

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

імені М. П. ДРАГОМАНОВА

На правах рукопису

ЛЯШЕНКО Марина Юрївна

УДК 378.011.3-051:62/69(043.3)

**ФОРМУВАННЯ ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ З ОСНОВ
ПІДПРИЄМНИЦТВА В МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТЕХНОЛОГІЙ**

13.00.02 – теорія і методика навчання технологій

ДИСЕРТАЦІЯ

на здобуття наукового ступеня

кандидата педагогічних наук

Науковий керівник:

Падалка Олег Семенович,

член-кореспондент НАПН України,

доктор педагогічних наук, професор

Київ – 2017

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ З ОСНОВ ПІДПРИЄМНИЦТВА	11
1.1. Формування фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів технологій як педагогічна проблема	11
1.2. Роль і місце знань з основ підприємництва в системі фахової підготовки учителів технологій	25
1.3. Шляхи формування фахової компетентності з основ підприємництва	46
Висновки до першого розділу	58
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ З ОСНОВ ПІДПРИЄМНИЦТВА В МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТЕХНОЛОГІЙ	60
2.1. Теоретичне обґрунтування моделі формування фахової компетентності з основ підприємництва вчителів технологій	60
2.2. Методика формування фахової компетентності вчителів технологій з основ підприємництва	84
2.3. Організаційно-методичні умови формування фахової компетентності з основ підприємництва вчителів технологій	113
Висновки до другого розділу	137
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНО-ДОСЛІДНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ З ОСНОВ ПІДПРИЄМНИЦТВА В МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТЕХНОЛОГІЙ	
3.1. Постановка педагогічного експерименту.	139
3.2. Аналіз результатів педагогічного експерименту та рекомендації до впровадження результатів дослідження	158
Висновки до третього розділу	170
ВИСНОВКИ	172
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	176
ДОДАТКИ	201

ВСТУП

Актуальність теми. Надзвичайно швидка зміна технологічних та інформаційно-комунікаційних технологій, соціально-економічного розвитку країни, прискорення процесів глобалізації та інтеграції у світі, поява нових професій є викликом вищій педагогічній освіті України щодо необхідності постійних якісних змін у змісті і структурі фахової підготовки.

У «Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» одним із ключових напрямів державної освітньої політики є модернізація структури, змісту й організації освіти на засадах компетентнісного підходу. Використання цього підходу в освіті дає можливість комплексно сформувати готовність майбутнього випускника до здійснення професійної діяльності відповідно до обраного фаху та застосовувати набуті знання для вирішення різноманітних життєвих ситуацій, постійної самоосвіти, саморозвитку, задоволення суспільних та особистісних потреб (самореалізації).

Насамперед, кардинальних змін вимагає система підготовки нового вчителя – професіонала своєї справи – творчого, креативного, здатного реагувати на вимоги часу та формувати в учнів ключові життєві компетентності, необхідні їм для професійного самовизначення, що в подальшому впливатиме на розвиток майбутнього нації.

Ініціативність і підприємливість є однією з ключових життєвих компетентностей освіти впродовж життя, запропонованих науковцями України, Європейським Парламентом та Радою Європи, що зазначена в Концепції «Нової української школи». Ініціативність і підприємливість – це уміння генерувати нові ідеї й ініціативи та втілювати їх у життя з метою підвищення як власного соціального статусу та добробуту, так і розвитку суспільства і держави. Підприємництво є проявом науково-технічної, економічної, організаційної творчості, ініціативності, новаторства. Отже, вважаємо, що сьогодні актуальним є дослідження фахової компетентності з основ

підприємництва сучасних учителів технологій, яка гармонійно вписується у загальну архітектоніку освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів технологічної галузі.

Вітчизняними і зарубіжними дослідниками здійснювався аналіз та науково-методичні розвідки щодо загальної економічної підготовки фахівців технологічної освіти, серед яких основна увага зосереджувалася на формуванні економічних понять. Водночас проблематика наукового обґрунтування структури і змісту вивчення дисциплін підприємницького циклу та їх роль у формуванні фахової компетентності з основ підприємництва при підготовці майбутніх учителів технологій майже не досліджувалась.

Проблему підготовки фахівців на основі компетентнісного підходу у своїх дослідження розглядають Н. Бібік, І. Бех, Л. Виготський, І. Зимняя, І. Зязюн, О. Локшина, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко, В. Теслюк, А. Хуторської та ін.

Вагомий внесок у розвиток економічної освіти та підготовки молоді до ринкової економіки зробили вітчизняні вчені: В. Андрущенко, В. Бондар, В. Бутенко, В. Брюховецький, А. Войнаровський, В. Олійник, В. Кремень, Я. Матвісів, О. Мороз, М. Мальський, О. Падалка, О. Шпак та ін.

Нові підходи в організації економічної освіти і виховання учнівської молоді через систему трудової підготовки розробляли такі вчені, як О. Вачевський, А. Вихрущ, Г. Левченко, В. Мадзігон, А. Нісімчук, І. Прокопенко, В. Сидоренко, Д. Тхоржевський та ін. Різні аспекти формування фахової компетентності з основ підприємництва досліджували В. Вачевський, Л. Козачок, Н. Примаченко.

Актуальні підходи підготовки молоді до підприємницької діяльності висвітлені в змістовних працях С. Мельникова, Р. Пустовій, О. Романовський, О. Тополя та інших науковців. Досвід розробок підприємницьких проектів висвітлений у працях В. Бикова, О. Борисова, С. Вершиніна, О. Парамонова, О. Потапова тощо.

Актуальність і доцільність дослідження формування фахової компетентності з основ підприємництва в майбутніх учителів технологій виникає з таких основних суперечностей:

– між наявним рівнем підприємницьких знань майбутніх учителів технологій і потребою суспільства в економічно грамотних, підприємливих фахівцях;

– між недостатньою обізнаністю учителів технологій у сфері економічного обґрунтування технічних і технологічних особливостей виготовлення виробів, проведення їх маркетингових досліджень та відсутністю необхідної підготовки бакалаврів технологічної освіти;

– між необхідністю формування ініціативності та підприємливості як однієї з ключових компетентностей у школярів на уроках трудового навчання в умовах нової школи та відсутністю досконалої системи реалізації цього процесу у фаховій підготовці вчителів технологій.

Формування у майбутнього вчителя технологій важливої фахової компетентності з основ підприємництва надасть можливість краще орієнтуватись у сучасній швидкоплинній зміні потреб ринку праці.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова «Теорія і технологія навчання і виховання в системі освіти» (протокол № 5 від 28.01.2004 р.). Тему дисертації затверджено Вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 6 від 26 грудня 2012 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 6 від 18 червня 2013 р.).

Мета дослідження полягає у науковому обґрунтуванні, розробці й експериментальній перевірці ефективності методики формування у майбутніх учителів технологій фахової компетентності з основ підприємництва.

Відповідно до поставленої мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. вивчити стан досліджуваної проблеми в педагогічній теорії та практиці, обґрунтувати й визначити роль і місце знань з основ підприємництва в системі фахової підготовки вчителів технологічної освіти;
2. визначити критерії, показники та рівні сформованості фахової компетентності з основ підприємництва в майбутніх учителів технологій;
3. розробити модель та методика формування фахової компетентності з основ підприємництва в майбутніх учителів технологій;
4. провести дослідно-експериментальну перевірку ефективності розробленої методики формування фахової компетентності з основ підприємництва в майбутніх учителів технологій.

Об'єкт дослідження – фахова підготовка майбутніх учителів технологій.

Предмет дослідження – формування фахової компетентності з основ підприємництва в майбутніх учителів технологій.

Методи дослідження: *теоретичні:* аналіз (аналіз і синтез філософських, культурологічних, соціологічних, психологічних, педагогічних наукових знань, нормативної документації та навчальних видань з проблем професійної підготовки вчителів; системний та функціональний аналіз, порівняння, моделювання, класифікація, систематизація й узагальнення теоретичних і методичних засад – для з'ясування в теорії і на практиці сучасного стану фахової підготовки вчителів трудового навчання у галузі підприємництва; *емпіричні (анкетування й опитування, тестування та спостереження, самооцінювання, моделювання навчально-виховних ситуацій)* застосовувалися з метою діагностики сформованості фахової компетентності з основ підприємництва майбутніх учителів технологій; *експериментальні (констатувальні і формувальні експерименти)* використано з метою перевірки ефективності розробленої моделі формування фахової компетентності з основ підприємництва майбутніх учителів технологій у процесі вивчення економічних і

підприємницьких дисциплін; *математичні методи* обробки результатів дослідження використані для опрацювання експериментальних даних і встановлення кількісних залежностей між показниками динаміки сформованості фахової компетентності з основ підприємництва вчителів технологій.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що в дисертаційній роботі:

- *уперше* в теорії та практиці технологічної освіти теоретично обґрунтовано та розроблено модель і методику формування у майбутніх учителів технологій фахової компетентності з основ підприємництва; введено поняття «фахова компетентність з основ підприємництва»; визначено критерії та показники сформованості фахової компетентності з основ підприємництва в майбутніх учителів технологій;

- *обґрунтовано* актуальність підприємницької підготовки майбутніх учителів технологій у контексті суспільних вимог до освітньої галузі «Технологія» та розробок нових Державних стандартів загальної середньої освіти відповідно до Концепції «Нової української школи»;

- *визначено* психолого-педагогічні умови та етапи формування фахової компетентності з основ підприємництва в майбутніх учителів технологій;

- *розроблено* зміст і методику навчання з авторського спецкурсу «Основи підприємництва» для майбутніх учителів технологій;

- *удосконалено* структуру та зміст навчальних програм з економічних дисциплін у вищих навчальних закладах України, у яких здійснюється підготовка фахівців технологічної освіти;

- *набули подальшого розвитку* інтегративна багаторівнева структура економічної підготовки вчителів технологій, обґрунтування необхідності та алгоритму розробки структури й змісту підприємницьких дисциплін в освітньо-професійній програмі підготовки магістрів технологічної освіти.

Практичне значення одержаних результатів полягає у створенні теоретичної моделі формування фахової компетентності з основ

підприємництва, а також у розробці та впровадженні її у навчальний процес вищих навчальних закладів, що здійснюють фахову підготовку вчителів технологій; авторського спецкурсу «Основи підприємництва», його навчально-методичного супроводу; участь у розробці навчальних програм економічних дисциплін для підготовки фахівців технологічної освіти, а саме «Менеджмент малого бізнесу» та «Основи маркетингу».

Впровадження результатів дослідження. Основні результати дослідження упроваджені в навчальний процес підготовки вчителів технологій у Рівненському державному гуманітарному університеті (довідка № 10 від 30.01.2017 р.), у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського (довідка № 06/2 від 31.01.2017 р.), на Інженерно-педагогічному факультеті Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (довідка № 07-10/106 від 31.01.2017 р.), в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини (довідка № 305/01 від 01.02.2017 р.), у Переяслав-Хмельницькому державному педагогічному університеті імені Г. С. Сковороди (довідка № 70 від 03.02.2017 р.), у Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка (довідка № 827 від 06.02.2017 р.).

Вірогідність та обґрунтованість результатів дослідження забезпечується коректністю вихідних даних; застосуванням комплексу методів дослідження, адекватних його об'єктові, предмету, меті і завданням; підтвердженням основних теоретичних положень результатами експериментальної перевірки та реалізацією основних розробок у процесі фахової підготовки майбутніх учителів технологій.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою роботою, що містить результати дослідження, отримані автором особисто. У статті «Формування фахової компетентності майбутніх вчителів технологій з основ підприємницької діяльності у процесі вивчення ергономіки» (у співавторстві з Л. А. Сидорчук) автору належить змістовний аналіз

навчальної дисципліни «Ергономіка» щодо формування фахової компетентності з основ підприємництва в майбутніх учителів технологій. У навчальній програмі «Менеджмент малого бізнесу» (у співавторстві з О.С. Падалкою) автором визначено мету, завдання, основні результати навчання і компетентності, підготовлено модуль «Управління підприємством малого бізнесу». У навчальній програмі «Основи маркетингу» (у співавторстві з О.С. Падалкою) автору належить розробка модуля «Маркетинг як сучасна концепція ринкового господарства».

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дисертації обговорено та схвалено на:

- *міжнародних науково-практичних конференціях*: «Графічна підготовка майбутніх фахівців: досвід, проблеми, перспективи» (Ялта, 2013); «Професійна освіта: актуальні проблеми, шляхи вирішення, перспективи розвитку» (Ялта, 2013); «Європейський вибір України та освіта» (Київ-Житомир-Луцьк-Рівне, 2014); «Актуальні питання графічної підготовки: теорія, практика та шляхи розвитку» (Київ, 2015); «Освітня галузь «Технологія»: реалії та перспективи» (Київ, 2015); «Теорія та практика управління педагогічним процесом» (Одеса, 2015); «Проблеми та інновації в природничій, технологічній та професійній освіті» (Кіровоград, 2016);

- *всеукраїнських науково-практичних конференціях імені академіка Д. О. Тхоржевського*: «Освітня галузь «Технологія»: реалії та перспективи» (Київ, 2013), «Освітня галузь «Технологія»: реалії та перспективи» (Полтава, 2014); *Всеукраїнській щорічній конференції у межах «Корпорація Парус»* – для навчальних закладів України (Київ, 2015);

- *науково-методичних конференціях і семінарах* Інженерно-педагогічного факультету Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова протягом 2012–2017 рр.

Публікації. Основні результати дослідження відображені у 12 публікаціях: 8 статей – у наукових фахових виданнях з педагогіки, із них 2 –

у міжнародних журналах, 5 – одноосібних, 1 – у співавторстві; 4 – у науково-методичних виданнях (із них 2 – у співавторстві).

Структура роботи. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, додатків та списку використаних джерел (224 найменувань, із них 24 – іноземною мовою). Робота містить 18 таблиць і 15 рисунків. Загальний обсяг роботи – 236 сторінок, із них основного тексту – 172 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ З ОСНОВ ПІДПРИЄМНИЦТВА

1.1. Формування фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів технологій як педагогічна проблема

Вчитель технологій покликаний запроваджувати поставлені педагогічні задачі, інноваційні освітні технології, реалізувати основні засади Державного стандарту освітньої галузі «Технологія». Водночас, щоб сформувати всебічну і гармонійно розвинену особистість учня сучасному вчителю технологій слід володіти професійною компетентністю, де чільне місце належить психолого-педагогічній. Педагогічна професія є одночасно перетворюючою і управляючою, що забезпечить розвиток особистості. Поняття професійної компетентності педагога виражає єдність його теоретичної і практичної готовності до здійснення педагогічної діяльності і характеризує його професіоналізм. Тому, пріоритетним підходом у процесі підготовки фахівців сьогодні проголошений – компетентнісний [52, с. 293].

Сьогодні в освіті надається переважно увага до теоретичних та методологічних основ використання компетентнісного підходу у підготовці фахівців різних спеціальностей. Серед українських педагогів такий підхід у своїй працях досліджують Н. Бібік, І. Бех, Л. Ващенко, Л. Виготського, О. Локшина, О. Овчарук, Л. Паращенко, Т. Петухова, О.І. Пометун, О. Савченко, В. Теслюк, С. Трубачева та ін. Переважно науковці зазначають, що головним завданням впровадження компетентнісного підходу в освіті є визначення результатів освіти, причому в якості результату розглядається не сума засвоєних знань, а здатність людини застосовувати їх в різних проблемних ситуаціях.

На думку академіка В. Кремня [92] поряд із засвоєнням базових знань перед сучасною освітою постає завдання навчити навчатися, виробити потребу в навчанні впродовж життя. Актуалізується ще одна функція навчального процесу – навчити людину використовувати отримані знання у своїй практичній діяльності – професійній, громадсько-політичній, побутовій та ін. Так, для розбудови потужної держави і конкурентної економіки сьогодні середня школа України повинна здійснювати підготовку спільноту творчих людей, відповідальних громадян, активних і підприємливих.

На сучасному етапі розвитку вищої освіти головним стратегічним завданням є інтеграція вищої освіти України до європейської освітньої системи в умовах приєднання до Болонського процесу. Компетентнісний підхід - підхід до визначення результатів навчання, що базується на їх описі в термінах компетентностей. Він ключовим методологічним інструментом реалізації цілей Болонського процесу та за своєю сутністю є студентоцентрованим, який передбачає розроблення навчальних програм, які зосереджені на результатах навчання, урахувавши особливості пріоритетів особи, що навчається, ґрунтуючись на реалістичності запланованого навчального навантаження, яке узгоджується із тривалістю навчальної програми [118, с. 4,5]. Так, у національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012 – 2021 роки виокремлено, що одним з ключових напрямків державної освітньої політики має стати модернізація структури, змісту і організації освіти на засадах компетентнісного підходу, переорієнтація змісту освіти на цілі сталого розвитку [129].

Проаналізуємо процес становлення компетентнісного підходу у системі компетентнісного освіти України. Так, І. Зимня виділяє три основні етапи: перший етап (1960–1970 рр.) характеризується введенням у науковий апарат категорії «компетенція» і створенням передумов розмежування понять «компетенція» і «компетентність»; другий етап (1970–1990 рр.) – використанням категорій «компетенція» і «компетентність» у теорії і практиці навчання мови, спілкування, а також щодо аналізу професіоналізму

фахівців в управлінні, керівництві та менеджменті; третій етап (початок 1990-х років) – дослідженням компетентності як наукової категорії щодо освіти [76].

Під компетентністю людини, О. Пометун розуміє спеціально структуровану (організовану) сукупність знань, умінь, навичок і ставлень, що їх набувають у процесі навчання, які дозволяють людині визначати і розв'язувати проблеми, характерні для певної сфери діяльності [88].

Бібік Н. аналізує компетентнісний підхід в освітньому процесі як переорієнтацію «з процесу на результат освіти в діяльнісному вимірі» і розгляд цього результату з погляду потреби суспільством, забезпечення спроможності випускника відповідати новим запитам ринку, мати відповідний потенціал для практичного розв'язання життєвих проблем [19].

Компетентнісний підхід в освіті ґрунтується на понятті «компетентність». Компетентність і її складові досліджували наступні науковці: фахову компетентність як компонент професіоналізму (В. Адольф, О. Дубасенюк, І. Зязюн, А. Маркова, Л. Мітіна, О. Пехота, А. Рацул, О. Реан, К. Bridis, Н. Schaerer та ін.); педагогічну (В. Бездухов, Л. Большакова, Т. Добуцько), психологічну (М. Лук'янова, Н. Яковлева), загальнокультурну (І. Котлярова), методичну (І. Зимня, І. Зязюна, Н. Кузьміна, О. Савченко), комунікативну (В. Кузовлев, Л. Петровська), життєву (І. Єрмаков, Л. Сохань), інформативну (Л. Макаренко, С. Яшанов), професійна компетентність спеціалістів-маркетологів (М. Вачевський). Їх наукові погляди свідчать, що компетентність - це здатність установити й реалізувати зв'язок між «знанням — умінням» і ситуацією.

Поняття компетентності у вітчизняній науці здебільшого розглядається через три основні підходи: діяльнісний (компетентність включає знання, уміння, навички, а також способи виконання діяльності на високому рівні кваліфікації відповідно до конкретних умов на користь задоволення певних потреб (А. Хуторський, Л. Петровська і ін.); особово-діяльнісний (компетентність може бути описана через співвідношення стану особової

сфери людини і визначена як інтегративна якість особистості (І. Зимня, А. Марков і ін.); акмеологічний, що дозволяє інтегрувати принципи і діяльнісного, і особово-діяльнісного підходу (компетентність розглядається як елемент складніших систем і аналізується з урахуванням тих закономірностей, умов і чинників, які забезпечують високий рівень в якій-небудь області діяльності зрілих людей (Б. Ананьєв, А. Деркач, В. Кузьміна і ін.) [4, с. 15].

Терміни «компетентність» на сьогодні активно вживані в науково-педагогічній літературі та в законодавчій базі освітньої галузі. У новому Законі України «Про вищу освіту» поняття «компетентність» визначають як динамічну комбінацію знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти [145]. Тобто компетентність – сукупність знань, умінь і навичок. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови надається таке трактування поняттю компетентність – властивість, від «компетентний»; поінформованість, обізнаність, авторитетність [35, с. 560].

Такі науковці, як І. Зимня та В. Краєвський зазначають, що компетентність у певній галузі трактують як поєднання відповідних знань і здібностей, що дає змогу обґрунтовано висловлюватися про певну сферу та активно діяти в ній. А. Хуторський вважає, що поняття «компетентність» – володіння людиною відповідними компетенціями, що забезпечують здатність і готовність фахівця до діяльності, заснованої на знаннях і досвіді, які придбані завдяки навчанню [183].

Поняттям «компетентність» українська освіта оперує в значенні, запропонованому європейськими країнами. Експерти започаткованої 1997 р. у рамках Федерального статистичного департаменту Швейцарії та Національного центру освітньої статистики США і Канади програми «DeSeCo» («Визначення та відбір компетентностей: теоретичні й

концептуальні засади») визначають поняття компетентності (competency) як здатність успішно задовольняти індивідуальні й соціальні потреби, діяти й виконувати поставлені завдання [204, 60]. Компетентність ґрунтується на знаннях і вміннях, але ними не вичерпується, обов'язково охоплюючи особистісне ставлення до них людини, а також її досвід, який дає змогу ці знання «вплести» в те, що вона вже знала, та її спроможність збагнути життєву ситуацію, у якій вона зможе їх застосувати. Таким чином, кожна компетентність побудована на поєднанні пізнавальних ставлень і практичних навичок, знань і вмінь, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, тобто усього того, що можна мобілізувати для активної дії.

Перелік компетентностей випускника зазначається у Національній рамці кваліфікацій (НРК), де визначають через три рівні компетентностей: інтегральну, загальні та спеціальні (фахові) [128].

Європейський проект TUNING розкриває термін «компетентність» як інтегровану характеристику якостей особистості, результат підготовки випускника ВНЗ до виконання дій в певних професійних та соціально-особистісних предметних сферах, визначених потрібним обсягом і рівнем знань та досвіду в певному виді діяльності [221, с. 11].

У проекті Тюнінг розглянуто два різні види компетентності: загальні компетентності (generic competences, transferable skills) та академічні спеціальні (фахові) компетентності (subject specific competences):

- загальні – універсальні компетентності, що не залежать від предметної області, але важливі для успішної подальшої професійної та соціальної діяльності здобувача в різних галузях та для його особистісного розвитку;

- спеціальні (фахові, предметні) – компетентності, що залежать від предметної області та є важливими для успішної професійної діяльності за конкретним фахом [150, с. 32].

Важливим кроком у напрямку модернізації середньої освіти у державі є ухвалення Кабінету Міністрів України у грудні 2016 року Концепції «Нової

української школи». Основною метою нової школи є різнобічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка усвідомлює себе громадянином України, здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, трудової діяльності та громадянської активності» [89, с. 5]. Ця мета покладена в проект нового базового Закону України «Про освіту» і реалізація її ґрунтується на використанні компетентнісного підходу до змісту освіти, тобто не лише надання знань, а й вміння їх застосовувати на практиці для успішної самореалізації у житті, навчання та праці.

Згідно статті 1 проекту нового базового Закону України «Про освіту» компетентність – це динамічна комбінація знань, способів мислення, поглядів, цінностей, навичок, умінь, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність [89, с. 10].

У зарубіжній психолого-педагогічній літературі поняття компетентності найчастіше використовується як характеристика кінцевої мети навчання й інтегральне утворення в структурі моделі фахівця.

Дж. Равен, основоположник психологічної теорії компетентності, оперує поняттям «компетентності як сукупності компетенцій», підкреслюючи їх множинність. Дорівнює, в структурі компетентності виділяє два компоненти: загальну компетентність (цінності, мотивації, поведінка), і компетентність, для успішної самореалізації в соціумі незалежно від професійної діяльності [202]. Він, розглядаючи компетентність з позицій психології, підкреслює, що вона складається з великої кількості компонентів, багато з яких відносно незалежні один від одного. Деякі компоненти відносяться до когнітивної сфери, а інші – до емоційної. Ці компоненти компетентності можуть у значній мірі замінити один одного у якості складової ефективної поведінки [202, с. 253-255].

Українська освіта, так як і сучасна Європейська система вищої освіти зорієнтована на формування компетентностей майбутніх фахівців, актуальною стає проблема формування фахової компетентності майбутніх учителів технологій, що характеризує готовність їх до педагогічної діяльності в сучасних умовах.

За різними джерелами фахову компетентність визначають як спеціальну, предметну, як сукупність якостей фахівця, професіонала в своїй галузі діяльності і відносять до складу професійної компетентності. Л. Волошко зазначено, що «фахова компетентність - це особливий тип організації спеціальних знань, умінь і навичок фахівця, що забезпечує йому можливість приймати ефективні рішення в процесі професійної діяльності. Фахова компетентність віддзеркалює сутність спеціальності, яку опановує студент, тому може бути схарактеризована як концептуальна основа підготовки фахівця. Вона відображає рівень сформованості професійних знань, умінь і навичок, його професійну ерудицію, що дозволяють успішно вирішувати три класи задач професійної діяльності: стереотипні, діагностичні та евристичні, що передбачені нормативно-правовими документами вищої школи» [41, с. 24].

Поняття фахової компетентності вчителя І. Зязюн розглядає у структурі педагогічної майстерності та визначає такі її складові: професійні знання; педагогічна спрямованість особистості вчителя на систему цінностей, набутих у процесі життєдіяльності людини; здібності до педагогічної діяльності (комунікативні, перцептивні, динамічні, емоційні, креативні, оптимістичне прогнозування); педагогічна техніка, необхідна для виконання професійних функцій, а саме: уміння володіти собою, керувати своїм емоційним станом, уміння співпрацювати, володіння технікою мовлення тощо [77].

Досліджуючи професійну компетентність, В. Петрук [138] обов'язковою її складовою визначає фахову, трактуючи її як складову підготовленості особистості майбутнього фахівця, що проявляється в його

здатності та готовності до здійснення конкретного виду професійної діяльності. Мало мати фундаментальну теоретичну і практичну складові підготовки щоб бути компетентним фахівцем, на думку дослідника, треба бути особистісно, професійно та психологічно готовим і здатним до ефективного застосування набутих фахових знань у професійній діяльності.

До провідних характеристик фахової компетентності В. Ягупов відносить наступні:

- проявляється в процесі професійної діяльності фахівця, тобто має суб'єктний і діяльнісний характер прояву;
- характеризує міру включення фахівця як суб'єкта професійного буття в професійну та фахову діяльність;
- діяльнісна характеристика фахівця зі конкретної спеціалізації, що демонструє його здатність і готовність працювати на певному рівні; – здатність фахівця кваліфіковано здійснювати свою фахову діяльність згідно з посадовими компетенціями;
- здатність до здійснення практичної діяльності в типових фахових ситуаціях, а також певний фаховий потенціал, який може бути перенесений на інші професійні сфери;
- має динамічний і постійний характер, тобто має часовий вимір прояву;
- активна суб'єктна позиція, при якій фахівець знає та усвідомлює свої посадові компетенції і здатний усвідомлено їх реалізовувати;
- певна замкнута система, оскільки належить до певного змістовного фахового простору, який торкається конкретного фаху;
- інтегральна якість фахівця, яка проявляється в загальній його здатності здійснювати фахову діяльність і демонструє готовність до них [200, с. 5–6].

Отже, у сучасних дослідженнях фахову компетентність обґрунтовують як у складі професійної, так і проводячи між ними аналогію.

Фрагментарно питання формування фахової компетентності з основ підприємництва майбутніх учителів технологій досліджували В. Вачевський, Л. Козачок, Н. Примаченко. Так, Козачок Л. [87] дослідила проблеми вдосконаленню змісту та методики викладання курсу “Соціально-психологічні аспекти підприємницької діяльності” (для спеціальності “Трудове навчання”), запропонована методика викладання курсу з використанням активних методів навчання.

За дослідженнями Примаченко Н. [143] визначені умови формування маркетингової культури у майбутніх вчителів технологій у процесі навчання основ підприємництва. Розроблено та апробовано освітньо-виховний навчальний предмет «Маркетинг». Визначено та обґрунтовано показники та рівні маркетингової культури у майбутніх учителів технологій у процесі навчання основ підприємства.

Нами пропонується розглядати фахову компетентність з основ підприємництва у структурі фахової компетентності майбутніх учителів технологій зі здатністю її реалізувати як на рівні базової середньої освіти та профільної середньої освіти (ліцеї, заклади професійної освіти): проведення уроків з підприємницьким тлом; формування ініціативності та підприємливості в учнів; розробка та презентація підприємницьких проектів.

Підготовка майбутнього вчителя технологій повинна включати як формування системи знань та вмінь з обраного фаху, так і розвиток якостей особистості: дбайливого ставлення до власності, вироблення вміння раціонально використовувати наявні ресурси для задоволення різноманітних потреб. Тобто формування таких якостей, які б відповідали суспільним інтересам і сприяли всебічному розвитку особи.

Концепцією «Нової української школи» передбачено, що нові освітні стандарти будуть ґрунтуватися на «Рекомендаціях Європейського Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя», серед яких виділяють 8 груп компетентностей, але не обмежуватимуться ними (рис.1.1).

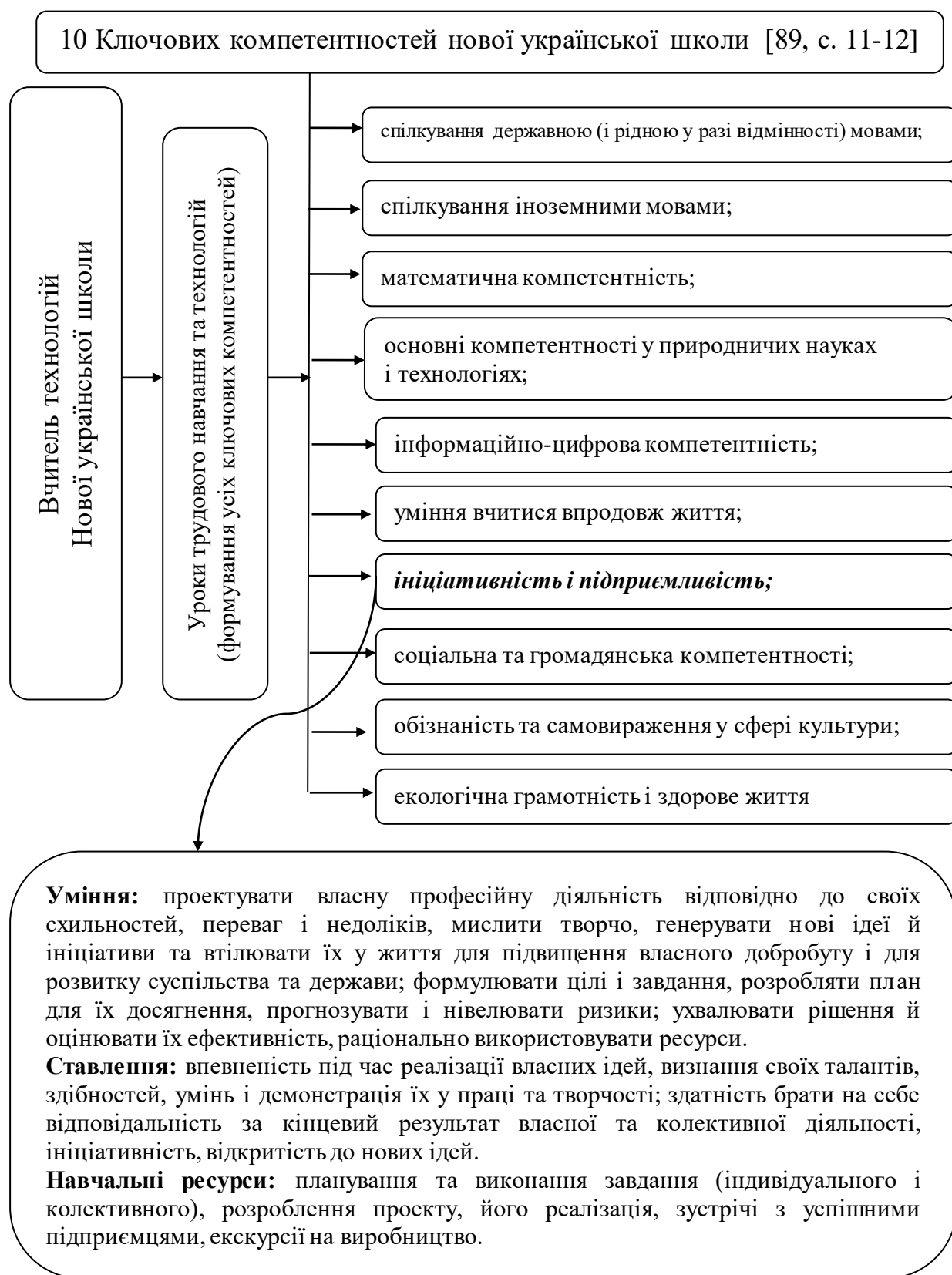


Рис.1.1 Ключові компетентності Нової української школи

Ключові компетентності – ті, яких кожен потребує для особистої реалізації, розвитку, активної громадянської позиції, соціальної інклюзії та

працевлаштування і які здатні забезпечити особисту реалізацію та життєвий успіх протягом усього життя [89, с. 10].

Відповідно формування усіх ключових компетентностей буде відбуватися під час вивчення різних предметів на всіх етапах освіти. А це в своє чергу є викликом перед сучасним станом підготовки вчителя у вищих навчальних закладах, зокрема і для майбутнього вчителя технологій.

У нашому дослідженні важливим аспектом вбачається формування фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів технологій як здатність формувати одну з ключових компетентностей в учнів згідно Концепції «Нової української школи» – ініціативність та підприємливість.

Ініціативність і підприємливість – це уміння генерувати нові ідеї й ініціативи та втілювати їх у життя з метою підвищення як власного соціального статусу та добробуту, так і розвитку суспільства і держави. Вміння раціонально вести себе як споживач, ефективно використовувати індивідуальні заощадження, приймати доцільні рішення у сфері зайнятості, фінансів тощо [89, с. 12].

Аналітичний огляд наукових та методичних праць свідчить, що незначна кількість наукових праць присвячено проблемі формування фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів технологій. Виходячи з цього, критично осмислимо сучасні тлумачення поняття «підприємницька компетентність» у різних напрямках дослідження.

Європейська довідкова система (Key Competences for Lifelong Learning. A European Reference Framework) визначає підприємницьку компетентність – як ключову і пропонує таке трактування – здатність особистості втілювати ідеї в життя. Вона включає креативність, творчість, інноваційність, здатність до ризику, а також здатність планувати та організовувати діяльність, що сприяє досягненню поставлених завдань [212].

Рамка підприємницької компетентності, також відома як EntreComp, визначає підприємливість як наскрізну компетентність, яка застосовується у

всіх сферах життя: від піклування про власний розвиток до активної участі у житті суспільства, входження (повторного входження) на ринок праці в якості працівника або самозайнятої особи, а також до заснування будь-якого підприємства (культурного, соціального чи комерційного характеру) [203, с. 6].

Підприємливість як компетентність стосується всіх сфер життєдіяльності. Вона дає громадянам можливість піклуватися про власний розвиток, робити активний внесок у розвиток суспільства, виходити на ринок праці як найманий працівник або самозайнята особа, а також започатковувати власну справу чи виводити на вищий рівень підприємство, яке може мати культурне, соціальне або комерційне спрямування [203, с. 11].

Відповідно до Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти [55] підприємницька компетентність є однією з ключових компетентностей і передбачає реалізацію здатності учнів:

- співвідносити власні економічні інтереси й потреби з наявними ресурсами, інтересами і потребами інших людей та суспільства;
- організувати власну трудову та підприємницьку діяльність та працю колективу, орієнтуватися в нормах і етиці трудових відносин;
- аналізувати й оцінювати власні професійні можливості, здібності й співвідносити їх з потребами ринку праці;
- складати, здійснювати й оцінювати плани підприємницької діяльності та особисті бізнес-проекти;
- презентувати та поширювати інформацію про результати власної економічної діяльності та діяльності колективу.

О. Коберник, взявши за основу запропоновані науковцями України сім ключових (надпредметних) компетентностей, визначив їх структуру та зміст у технологічній освіті, охарактеризував і підприємницьку компетентність. Досить важливим для технологічної освіти є формування в учнів підприємницької компетентності, яка має на меті: знання з основ економічного аналізу господарської діяльності та підприємництва, вміння

визначати собівартість продукції і витрати на виробництво, здійснювати міні-маркетингові дослідження, розраховувати рентабельність виготовленої продукції; здатність співвідносити власні економічні інтереси й потреби з наявними матеріальними, трудовими й природними ресурсами, інтересами й потребами інших людей та суспільства; готовність організувати власну підприємницьку діяльність, складати, здійснювати й оцінювати бізнес-проекти, розробляти прості моделі дій та прийняття економічно обґрунтованих рішень у динамічному світі; аналізувати й оцінювати власні професійні можливості, здібності та співвідносити їх з потребами ринку праці [86, с. 89].

Водночас, у критеріях оцінювання навчальних досягнень учнів (наказ МОН України від 05.05.2008 № 371) у переліку ключових компетентностей зазначено не підприємницьку, а соціально-трудова компетентність, яка пов'язана з готовністю робити свідомий вибір, орієнтуватися в проблемах сучасного суспільно-політичного життя; оволодіння етикою громадянських стосунків, навичками соціальної активності, функціональної грамотності; уміння організувати власну трудову та підприємницьку діяльність; оцінювати власні професійні можливості, здатність співвідносити їх із потребами ринку праці.

Підприємницьку компетентність та важливість її розвитку у сучасному освітянському та економічному вимірі аналізували Ю. Білова, З. Варналій, Л. Ніколаєва, О. Проценко, О. Старцев, В. Сизоненко, З. Філончук, Р. Шиян та ін.

Так, А. Білова розглядає підприємницьку компетентність як інтегральну психологічну якість особистості, яка проявляється в мотивованій здатності до творчого пошуку та реалізації нових ідей та дає змогу вирішувати різноманітні проблеми в повсякденному, професійному, соціальному житті [20, с. 16].

Підприємницьку компетентність як сукупність особистісних і ділових якостей, навичок, знань, певної моделі поведінки, володіння якими допомагає

успішно розв'язувати різні бізнес-завдання і досягати вагомих результатів діяльності розглядають дослідники В. Морозова [123, с. 199], М. Стрельніков [168, с. 149].

На думку Г. Назаренко, формування підприємницької компетентності особистості є складним, суперечливим і багатоаспектним процесом, що передбачає опанування особистістю підприємницьких знань і становлення на цій основі підприємницької свідомості й підприємницької поведінки [126, с. 26].

У рамках дослідження А. Чернявського підприємницька компетентність студента розглядається як особистісно-професійна якість, що виявляє надпредметний характер, базується на просоціальних цінностях, інтегрує знання, уміння, навички, проектну компетентність і соціальну відповідальність, що обумовлює успішність у створенні й реалізації підприємницьких проектів, у тому числі міжнародного рівня [186, с. 202].

Т. Матвєєва під підприємницької компетентністю старшокласників розуміє підготовленість до вирішення реальних підприємницьких задач на основі знань в сфері економіки, маркетингу, менеджменту, права та початкового досвіду практичної підприємницької діяльності [113, с. 15].

Серед таких наукових підходів ми обґрунтовуємо розуміння суті підприємницької компетентності вчителя технологій як пріоритетною позицію К. Гусіна, який визначає її як складову комплексної професійної компетентності вчителя технологій, що характеризує готовність до викладання розділів предметної області «Технологія», присвячених організації та ведення малого бізнесу, а також до організації або (і) кваліфікованій підтримці навчального малого підприємства [53, с. 63].

Наступним етапом є доцільність обґрунтування ролі і місця знань з основ підприємництва у системі фахової підготовки вчителів технологій. Це сприятиме визначенню шляхів та етапів формування фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів технологій, а також вплине на вибір загальних принципів та критеріїв добору змісту та структурування

навчального матеріалу, встановлення відповідного обсягу вивчення навчальних економічних дисциплін, які забезпечують формування даної компетентності.

1.2. Роль і місце знань з основ підприємництва в системі фахової підготовки учителів технологій

Сьогодні одним з найбільш ефективних інструментів, що дає поштовх до прискореного процесу переходу країни, особливо економіки України, на інноваційний шлях розвитку є розвиток підприємництва. Передусім важливим є розквіт молоді підприємницької спільноти, яка характеризується ініціативністю, новаторством, нестандартним творчим та інноваційним мисленням, самостійністю, соціальною відповідальністю, освіченістю. Затрати країни на освіту талановитої молоді та сприятливі умови, що стимулюють молодь займатися підприємницькою діяльністю стають основними вимогами часу.

Освітня галузь «Технологія» була введена в Базисний навчальний план загальноосвітніх установ для формування в учнів життєво важливих основ технологічних знань і вмінь, застосовувати їх у різних сферах практичної діяльності з урахуванням економічної, екологічної й підприємницької доцільності [23]. Технологічна освіта є галуззю, яка поряд з вирішенням основних програмних завдань, забезпечує формування економічних понять та реалізацію економічних знань школярів. Використання можливостей програми з трудового навчання дозволяє перетворити учня на компетентного споживача, а також розвинути (за наявності) його здібності до підприємництва [100, с. 225].

Модернізація вищої освіти в першу чергу повинна бути спрямована на підготовку вчителя технологія, здатного під час своєї професійної діяльності не лише формувати в учнів певну суму знань, умінь та навичок з предмету, а й розуміння того, що здобуте на заняттях вони можуть застосовувати у будь-

якій сфері суспільного життя, особливо у сфері підприємництва. Постійно повинен відбуватися процес підготовки молоді до активного життя в суспільстві, до здійснення діяльності в нових ринкових умовах. Відповідно, актуальності набуває формування ініціативності та підприємливості учнів, що в подальшому сприятиме підвищенню їхньої конкурентоспроможності на ринку праці.

Усякі реформи починати треба з учителя. Вчитель повинен володіти усіма ключовими компетентностями для того, щоб сформувати їх у школярів. Адже не можна передати учню того, чого ти сам не маєш і не вмієш робити.

Сучасна фахова підготовка студентів за спеціальністю «Технологічна освіта» не задовольняє належним чином потреби, пов'язані з підготовкою учнів до життя і діяльності в складних економічних умовах сьогодення, розуміння механізму роботи бізнесу та ролі підприємництва у сучасному світі. А це, в свою чергу, впливає на те, що майбутній учитель технологій самостійно повинен заповнювати прогалини в своїх знаннях з основ підприємництва.

Реалізація економічних знань в технологічній освіті є однією з умов безперервної економічної освіти, що охоплює сукупність економічних знань, умінь і навичок, необхідних для розвитку економічного мислення та економічної культури особистості. Отже, з погляду реалізації економічних знань трудові операції слід розглядати як засіб економічної освіти, розвитку економічного мислення, формування творчого ставлення до праці, поєднання навчання з продуктивною працею [90, с 54].

Практичні знання з економіки лежать в основі підприємництва. Підприємницька освіта дасть змогу молодим спеціалістам оволодіти необхідним обсягом практичних навичок введення бізнесу, планування комплексу практичних дій, формування моделей індивідуального бізнес-проекту, нагромадження законів підприємницької діяльності.

Підприємництво є одним з факторів розвитку суспільства, а розвиток підприємництва — запорука економічного і соціокультурного збагачення

нації. Відповідно економічно розвинені суспільства мають більше можливостей для впровадження новітніх технологій.

Потрібно розуміти, що технології та інформація постійно, кожну секунду, оновлюються. Історично термін «технологія» виник у сфері матеріального виробництва. У широкому значенні слово технологія - це спосіб освоєння людиною матеріального світу з допомогою соціально організованої діяльності, що включає три компоненти: інформаційну (наукові принципи та обґрунтування), матеріальну (знаряддя праці) і соціальну (фахівці, які володіють професійними навичками). Ця тріада становить сутність сучасного розуміння поняття технології.

Дж. Сакс класифікував країни за трьома групами: технологічні новатори, технологічні послідовники та технологічні аутсайтери. Варто зазначити, що Україна займає досить неоднозначну позицію, маючи значний розрив між існуючими науково-технічними доробками та їх практичним впровадженням [159, с. 154].

Результати аналізу економічного зростання країн – лідерів рейтингів конкурентоспроможності Швейцарії, Сінгапуру, Швеції, Нідерландів, Данії, Японії та Великобританії свідчать про необхідність формування та забезпечення розвитку національної інноваційної системи як безальтернативного шляху реалізації системної та послідовної державної політики спрямованої на активізацію інноваційних процесів, в забезпечення технологічного розвитку та оновлення національної економіки.

Підприємці в будь-якій країні, як правило, складають національний актив, їх інноваційність і творчість можуть підвищити рівень життя людей, тому що окрім створення багатства у процесі підприємництва, вони створюють робочі місця. Більш того, підприємницькі інновації та конкурентоспроможні підприємства, як правило, пропонують продукцію високої якості за найнижчими цінами. Таким чином, це зміцнює і підвищує економіку країни.

Крім того, підприємництво зміцнює малий бізнес. В основному підприємці вважають за необхідне інвестувати в малий бізнес, що має величезне значення для розвитку економіки.

Передусім підприємництво має важливе значення для підвищення управлінських здібностей підприємців країни, їх виявлення та розвиток. Підприємці вивчають потреби людей на основі виявлених проблем, визначають альтернативні варіанти, порівнюють переваги і витрати, і в кінцевому підсумку вибирають кращий варіант, що сприяє створенню нових продуктів і технологій, які замінюють більш старі, що веде до більш високої продуктивності.

Отже, у сучасному конкурентному виробництві важливу роль відіграє підприємництва на всіх рівнях і у різних сферах. Тому окреслимо сучасне бачення різних науковців ролі підприємництва у різних сферах людського діяльності.

Теоретико-методологічні засади дослідження проблеми підприємництва були закладені ще у XVIII ст. у працях таких відомих західних економістів як Р. Кантільйон, А. Сміт, Д. Рікардо, Ж.-Б. Сей та розвинуті А. Маршаллом, М. Вебером, В. Зомбартом, Й. Шумпетером, Ф. Хайєком, П. Друкером, М. Алле, Л. Мізесом та іншими.

Питанням історико-економічного аналізу підприємництва присвячено наукові праці українських дослідників В. Базилевича, О. Беляєва, В. Бодрова, З. Варналія, О. Вербової, А. Гальчинського, В. Гейця, С. Злупка, А. Кредісова, В. Кредісова, Г. Климка, П. Леоненка, Е. Лортікіяна, С. Мочерного, В. Савчука, О. Сайкевича, В. Сизоненка, Н. Супрун, Т. Сьомкіної, А. Чухна, В. Фещенко та інших.

Зміст підприємництва, його структуру, умови функціонування, фактори сприяння і стримування розвитку підприємництва досліджували Ю. Авксентьєв, О. Батура, С. Біла, Ю. Благодир, О. Васильєва, Л. Велева, Л. Дідківська, В. Дубровський, Я. Домбровський, І. Запоточний, І. Іванова,

Т. Кондратюк, О. Мазур, Ю. Наврузов, Д. Стеченко, О. Титарено, О. Травянюк, С. Чистов та ін.

Поняття "підприємництво" відоме з XIII століття. Згідно із словником Робера, підприємець є "особистість, що управляє підприємством, веде його за власний рахунок, використовуючи різні фактори виробництва (природні ресурси, працю, капітал) з метою продажу продукції чи надання послуг". Підприємцями є "...господарі, землероби, комерсанти, промисловці, в тому числі дрібні ремісники, власники торгових точок". До підприємців у той час, не відносили службовців, чиновників та інших осіб, оскільки за свою роботу вони одержували заробітну плату. Тільки у XVIII ст. підприємця почали ототожнювати з новаторством, винахідництвом, інтелігентністю та іншими ознаками, якими характеризують підприємця сучасного [68, с. 28].

Існує велика кількість визначення підприємництва. Так, законодавчо встановлено, що підприємництво — це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку [73]. Також сучасні дослідники розглядають підприємництво як динамічний, активний елемент бізнесу, що являє ініціативну, самостійну діяльність, яка здійснюється громадянами або об'єднаннями громадян на власний ризик і під майнову відповідальність, з метою виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг та отримання прибутку.

Вперше в термінологічний обіг поняття «підприємництво» було введене англійським економістом і банкіром Р. Кантильйоном, який визначав підприємництво як економічну функцію особливого роду, що пов'язана із відповідним ризиком (невизначеністю обставин), він розглядав підприємця як людину, що здійснює господарську діяльність на засадах невизначеності, яка за певну ціну купує засоби виробництва, щоб виробити продукцію і продати її з метою одержання доходів, і яка, беручи на себе зобов'язання з

витрат, не знає, за якими цінами може відбутися реалізація цієї продукції [80].

Й. Шумпетер розглядає підприємництво як комплексне явище, яке в умовах невизначеності, орієнтується на одержання прибутку. При цьому у підприємця мають бути такі: самостійність, компетентність, обізнаність, виваженість, здатність налагоджувати необхідні контакти, приймати миттєві рішення, ризикувати, адже він відповідає за долю підлеглих. Підприємець повинен бути кваліфікованим менеджером, готовим йти на компроміси, шукати та знаходити інноваційні рішення [199].

Американський вчений, професор Р. Хизрич зазначав: «підприємництво - процес створення чогось нового, що володіє вартістю, а підприємець - людина, яка витрачає на цей весь необхідний час і сили, бере на себе весь фінансовий, психологічний і соціальний ризик, отримуючи в нагороду гроші і задоволення досягнутим» [11].

Підприємництво також розглядають: як "особлива здатність до організації економічної діяльності"; як відкритий процес пошуку нових способів виробництва, відхід від будь яких обмежень, прагнення до перспектив розвитку бізнесу, пошуку нових каналів збуту продукції. Таким чином, вони зосереджують увагу на новаторських функціях і підвищенні ролі особистості підприємця [66].

З точки зору методології цікавий підхід, який розглядає підприємництво як складне багаторівневе системне утворення, виділяючи чотири його рівні:

- загальний підхід до підприємництва незалежно від специфіки виробничих відносин, пов'язаний із загальноекономічним аспектом ефективності виробництва, її зростанням;

- конкретизація суті поняття стосовно ринкової економіки;

- "власницький рівень" (щодо головної функції підприємництва) примноження власності незалежно від її форми;

- фінансово-господарська творчість.

Визначається підприємництво також як всеосяжне соціально-економічне явище, що охоплює три складові: сектор ринкової економіки; вид економічної діяльності; процес створення нового.

При визначенні ролі підприємництва в суспільстві важливо чітко розуміти його функцію, а саме: об'єктивна різнопланова роль підприємництва в соціальному, політичному, екологічному і економічному житті суспільства. Дослідження літературних джерел дає підстави зробити висновок, що наукова думка сформувала певний фундамент для розуміння підприємництва, відпрацювавши функціональні ознаки підприємця. На основі історичного підходу до розвитку підприємницької функції виділяють чотири етапи її становлення:

- 1) становлення та усвідомлення ризику;
- 2) інновативність в аспекті теорії динамічного зростання та економічного розвитку;
- 3) формування особистості підприємця і його роль в економічній структурі;
- 4) природне осмислення цього процесу [68, с. 30].

Досліджуючи проблему підприємництва в економічній теорії науковці З.Г. Ватаманюк, В.В. Буняк, Н.І. Гнатюк, І.М. Грабинський роблять висновок, що сучасна економічна наука визначає підприємництво як особливий вид діяльності, в основу якого покладено такі ознаки: свобода вибору напрямків і методів діяльності, самостійність у прийнятті рішень; постійне існування фактору ризику; орієнтація на досягнення певного прибутку; інноваційний характер діяльності [62, с. 36].

Сучасний підприємець – не «вільний гравець» у сфері бізнесу. Його кроки, мотиви поведінки, спосіб дії несуть відбиток соціально-культурних та економічних національних умов, які існують в даній країні. В основі діяльності людини в умовах ринку має бути економічна свобода та самостійність у прийнятті рішень. Підприємництво як вид діяльності надає

можливість здобути матеріальну та моральну незалежність від держави. Вона є неодмінною умовою самореалізації особистості, її свободи.

Чимало економічно розвинутих країн важливу роль приділяють підготовці підприємців через впровадження підприємницьких програм в освіті. Часто при підтримці державної політики, підприємницька освіта іноді робиться обов'язковою програмою у вищих навчальних закладах в таких країнах, як Канада [210], Об'єднані Арабські Емірати [215], Нідерланди [217], Польща [219], Туреччина [221], Німеччина [223], Сінгапур [224].

З огляду на існуючу практику навчання у розвинутих країнах світу протягом усього життя, виокремлюють наступні етапи організації (надання) підприємницької освіти [116]:

Етап 1. Первинна підготовка до підприємницької діяльності в середній школі, що орієнтує молодь і широкі верстви населення на підприємницьку діяльність.

Етап 2. Поглиблена підготовка підприємців і керівників малого, середнього, великого бізнесу: професійне навчання у вищих навчальних закладах (підготовка молодших спеціалістів, бакалаврів, спеціалістів, магістрів).

Етап 3. Навчання упродовж життя (безперервна освіта), підвищення кваліфікації, перепідготовка, здобуття додаткових спеціальностей (післяшкільна і післядипломна освіта, курсове навчання, тренінги, консультації).

В статті [109, с. 4] конкретизується сутність деяких понять пов'язаних з підприємницькою діяльністю:

Підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик діяльність із виробництва продукції, надання послуг і торгівлі з метою одержання прибутку.

Отже, прибуток – головний стимул підприємницької діяльності. Прибуток не лише символ успіху, він є матеріальною основою збільшення капіталу, розширення підприємницької діяльності. Але є й інші, не менш

важливі стимули. Це самоствердження особистості, можливість реалізувати свої здібності в одній із найскладніших сфер – сфері людської діяльності [43].

Підприємницька діяльність включає виробничу, комерційну, торговельну, закупівельну, посередницьку, інвестиційну, консультаційну, фінансову діяльність та надання послуг.

Підприємницька діяльність ґрунтується на мобілізації коштів (фінансів), трудових, матеріальних, інформаційних та інтелектуальних ресурсів (базова основа); організації виробництва, матеріально-технічного забезпечення і збуту, маркетингу і реклами (організаційна основа); новаторстві, що включає винахідництво, використання нових ідей на творчій основі [124].

Підприємець – людина, яка організовує й управляє підприємством з метою власної вигоди. Він вкладає свої ідеї, знання і навички у планування, організацію й управління виробництвом, несе відповідальність за свою справу, і, якщо вона виявиться прибутковою, підприємцеві дістається весь «виграш» [31, с. 285].

У розумінні підприємницької діяльності нерозривно пов'язуються особливі економічні функції та суб'єктивні властивості того, хто їх виконує. В основі будь-якого підприємництва, безперечно, лежить особистий інтерес. Але в умовах розвинутих ринкових відносин він задовольняється тільки через працю на суспільство.

Підприємництво може розвиватися лише в певному економічному середовищі. Необхідна також система дієвих законів, які захищали б підприємство й забезпечували стійку діяльність на ринку. Найважливішими передумовами розвитку підприємництва є демократизація та урізноманітнення форм власності, демонополізація виробництва, активна підтримка державою інвестиційних процесів для різних суб'єктів підприємницької діяльності, формування повноцінного конкурентного

ринку. Залежно від змісту підприємницької діяльності розрізняють виробниче, торговельне, кредитне та страхове підприємництво.

Для досягнення успіху в підприємстві необхідна економічна освіта, зокрема, систематичні наукові знання про економічні категорії і закони матеріального виробництва, усвідомлення суті продуктивних сил і виробничих відносин, розуміння особливостей матеріального розвитку суспільства, його економічних завдань [32].

Підприємець повинен мати знання про галузі промисловості і сільського господарства, які відіграють важливу роль у системі матеріального виробництва, у зміцненні економіки України, у підвищенні життєвого рівня суспільства.

Створення будь-якої нової справи вимагає певних знань з управління виробництвом, вміння оцінювати і передбачати ринкову кон'юнктуру, вчасно приймати нестандартні управлінські рішення та забезпечувати їх практичну реалізацію, керувати колективом на рівні сучасних вимог.

Підприємець є організатором і новатором, який володіє економічними, організаційними і творчими здібностями, вміє добре орієнтуватися у складному мінливому середовищі.

Виявити ці якості може лише людина, підготовлена до підприємницької діяльності. А ще підприємцю мають бути притаманні високі морально-психологічні якості – чесність, справедливість, об'єктивність, розсудливість, мужність, почуття обов'язку і відповідальності, інтелігентність, тактовність [31].

Готувати молодь до підприємницької діяльності необхідно в навчальних закладах усіх типів і рівнів. Основи такої підготовки повинна закладати школа. Вузівська підготовка має ґрунтуватися на базовому навчанні з певних блоків дисциплін, збагачувати майбутнього підприємця загальнонауковими, спеціальними і економічними знаннями [109, с. 5-6].

Велику увагу варто приділити підготовці молоді до роботи в умовах ринкової економіки. Для цього необхідно знати основи макроекономіки

(теорії державної економічної політики) і мікроекономіки (теорії діяльності підприємства, закладу) загальні теорії ринкової системи, кооперації і прогнозування, кредитно-банківський механізм, податкову систему, систему страхування, організацію власних коштів і власної справи.

Об'єктом підприємництва є певна діяльність у сфері виробництва продукції або надання послуг для одержання певного доходу. Величина доходу залежить від того, як підприємець організував свою діяльність, врахував усі чинники. Згодом здійснення нових комбінацій стане чи не головною справою підприємця. Підприємництво охоплює виготовлення нових благ, впровадження нових методів виробництва, освоєння нових ринків збуту, одержання нових джерел сировини чи напівфабрикатів, проведення відповідної реорганізації. Постійний пошук нових способів комбінацій ресурсів відрізняє підприємця від звичайного господарника [109, с. 7].

Підприємницька здібність – це особливий вид людського таланту, своєрідний людський ресурс, який ще називають підприємливістю, діловитістю. На думку В. Мадзігона, підприємництво потребує інтуїції, точного розрахунку, творчого підходу, певного стилю й типу поведінки, способу мислення, пошуку нетрадиційних рішень, масштабності та ризику, ділової хватки [105].

Серед сучасних дослідників вагомий вклад в розвиток у галузі менеджменту і підприємництва у сфері вищої освіти здійснює український учений О. Романовський, який приділяє увагу дослідженню шляхів впровадження інновацій та підприємницької освіти в системі національної освіти України, на конкретних прикладах розглядає феномен підприємництва в університетах світу, пропонує шляхи підприємницьких перетворень національних ВНЗ [154,155].

Виходячи з вищесказаного, можна стверджувати, що підприємець відіграє значну роль у розвитку ринкової економіки. По суті, підприємець - рушійна сила економіки. Саме він організовує виробництво товарів і послуг,

саме він організовує робочі місця і т.д. Рівень розвитку економіки в країні багато в чому визначається рівнем культури підприємництва. Тому необхідно дбати про підготовку кваліфікованих підприємців. Підготовка ця повинна починатися вже в школі, щоб вибір подальшого навчання був усвідомлений.

Над проблемою формування в учнів готовності до підприємницької діяльності в Україні працюють такі вчені як В. Дрижак [59], М. Вачевський [30], Р. Лучечко [102], В. Мадзігон [106], С. Мельников [117], О. Павелків [132], Р. О. Тополь [174] та ін.

Завдання вітчизняної освіти – підготувати нове покоління підприємців, здатних підняти економічний рівень і політичний престиж України на світовий рівень. У цьому аспекті одним із головних і невідкладних завдань вищої школи, і в першу чергу – педагогічної вищої освіти, є підготовка кваліфікованих педагогів – викладачів і вчителів для навчання населення країни ефективними методами і прийомами підприємництва, організації виробництв, вмінню використовувати нові технології, досягнення науки і техніки. Педагогічним навчальним закладам відводиться найважливіша функція первинної підготовки до самостійного життя молоді країни, своєчасна орієнтація на підприємство і виробництво, селекція, відбір і досконале навчання майбутніх підприємців і організаторів промисловості і виробництв до успішної їх самореалізації [155, с. 403].

Розвитку підприємництва та освіти підприємців приділяється увага не тільки в Україні, а в усьому світі. Зарубіжні фахівці, аналізуючи завдання освіти щодо підготовки молоді до підприємницької діяльності, приходять до висновку, що вже в школі необхідно поглиблювати початкові знання з організації бізнесу, ретельно навчати наукам підприємництва у вищому навчальному закладі, а потім - протягом усього життя на робочому місці (В. Байгрейв, Д. Бреккер, Б. Бухгольц, А. Гібб, Б. Кітс, Р. Клоноскі, О. Колінз, Р. Комісар, М. Крейн, К. Лайнбак, Д. Мор, М. Петерс, Д. Халоран, Р. Хізріч, П. Холден). Серед головних цілей таких навчальних програм завжди виділяються такі: виховати здатність розпочати нову (власну) справу;

виробити вміння працювати в малому бізнесі; прищепити «підприємницький» світогляд загалом; розвинути підприємливість як рису характеру [154, с. 3].

У науковій статті [196, с. 16] важлива роль відводиться економічній підготовці учнів. Тут вони свідчать, що з набуттям Україною незалежності та кардинальними змінами в економічному базисі українського суспільства проблема економічної підготовки молоді набула особливої актуальності.

У загальноосвітніх навчальних закладах у 10 – 11 класах розпочалося вивчення курсів з економіки, які за своїми завданнями, змістом та структурою наближалися до загальноосвітніх шкільних дисциплін. Протягом останніх років було створено декілька спеціалізованих середніх закладів освіти з економічною спеціалізацією (економічні ліцеї) та відкрито досить багато профільних класів у загальноосвітніх школах. Поступово впровадження навчальних курсів економічного спрямування перемістилося із старшої до середньої школи (8 –9 класи). У деяких середніх професійно технічних училищах та вищих навчальних закладах елементи економічної теорії й економіки відповідної галузі було включено до змісту підготовки студентів за спеціальностями, які безпосередньо з економікою не пов'язані. Проте, зміст економічної освіти у школах, СПТУ та вищих навчальних закладах не пов'язаний між собою і не утворює систему безперервної економічної освіти молоді.

Аналізуючи стан економічної підготовки в Україні в контексті безперервності, О. Шпак виділяє такі напрямки її подальшого розвитку:

- економізація змісту предметів базового компонента загальної середньої освіти;

- впровадження окремого загальноосвітнього курсу для середньої школи або спеціальних курсів з основ економіки, підприємництва, бізнесу тощо для середніх (старших) класів (на сьогодні вже розроблено декілька варіантів програм з економіки для 1 – 10 класів), позашкільних навчальних закладів.

- спеціальна допрофесійна та професійна підготовка молоді в школах, фахових курсах, вищих навчальних закладах економічного профілю [196, с. 17].

Встановлено, що економічна освіта у навчальних закладах може реалізовуватися за трьома рівнями:

I рівень – загальна економічна підготовка всіх учнів, спрямована на засвоєння ними базового мінімуму знань про особисту, сімейну та загальну економіку. Цей рівень може бути реалізованим у початковій та основній школі.

II рівень – поглиблена профільна економічна підготовка, що має на меті підготовку до вступу у вищий навчальний заклад економічного профілю. Цей рівень може бути реалізованим у старшій школі (10 – 11 класи).

III рівень – допрофесійна або початкова професійна підготовка, яка передбачає залучення учнів старшої школи до питань економіки та бізнесу, формування практичних навичок підприємницької діяльності і, можливо, їх залучення до практичної педагогічно керованої та обґрунтованої продуктивної та комерційної діяльності.

Отже, в цілому, економічне виховання переслідує цілком певні цілі і виконує такі завдання.

1. Застосування економічних знань, категорій, законів. Кожна людина все своє свідоме життя перебуває в економічних відносинах з іншими людьми на приватному (офіційному) рівні і зацікавлена будувати ці відносини так, щоби отримати з цього певну користь. Це диктує потребу в економічній освіченості, економічних знаннях.

2. Формування економічної свідомості, економічного мислення, економічної культури. Економічна підготовка учнів взаємопов'язана з економічною освітою, що включає в себе економічне навчання і виховання. [196, с. 17, 20].

Підприємництво є навиком, якому можна навчитися. Молоді люди з підприємницьким освітою більш схильні створювати свої власні компанії. За даними Європейської комісії до 20% студентів, які отримують в школі знання з основ підприємництва, після навчання відкривають власну справу [206].

Базова освіта може створити хорошу основу для розвитку підприємницького мислення. Якщо ця основа залишається слабкою, важко компенсувати ці нестачі пізніше на вищому освітньому рівні. Підприємницька освіта дає можливість учням розвивати свої творчі та дизайнерські навички, зробити вибір, йти на ризик, впоратися з невизначеністю і обмеженнями, навчитися брати на себе відповідальність [218, с. 13].

Важливою умовою складової такої підготовки повинен бути вчитель, який буде визначати суть, етапи та зміст підприємницької освіти учнів у межах свого предмету. Європейською комісією було запропоновано рекомендації для викладачів щодо реалізації підприємницької освіти [208].

Відповідно нами визначено, що зміст підготовки бакалаврів технологічної освіти не відповідає формуванню у майбутніх учителів фахової компетентності з основ підприємництва.

На основі вище викладеного проведемо порівняльну характеристику кількості навчальних дисциплін економічного та підприємницького напрямку у навчальних планах вищих педагогічних навчальних закладах України, де здійснюється підготовка фахівців за напрямом 6.010103 Технологічна освіта.

На сьогодні в Україні ґрунтовну підготовку з основ підприємництва майбутніх учителів технологій здійснюють такі університети: Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського, Рівненський державний гуманітарний університет. Особливість такої підготовки заключається в тому, що дані вищі навчальні заклади надають відповідну додаткову кваліфікацію: вчитель трудового навчання та технологій, креслення та основ підприємництва.

Порівняльна характеристика навчальних дисциплін здійснювала на освітньому рівні бакалавр і представлена в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1.

Аналіз та порівняльна характеристика системи фахової підготовки вчителів технологій з основ підприємництва у вищих педагогічних навчальних закладів України

№ з/п		Навчальні дисципліни економічного та підприємницького напрямку										
		Основи економічної теорії	Економіка та організація виробництва	Основи менеджменту	Основи підприємництва	Бухгалтерський облік	Економіка підприємства та маркетинг	Методика викладання ОПД	Фінансове забезпечення ПД	С/к Креативна економіка	Страховання	Фінанси, кредит і справочність
1.	Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова	-	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-
2.	Дрогобицький державний педагогічний університет імені І. Франка	+	+	+	-	-	-	-	-	-	+	-
3.	Уманський державний педагогічний університет ім. П. Тичини	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
4.	Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка	-	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-
5.	Центрально-український державний педагогічний університет ім. В. Винниченка	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
6.	Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
7.	Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського	+	+	+	+	+	+	-	-	-	-	-

1.8.	Рівненський державний гуманітарний університет	+	-	-	+	-	-	+	+	+	-	+
------	--	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

Однак, у результаті проведеного нами аналізу навчальних планів та програм підготовки вчителів технологій з основ підприємництва переважно у вищих навчальних закладах України виявлено тенденцію, що в процесі фахової підготовки вчителів технологій економічна та підприємницька складова представлена досить обмежено, лише однією чи двома навчальними дисциплінами, які здебільшого формують у студентів уявлення про економічну систему країни та процес виробництва, залишаючи на низькому рівні знання з основ підприємницької діяльності, організації маркетингових досліджень, що є необхідною умовою реалізації проектно-технологічної діяльності на уроках трудового навчання.

На основі аналізу нами визначені наступні суперечності:

– між наявним рівнем підприємницьких знань майбутніх учителів технологій і потребою суспільства в економічно грамотних, підприємливих фахівцях;

– між недостатньою обізнаністю учителів технологій у сфері економічного обґрунтування технічних і технологічних особливостей виготовлення виробів, проведення їх маркетингових досліджень та відсутністю необхідної підготовки бакалаврів технологічної освіти;

Вже тривалий час в українських школах діють навчальні програми з трудового навчання (технологій), провідним напрямом реалізації яких є проектно-технологічна діяльність. Основою цього підходу є метод проектів, який вимагає певних знань щодо економічного обґрунтування виробу (або послуги), проведення маркетингових досліджень.

– між необхідністю формування ініціативності та підприємливості як однієї з ключових компетентностей у школярів на уроках трудового навчання в умовах нової школи та відсутністю досконалої системи реалізації цього процесу у фаховій підготовці вчителів технологій. А це в свою чергу впливає

на те, що майбутній учитель трудового навчання самостійно повинен заповнювати прогалини в свої економічній підготовці.

Наявні суперечності впливають на формування таких психолого-педагогічних умов, які забезпечили вирішення цих суперечностей. Однією з яких є оновлення змісту фахової підготовки вчителів технологій шляхом упровадження авторського спец курсу «Основи підприємництва».

Практично у всіх визначеннях «підприємництва», «підприємець» аналізованими нами, акцентується увага на таких поняттях як ініціативність, самостійність, новаторство, організаторський талант, творчість, готовність ризикувати, пошук шляхів збагачення. Детально розглянемо роль знань з основ підприємництва для вчителів технологій як особисту так і професійну потребу.

Особиста потреба. Знання з основ підприємництва формуються у майбутніх учителів технологій: розуміння сутності підприємництва, його роль в суспільстві як фактор розвитку економіки країни; дають можливість вірно співвідносити потреби ринку з результатами власної роботи; формувати не лише професійного фахівця - вчителя технологій, а й особистісні якості майбутніх фахів ринкової економіки - їх підприємливість, самостійність, ініціативність, відповідальність.

Професійна потреба. Важливою складовою професійної діяльності майбутніх учителів технологій є готовність до методики навчання учнів розділам шкільної програми «Технології», які безпосередньо пов'язані з підприємницькою підготовкою школярів. Творчий проект на уроках трудового навчання реалізується через самостійне розроблення та виготовлення учнем виробу від ідеї до її втілення в дійсність. Виготовляючи виріб, учень закріплює знання з математики, фізики, креслення, основ підприємницької діяльності та інших предметів, засвоює принципи набутих умінь та навичок у виконанні технологічних, економічних, міні маркетингових та інших операцій.

Отже, регламентований державними стандартами середньої освіти проектно-технологічний підхід на заняттях трудового навчання висуває вимоги до знань вчителя технологій щодо пошуку нових ідей і економічного обґрунтування, з'ясування підприємницької доцільності виробу, реалізації маркетингових досліджень. Переважно у більшості вищих навчальних закладів України, де здійснюється підготовка бакалаврів технологічної освіти, економічна та підприємницька складова представлена лише однією навчальною дисципліною «Основи економічної теорії», на яку передбачено обмежений обсяг навчального ресурсу на вивчення тем з основ маркетингу, що зобов'язує вчителя технологій самостійно здійснює пошук інформації щодо розуміння технології проведення міні-маркетингових досліджень. Це зумовлює зниження якості виконаних проєктів як студентів, так, в майбутньому, учнів, які здійснюють виготовлення навчального творчого проєкту, у форматі самостійного розроблення та виготовлення ними виробу від ідеї до реалізації.

Наступним аспектом професійної потреби майбутніх учителів технологій у знаннях з основ підприємництва є готовність їх до проведення занять не менше ніж двох шкільних предметів та позашкільної роботи. Підготовка майбутніх учителів технологій нині здійснюється для здобуття кваліфікації бакалавра технологічної освіти з додатковими спеціальностями хімія, фізика, та ін. або з визначеними спеціалізаціями (інформатика, технічна творчість, профорієнтаційна робота, основи підприємництва, основи домашнього господарювання, освітні вимірювання). Спеціалізації спрямовані для підготовки вчителів технологій до проведення занять в загальноосвітніх навчальних закладах різного типу не базових шкільних предметів та поглиблення змісту технологічного профільного навчання старшої школи [184, с 72].

Нові освітні реформи, що безпосередньо впливають на професійну потребу майбутніх учителів технологій до оволодіння системою знань з основ підприємництва – здатність формувати одну з ключових

компетентностей в учнів – підприємливість та ініціативність, відповідно до Концепції «Нової української школи». Сучасні соціально-економічні умови в Україні висувають нові вимоги до підростаючого покоління. Молода людина, щоб знайти своє місце в житті, повинна бути більш самостійною, активною, цілеспрямованою та ініціативною, готовою до самосійного пошуку працевлаштування після закінчення школи. Але для того, щоб вибір учнів був усвідомленим, адаптований під реалії сучасного життя, їм необхідні основи знань з економіки та підприємництва.

Враховуючи вище сказане, і розуміючи, що підприємництво є фактором економічного розвитку держави, майбутній вчитель технологій повинен бути готовий до проведення різноманітних уроків з трудового навчання з підприємницьким тлом. Так як завдання майбутнього вчителя технологій полягає в реалізації освітньої галузі «Технологія», програма якої дозволяє не тільки реалізувати процес придбання спеціальних знань, умінь і навичок, так званий «вчитися робити», але і забезпечує розвиток здібностей «вчитися знати», «вчитися розуміти», «вчитися пізнавати», формує зовнішнє соціальний простір, в якому розвивається важливий аспект ділової особистості «вчитися жити », вчитися бути» [120].

В умовах профільної школи важливим є рівень сформованості готовності учнів до вибору професії певної сфери трудової діяльності, розуміння залежності успіху власної особистісної та професійної самореалізації від внутрішньої вмотивованості та залучених зусиль, обсягу та якості набутих знань і вмінь.

Підсумовуючи вище сказане, хочемо зазначити, щоб ефективно вирішувати завдання підготовки ініціативних, підприємливих особистостей, формувати підприємницьке мислення та культуру молоді, вчитель технології сам повинен володіти широким спектром знань, умінь і навичок в області підприємницької діяльності, а також володіти індивідуальними підприємницькими якостями.

Ми розглядаємо фахову компетентність з основ підприємництва майбутніх учителів технологій, як інтегративне утворення особистості, суть якої полягає у здатності особистості задовольнити професійні, суспільні та особисті потреби (таблиця 1.2).

Таблиця 1.2.

Результат діяльності учителя технологій при сформованій фаховій компетентності з основ підприємництва

Результат діяльності	Реалізація фахової компетентності з основ підприємництва учителя трудового навчання і технологій
<i>Вчитель</i> (професійна потреба)	Робота за фахом зі здатністю проводити уроки з підприємницьким тлом; Профільне навчання – технологічний профіль.
<i>Вчитель підприємець-освітянин</i> (суспільна потреба)	Робота за фахом (приватна школа) Блог-сайт «Майстерня» Гурток за інтересами Репетиторство Майстер-класи (робота в освіті)
<i>Вчитель підприємець-початківець</i> (особиста потреба)	Інтернет магазин: заготівля матеріалів для виробу; власних виробів «Hand Made» (доведення своїх науково-теоретичних здобутків до комерціалізації)

У час реформування вищої педагогічної освіти, коректування державних стандартів характеризується новими вимогами до професійної компетентності майбутніх вчителів технологій, до розвитку у них підприємницького мислення і формування фахової компетентності з основ підприємництва. Проте, як показує практика, підприємницька підготовка майбутнього вчителя технологій є незадовільною, у зв'язку з тим, що ці позиції не окреслені у освітньо-професійній програмі бакалаврів технологічної освіти. Виходячи з цього, переважна більшість випускників інженерно-педагогічних факультетів і вчителів-практиків не мають

відповідного рівня підприємницької культури, яка охоплює культуру технології виробництва, культуру управління, культуру організації, ергономічну культуру, культуру обміну та розподілу, культуру проведення спілкування та ін. А це в свою чергу вплине на якість підготовки учнів у школах, а в подальшому на їх практичне самовизначення.

Отже, приведення рівня фахової підготовки вчителів технологій у відповідність до вимог суспільства та освіти на сучасному етапі їхнього розвитку вимагає пошуку нових форм, методів та технологій удосконалення професійної зорієнтованості результатів навчання у вищому педагогічному навчальному закладі.

1.3. Шляхи формування фахової компетентності з основ підприємництва

Формування компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів технологій можлива лише через призму компетентного підходу. Орієнтація змісту освіти на компетентнісний підхід дозволяє пов'язати процес навчання з потребами часу та суспільства, дати молоді можливість для самореалізації на ринку праці та в суспільних процесах.

Компетентнісний підхід створює всі умови для підготовки фахівців технологічної освіти як з сукупністю знань, вмінь та навиків з основ підприємництва, так і здатністю застосовувати їх у практичній діяльності для вирішення конкретних життєвих завдань або проблемних ситуацій. До того ж на ринку праці необхідні не знання самі по собі, а здатність спеціаліста використовувати їх на практиці, виконувати певні професійні й соціальні функції.

Реалізацією компетентного підходу у процесі навчання з основ підприємництва майбутніх учителів технологій є частина проектної діяльності щодо виготовлення готового виробу, а саме створення та представлення бізнес-плану майбутнього виробу: розробка концепції виробу,

планування успіху підприємницького проекту (резюме, аналіз галузі, маркетинговий план, економічні розрахунки) та реалізація підприємницького проекту (можливість комерціалізувати готовий виріб).

Наступним підходом, який доцільно використовувати про формуванні фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів технологій є особистісно-діяльнісний підхід. Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що особистісно-діяльнісний підхід в освіті досліджували такі науковці, як: О. Бігич, Л. Бурдейна, І. Зимняя, В. Семиченко, Т. Тихонова, О. Уваркіна, І. Якиманська та інші. Притримуємося думки В. Семиченко, яка стверджує, що розділювати діяльнісний і особистісний підходи недоцільно. Концептуальні відмінності між діяльнісним та особистісним підходами доцільно проводити тільки на теоретичному рівні [198, с. 184].

У нашому дослідженні важливо визначити основоположні складові особистісно-діялісного підходу до навчання. Такими є самоактуалізація, індивідуальність, ініціативність, самостійність у прийнятті рішень, творчість, креативність, новаторство, що безпосередньо пов'язано з підприємництвом.

На основі особистісно-діялісного підходу пропонуємо використовувати такі педагогічні технології: технології активного навчання: імітаційні і не імітаційні; модульне навчання; дистанційна освіта; технології розвиваючого навчання; проблемне навчання; технологія індивідуального навчання (індивідуальний підхід, метод проектів).

Отже, реалізація особистісно-діялісного підходу у технологічній освіті є проектна діяльність, яка охоплює всі стадії діяльності людини та націлена на досягнення єдиної мети: забезпечення інтелектуального, фізичного і соціального розвитку особистості. На відміну від інших систем трудового навчання, в структуру проектної діяльності входять такі елементи як моделювання, економічні, екологічні та маркетингові розрахунки.

Розробка моделі формування фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів технологій вимагає визначення

дидактичних принципів, які є загальним орієнтиром для визначення змісту, засобів, форм, методів організації навчання. Спираючись на результати досліджень сучасних науковців [5, 12, 34, 45, 96, 127, 140, 166] в основу моделі покладено поєднання традиційних принципів навчання економічних дисциплін та інноваційних, які слугують орієнтиром для визначення змісту, засобів, форм, методів організації навчання. Під принципами навчання у педагогіці розуміють вихідні, базові положення теорії навчання, які відображають дидактичні закони і спрямовані передусім на реалізацію закономірностей навчання у відповідності до цілей навчання.

Так, учені О. Падалка, А. Нісімчук, І. Смолюк, О. Шпак та інші класифікують принципи на: традиційні (принцип використання досягнень сучасної науки й техніки; принцип систематичності й послідовності викладання навчального матеріалу; принцип зв'язку навчання з життям, принцип урахування вікових та індивідуальних особливостей) і нетрадиційні (принцип демократизації навчання; диференціації навчального процесу; оптимізації навчально-виховного процесу, принцип нетрадиційної системи навчання та інші) [134].

Узагальнюючи вище викладене, в основу формування фахової компетентності з основ підприємництва покладено поєднання традиційних принципів навчання (науковості; свідомості навчання; активності та самостійності; наочності навчання; ґрунтовності; принцип зв'язку навчання з практичною діяльністю, реаліями життя) та інноваційних (інтенсифікація навчання, інтерактивне навчання, інноваційна наочність, креативний розвиток).

Принцип науковості вимагає, щоб зміст навчальних дисциплін відповідав досягненням науки. Студенти повинні отримувати детально відібрані і систематизовані, науково обґрунтовані факти, явища, процеси, новітні досягнення науки, які знайомлять їх із основами підприємництва, категоріально-понятійним апаратом підприємницької діяльності, законами ринкового господарства, розкриття їх причинно-наслідкових зв'язків,

фундаментальними економічними теоріями відповідно до потреб сучасного суспільства та обраного напрямку підготовки.

Принцип свідомості навчання характеризується позитивною мотивацією студентів до навчальної діяльності, розумінні мети та завдань підприємницьких дисциплін, усвідомленні їхньої ролі у майбутній професійній діяльності та творчому застосуванні знань. Свідома участь у навчальному процесі, розуміння смислу нового матеріалу та розвиток пізнавальної діяльності студентів відбувається за допомогою інноваційних методів навчання.

Реалізація зазначеного принципу в майбутній професійній діяльності вчителів технологій сприятиме свідомому прийнятті рішень щодо використання знань з основ підприємництва, за які фахівці будуть нести персональну відповідальність.

Принцип активності та самостійності сприяє формуванню активних, самостійних, ініціативних і творчих особистостей, запобігає виникненню безініціативності та байдужості. Він є проявом позитивного результату будь якої діяльності студента, реалізація якого знаходить вияв в організації самостійної роботи: аналіз прослуханого лекційного матеріалу; опрацювання додаткових тем; підготовка до практичних (лабораторних) та семінарських занять; пошук інформації та розширеної літератури для підготовки доповідей та рефератів; опрацювання іноземних видань з встановленої тематики; підготовка схем, таблиць, діаграм; систематизація вивченого матеріалу до заліку та ін.

Принцип наочності сприяє посиленню емоційного впливу на студентів, підвищення рівню доступності матеріалу на основі сприймання конкретних предметів і явищ або їх зображень, прискоренню активізацію розумової діяльності студентів. Під час вивчення економічних дисциплін використовується як словесна, так і предметна наочність, проте більш широке застосування отримують символічні види останньої – графіки, діаграми, схеми, таблиці, пакети демонстраційної графіки. На думку

Г. Тимошук, саме вони є об'єктивними та найефективнішими засобами відображення економічних явищ і процесів, бо за відносно короткий час забезпечують максимум інформативності, тим самим розвивають здатність до швидкого прийняття рішень, аналітичного мислення, узагальнення отриманого матеріалу, концентрують увагу [171, с. 82].

Принцип ґрунтовності забезпечує міцність знань, вмінь і навичок, тобто тривале та свідоме відтворення їх у пам'яті, розвиток розумових сил студентів. Ґрунтовність навчання передбачає послідовний рух від уже засвоєних знань, сформованих умінь і навичок до нових, встановлення причинно-наслідкових зв'язків між ними, постійне виявлення викладачем ступеню усвідомлення навчального матеріалу, своєчасне усунення протиріч, що виникають, повторення та систематизацію вивченого матеріалу, його використання на практиці. Широке застосування отримують різноманітні тренувальні вправи, багатовимірні задачі, практичні завдання, що синтезують і закріплюють знання, вміння та навички [171, с. 82-83].

Принцип зв'язку навчання з практичною діяльністю, реаліями життя ґрунтується на тому, що теоретичний матеріал, який пропонується для вивчення має бути практично закріплений і мати тісний зв'язок з фаховою діяльністю вчителя технологій. Тобто, в процесі навчання студенти повинні знати відповіді на питання, коли, де і яким чином в житті можна застосовувати отримані знання. Важливу роль у побудові даного принципу відіграє співпраця з виробництвом та бізнесом.

Принцип інтенсифікація забезпечує особисто-орієнтований підхід у навчанні, колективну взаємодію, рольову організацію навчального процесу, поглиблення мотивації навчання, зменшення кількості аудиторних годин і збільшенні самостійної роботи студентів над теоретичним і практичним матеріалом, у той самий термін навчання, використання навчально-пізнавальних, проблемно-пошукових і творчих завдань з основ підприємництва, застосування сучасних інформаційно-комп'ютерних технологій.

Принцип інтерактивного навчання сприяє діалогічній взаємодії, кооперації і співробітництву, активно-рольовій (ігровій) і тренінговій організації навчання [163], що відповідають умовам формування фахової компетентності з основ підприємництва. Реалізується залучення майбутніх учителів технологій до активної креативної діяльності, відбувається творча взаємодія викладача зі студентами, студента зі студентом. Виконуючи поставлені педагогом завдання, студент закріплює вивчений матеріал і вивчає новий, передаючи свої знання іншим. Цей принцип робить навчання активним, а процес — більш ефективним.

Принцип інноваційної наочності характеризується впровадження в навчальний процес інноваційних засобів навчання нового покоління. Н. Дементієвська, Н. Морзе зазначають, основною і визначальною відмінністю інноваційних засобів навчання нового покоління від попереднього покоління технічних засобів навчання є програмно-апаратна реалізація, тобто їх обов'язковими складовими є не тільки пристрої відтворення звуку і зображення, принципи фізичної реалізації яких не набагато відрізняються від реалізації засобів навчання, розроблених двадцять і більше років тому, а й програмні засоби, що застосовуються для управління ними [54, с. 122].

Принцип креативного розвитку забезпечує формування підприємницького мислення, сприяє генеруванню оригінальних ідей, прийняття нестандартних рішень, прояву внутрішньої свободи у вираженні власних думок, мрій, фантазій та бажань у своїй професійній діяльності.

Розглянуті нами традиційні та інноваційні принципи формування фахової компетентності з основ підприємництва тісно взаємопов'язані та взаємозалежні.

Концептуальні засади формування фахової компетентності з основ підприємництва у системі фахової підготовки вчителів технологій полягають в тому, що це розглядається як інтегративна багаторівнева структура. Зміст навчальних дисциплін економічного та підприємницького циклу повинен

бути підпорядкований завданням освітньої галузі «Технологій» як на рівні загальноосвітньої школи, так і на рівні вищої педагогічної освіти, тобто він повинен відповідати сучасним світовим досягненням техніки у галузі підприємництва.

Оскільки будь яка компетентність, в тому числі й фахова компетентність з основ підприємництва, є поліутворенням, то вона, на думку дослідників компетентнісного підходу (Г. Гревцевої, Т. Міроненко, Л. Хоружої), має формуватись поетапно. Детальний аналіз та науково обґрунтування шляхів і їх реалізація у процесі вивчення фахових навчальних дисциплін представлений у підрозділі 2.2 та поданий на рис.1.2.

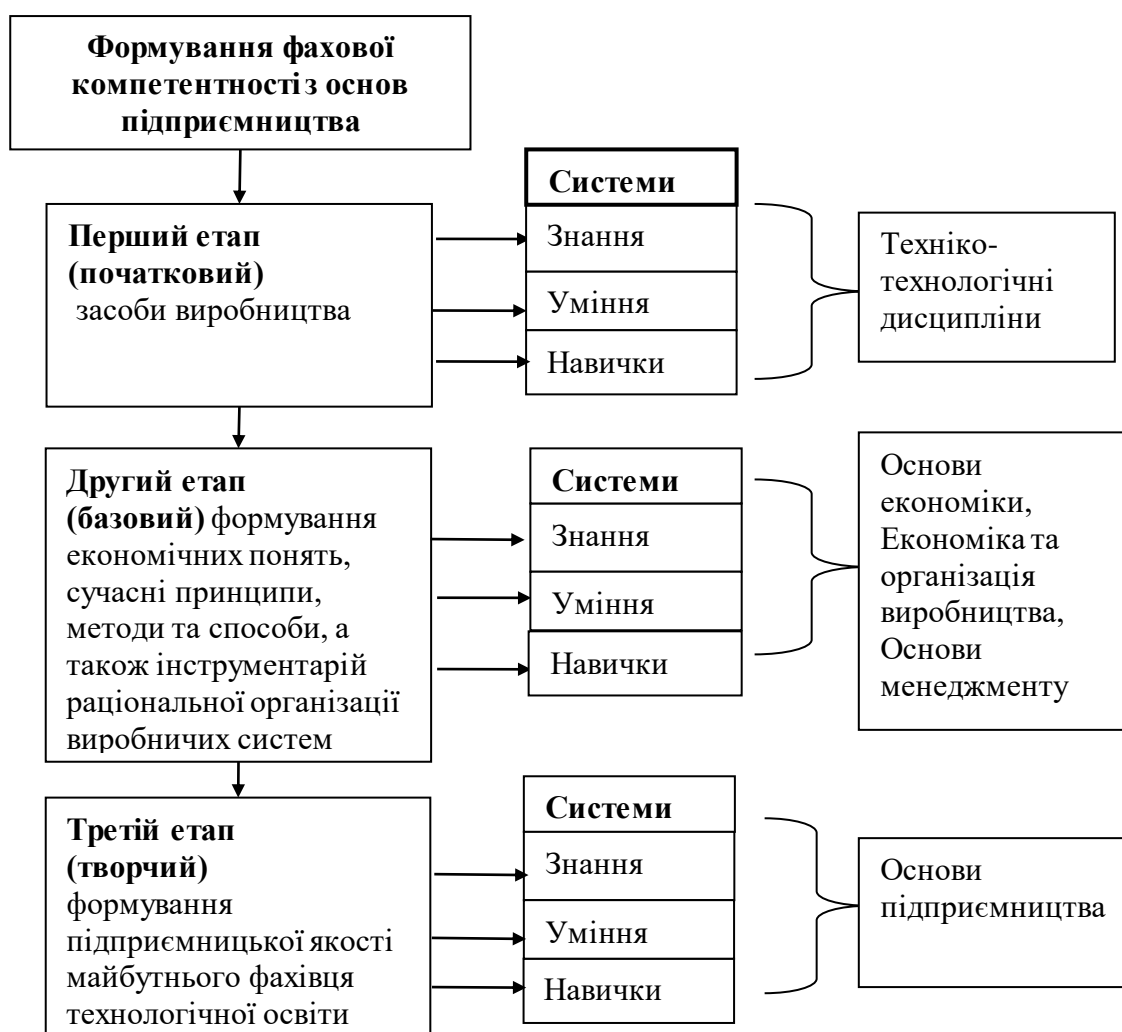


Рис. 1.2. Схематичне представлення етапів формування фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів технологій

Нами було здійснено виокремлення структурних компонентів фахової компетентності з основ підприємництва майбутніх учителів технологій на основі аналізу поняття «підприємництво», «підприємець», досліджень структури професійної компетентності вчителя та підприємницької компетентності фахівців економічного профілю. При визначенні рівнів сформованості фахової компетентності з основ підприємництва вони будуть ключовими позиціями для проведення та аналізу результатів педагогічного експерименту, обробки статистичних даних.

І. Зимняя [76] детально характеризує компоненти компетентностей, такі як: готовність до актуалізації компетентності (мотиваційний аспект); володіння знаннями змісту компетентності (когнітивний аспект); досвід прояву компетентності у різних стандартних та нестандартних ситуаціях (поведінковий аспект); відношення до змісту компетентності та об'єкту її застосування (ціннісно-змістовний аспект); емоційно-вольова регуляція процесу та результату застосування компетентності.

Близькою думкою до попереднього автора є праця А. Деркач, де він виділяє такі структурні компоненти професійної компетентності фахівця: мотиваційний (позитивне ставлення до певного виду діяльності, бажання ним займатися); когнітивний (наявність необхідних знань, уявлень); гностичний (володіння способами та прийомами, що необхідні в даному виді діяльності); емоційно-вольовий (здатність відчувати задоволення від роботи, самоконтроль та ін.); самооцінний (самооцінка своєї професійної підготовки) [56].

Сучасна українська дослідниця Ю. Білова, до внутрішньої структури підприємницької компетентності фахівців економічного профілю відносить: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний та емоційно-вольовий компоненти, які тісно взаємопов'язані між собою:

- *мотиваційно-ціннісний компонент* - це внутрішні мотиви, що спонукають особистість до підприємницької діяльності, це морально-етичне ставлення до підприємництва у професійній діяльності та повсякденному

житті. Морально-етичне ставлення особистості до підприємницьких цінностей (свобода вибору, самореалізація, ощадливість, толерантність, чесність) на всіх етапах життєдіяльності визначатиме суб'єкт-суб'єктні міжособистісні відносини, а також суб'єкт-об'єктні відносини людини з природою;

- *когнітивний компонент* (або знаннево-змістовий) включає знання теоретичного і технологічного (процедурного) характеру: це сукупність знань, що відображають розуміння сутності економічної сфери життя сучасного суспільства; теоретичні знання про основні поняття та методи підприємницької діяльності. Цей компонент враховує особливості і варіативність змісту освітніх та особистісних потреб, мотивів особистості на різних етапах її економічної та підприємницької підготовки;

- *діяльнісний компонент* (або практично-технологічний) передбачає формування практичних вмінь підприємницької діяльності (професійної та соціальної), а саме: уміння вибору ефективної бізнес-ідеї та форм підприємницької діяльності; здатність до організації, планування та прогнозування підприємницької діяльності; уміння презентувати власні проекти, вести конструктивний діловий діалог; готовність творчо розв'язувати різноманітні проблеми у сфері підприємницької діяльності на основі набутих знань, умінь, способів мислення; спроможність управляти та контролювати хід і результати підприємницької діяльності;

- *емоційно-вольовий компонент* включає: здатність розуміти власний емоційний стан у ситуації пошуку та реалізації бізнес-проектів; здатність гідно переживати відсутність результату, спроможність відкрито ділитися своїми почуттями і переживаннями; цілеспрямованість; витримка, володіння собою в ситуаціях невизначеності [20, с. 16].

На думку, О. Сулаєвої, структура підприємницької компетентності студентів технікуму складається з компонентів: *цільового* (цілі формування підприємницької компетентності студентів), *змістового* (зміст дисциплін економічного профілю для студентів технікуму), *процесуального* (методи,

форми, засоби, що використовуються у процесі формування підприємницької компетентності) і *оціночно-результативного* (рівні сформованості підприємницької компетентності студентів), що співзвучні компонентам професійної компетентності [170].

У структурі підприємницької компетентності В. Морозова, на основі аналізу поняття «підприємництва», виокремлює наступні аспекти: *особистісний, організаційний, комерційний, комунікаційний, інноваційний та комунікаційний* аспекти [123, с. 201]. Український дослідник М. Стрельников притримується аналогічної структури досліджуваного феномену, але виділяє вже не аспекти, а компоненти підприємницької компетентності [168].

У дослідженнях Г. Матикової виділено компоненти змісту підприємницьких компетентностей у майбутніх фахівців: мотиваційно-потребовий, змістовно-діяльнісний, комунікативний, рефлексивно-оцінний компоненти. Де мотиваційно-потребовий компонент характеризує спрямованість майбутнього економіста на підприємницьку діяльність, мотиваційно-ціннісне ставлення до професійної діяльності, професійну позицію, систему настанов і орієнтирів, що визначають характер дій підприємця. Комунікативний компонент, що є ключовою компетентністю, визначає ситуативну адаптивність, вільне володіння вербальними й невербальними засобами поведінки. Рефлексивно-оцінний компонент передбачає психологічні детермінанти професійної успішності фахівця на підґрунті осмислення власного досвіду й особистісних якостей, усвідомлення власного рівня саморегуляції, самосвідомості, чутливість до інновацій до ситуації на ринку й у колективі [115].

При визначенні структурних компонентів підприємницької компетентності науковці орієнтуються або на структуру професійної компетентності, або виокремлюють компоненти з урахуванням специфіки підприємницької діяльності [192, с. 138].

Враховуючи аналіз досліджень і специфіку професійної діяльності вчителів технологій, ми вважаємо структуру фахової компетентності з основ

підприємництва доцільно представити такими компонентами: мотиваційний, когнітивний, діяльнісний та особистісний. Кожен із зазначених компонентів складається із відповідних елементів (рис.1.3.).

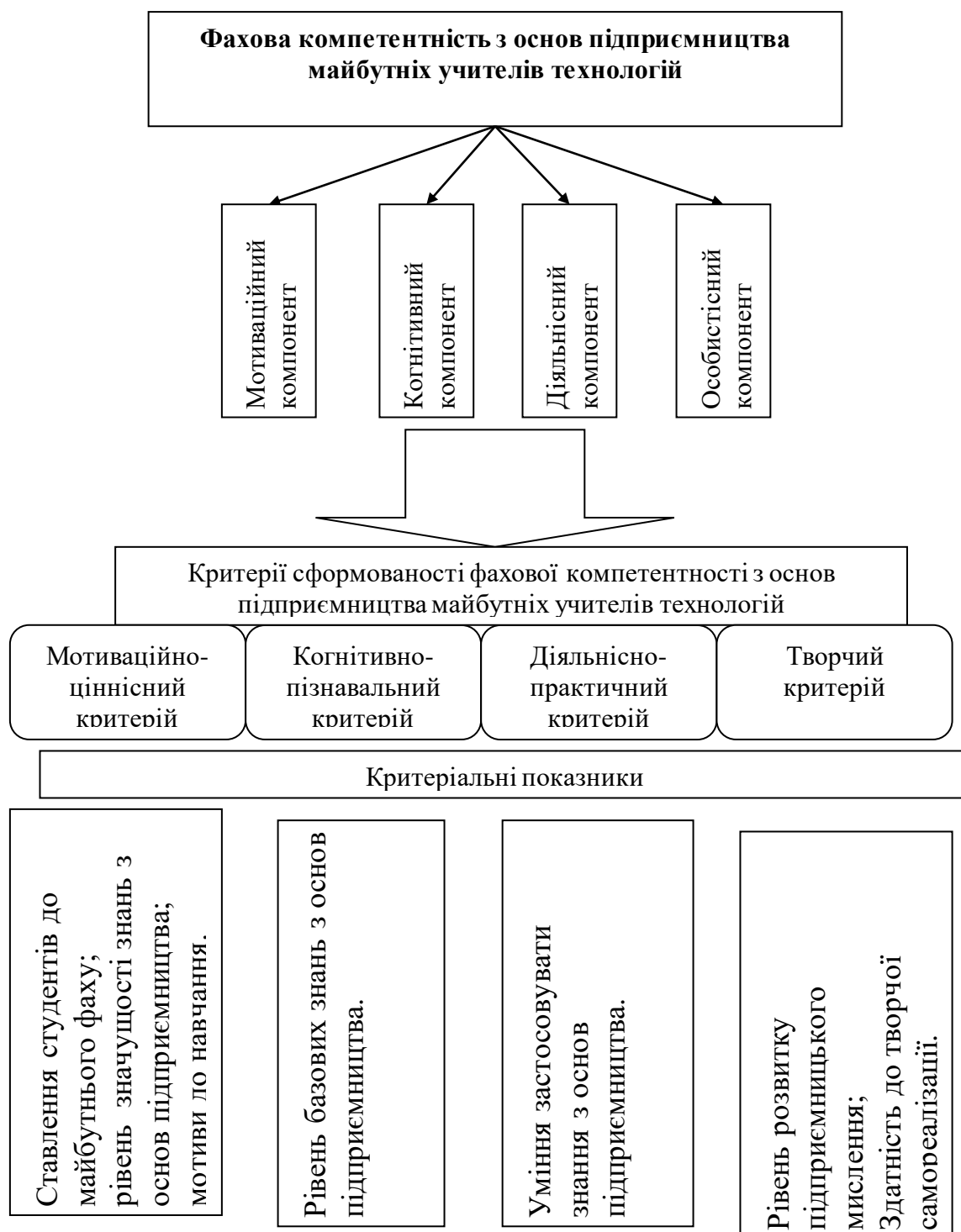


Рис. 1.3. Критеріальна система діагностики сформованості фахової компетентності з основ підприємництва майбутніх учителів технологій

Мотиваційний компонент включає особистісно значущі мотиви і ціннісні установки, позитивне ставлення до оволодіння фаховою компетентністю з основ підприємництва, потреба її застосування в практичній діяльності, творчий прояв особистості в професійній діяльності.

Мотиваційна складова фахової компетентності з основ підприємництва базується на усвідомленні майбутніми вчителями технологій не просто необхідності, а нагальної потреби і ефективного використання знань та вмінь з основ підприємництва у професійно-педагогічній діяльності.

Для суб'єкта діяльності мотиваційний компонент має особистісне значення, адже зміцнює зацікавленість цією діяльністю й перетворює задані зовнішні настанови на внутрішні потреби майбутнього вчителя [22, с. 183].

Сформованість мотиваційного компонента є основою успішної діяльності майбутніх педагогів в ефективній організації навчально-виховного процесу та зацікавленості в позитивних результатах своєї праці.

Когнітивний компонент включає систему підприємницьких знань, знань методики навчання основам підприємництва у відповідних розділах освітньої галузі «Технології» на основі особистісно-діяльнісного та компетентнісного підходів. Студенти, опановуючи підприємницькі знання, можуть адекватно оцінювати реальні підприємницькі ситуації, знаходити і застосовувати необхідну інформацію для їх вирішення, а також розвивати фахову компетентність з основ підприємництва в процесі саморозвитку, самоосвіти.

Діяльнісний компонент включає дослідні, організаторські, проектувальні вміння, що дозволяють реалізовувати технології формування фахову компетентність з основ підприємництва, здійснювати організацію самостійної роботи, планувати навчально-виховну роботу, виявляти труднощі, визначати способи вдосконалення процесу підприємницької підготовки учнів в умовах нової школи.

Особистісний компонент являє собою сукупність підприємницьких якостей вчителя технологій, таких як ініціативність, підприємливість,

самостійність у прийнятті рішень, критичність мислення, робота в колективі, гнучкість, творчий підхід.

Критерії і показники рівня сформованості використовувалися у процесі аналізу результатів педагогічного експерименту, а розширена інформація щодо обґрунтування їх представлена в підрозділі 3.1.

Таким чином, нами визначено, що формування компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів технологій можлива лише через призму компетентного підходу, а її структурними компонентами є: мотиваційний, когнітивний, діяльнісний та творчий.

Висновки до першого розділу

1. Аналіз науково-технічних, навчально методичних та психолого-педагогічних джерел вітчизняних та зарубіжних вчених, педагогів-практиків дає підставу стверджувати та оцінити провідну роль і місце знань з основ підприємництва у структурі фахової підготовки бакалаврів технологічної освіти відповідно до вимог Державних стандартів та Концепції «Нової української школи».

2. Проведений аналіз змісту підготовки вчителів технологій з основ підприємництва у вищих навчальних закладах України свідчить про те, що в процесі фахової підготовки вчителів технологій економічна складова в навчальних планах представлена лише однією чи двома навчальними дисциплінами, які здебільшого формують у студентів уявлення про економічну систему країни та процес виробництва, залишаючи на низькому рівні знання з основ підприємницької діяльності, організації маркетингових досліджень, що є необхідною умовою реалізації проектно-технологічної діяльності на уроках трудового навчання.

3. На підставі аналітичного огляду наукових джерел визначено, що фахова компетентність з основ підприємництва базується на системі знань,

умінь та навичок з основ підприємництва, уміння їх використовувати в професійній діяльності під час проведення занять з технологічної освіти. Структуру фахової компетентності з основ підприємництва утворюють мотиваційний, когнітивний, діяльнісний та особистісний компоненти.

4. Розкрито шляхи та висвітлено етапи (початковий, базовий, творчий) формування фахової компетентності з основ підприємництва відповідно до послідовності вивчення як економічних, так і підприємницьких курсів, кожен з яких має свою частку в процесі формування фахової компетентності з основ підприємництва майбутніх учителів технологій.

Основні результати цього розділу висвітлені у наукових працях автора [187,188,189,190].

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ З ОСНОВ ПІДПРИЄМНИЦТВА У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТЕХНОЛОГІЙ

2.1 Теоретичне обґрунтування моделі формування фахової компетентності з основ підприємництва вчителів технологій

Сьогодні провідним критерієм майбутніх учителів технологій до професійної діяльності є рівень їх фахової компетентності, у тому числі з основ підприємництва. Велика частина проектно-технологічних завдань на уроках трудового навчання безпосередньо стосується підприємництва, що в свою чергу підвищує потребу у формуванні фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів трудового навчання і технологій.

Освіті і наука завжди були основою розвитку економіки, яка потребує нових ідей, технологій і розробок відповідної техніки. Тому для нас важливо провести аудит усіх галузей економіки, подбати про реанімацію занедбаних галузей, виділити пріоритетні і конкурентоспроможні на світовому і національному ринку (Додаток Б). Проаналізувавши статистичні дані розвитку економіки за останні роки, нами визначено, що в Україні найбільш перспективною галуззю є аграрна промисловість, виробництво харчових продуктів, легка промисловість, виробництво металу, а також виробництво для військового промислового комплексу (рис.2.1). Хоча для гармонійного розвитку будь якої економіки паритетно розвивати і інші галузі. Враховуючи те, що український виробник відкритий для світового і європейського ринку зокрема, то домінуючі зусилля слід прикладати до тих галузей, які є саме конкурентоспроможними і найбільш дохідними на світовому ринку.

Наука і нові технології є ключовими факторами для розвитку економіки країни, оскільки технологічні і наукові революції лежать в основі

економічного прогресу, сприяють підвищенню конкурентоспроможності усіх її галузей.



Рис. 2.1. Динаміка кількості підприємств за видами економічної діяльності з 2010 по 2015 роки за даними Державної служби статистики України

Зростання економіки безпосередньо залежить від рівня розвитку продуктивних сил в країні, що в свою чергу впливає на необхідність стимулювання державою науково-технічного прогресу та інноваційних процесів. Відповідно для України сьогодні важливим є інвестування в якісну освіту молоді, підготовку ініціативних, підприємливих, самостійних громадян, здатних до творчого мислення і запровадження технологічних інновацій.

Ґрунтуючись на дослідження сучасних науковців, серед яких В. Адольф [2], І. Зязюн [77], Н. Кузьміна [95], О. Лебедева[99], ми розглядаємо поняття фахової компетентності вчителя у структурі професійної компетентності вчителя технологій та виокремлюємо в ній такі складові (рис. 2.2).

Ми не обмежуємо фахову компетентність лише вказаними складовими. Їх може бути більше і може бути доповнення залежно від освітньо-професійної програми підготовки вчителя технологій, до якої періодично (один раз в п'ять років) вносяться певні корективи, які зумовлені вимогами Нової школи, процес становлення якої розрахований на декілька років.



Рис. 2.2. Схематичне представлення місця фахової компетентності з основ підприємництва у структурі професійної компетентності майбутніх учителів технологій (авторська)

Проведений аналіз дає змогу обґрунтувати власний підхід до розуміння поняття фахова компетентність з основ підприємництва. *Фахову компетентність з основ підприємництва* ми розглядаємо як інтегральну якість особистості, що включає професійно ціннісну мотивацію, підприємницькі знання та вміння, а також підприємницькі якості особистості (ініціативність, підприємливість, самостійність у прийнятті рішень, критичність мислення, робота в колективі, гнучкість, творчий підхід), що відбиває його готовність і спосіб ефективно здійснювати педагогічну діяльність при вирішенні підприємницьких завдань в сучасних умовах. Це здатність майбутніх учителів технологій використовувати набуті знання, вміння та навички з основ підприємництва в процесі педагогічної діяльності [104,с. 53].

Основними результатами сформованості фахової компетентності з основ підприємництва є:

- здатність до підприємницького мислення, генерувати ідей, перетворюючи їх в нові технології;
- вміння здійснювати пошук нових ринкових можливостей на ринку освітніх послуг;
- здатність працювати швидше, більше за межами запропонованих вимог і в умовах невизначеності;
- здатність оперативно оцінювати перспективність нових ринкових можливостей для освітніх проектів, економічні та соціальні умови здійснення підприємницької діяльності;
- здатність розробляти бізнес-проекти творчих виробів;
- здатність до прийняття рішень, готовність прийняти на себе відповідальність за наслідки рішень;
- здатність формулювати мету, перемикатися на альтернативну стратегію досягнення мети;
- розуміння суті проблеми і вміння знаходити новаторське рішення проблеми в стандартних і нестандартних ситуаціях;

- вміння налагоджувати зв'язки, співпрацювати з виробництвом та бізнесом;
- вміння контролювати використання ресурсів, забезпечувати оптимальний розподіл ресурсів між операціями і проектами;
- вміння організовувати та налагоджувати діяльність колективу для розв'язання підприємницьких завдань;
- здатність звертати на себе увагу;
- готовність ризикувати, вміння керувати ризиком;
- готовність до особистого і професійного саморозвитку;
- здатність до критичної самооцінки результатів своєї діяльності.

Аналіз стану підготовки майбутніх учителів технологій з основ підприємництва, проведений нами у першому розділі дисертації, свідчить про його недосконалість. Для покращення рівня підготовки необхідно організувати навчальний процес з урахуванням компетентнісного підходу, що потребує теоретичного обґрунтування і розроблення технології формування фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів трудового навчання, а для цього слід створити належне та відповідне навчально-освітнє середовище.

Одним із ефективних методів пізнання і трансформації традиційної освітньої парадигми у компетентнісну є моделювання. Моделі дають змогу презентувати компетентнісний підхід не як дискретне педагогічне явище, спрямоване на локальні зміни окремих аспектів освітнього процесу, а як цілісну сутність – від постановки мети до отримання кінцевого результату [24, с. 85]. При цьому ми маємо змогу розробити алгоритм дій та наочне представлення поетапних кроків технологічного процесу цього соціального проекту.

Поняття «модель» (від франц. *modele* педагогіці означає умовний образ (зображення, схема, опис) об'єкта чи системи об'єктів і виражає співвідношення знань про об'єкти.

У науковій праці Н. Каландирець [82, с. 70] розглянуто різноманітні погляди науковців на поняття «модель», яка розглядається як:

- речова, знакова або мисленна система, яка відтворює, імітує, відображає принципи внутрішньої організації або функціонування об'єкта, його властивості, ознаки чи характеристики;
- штучно створена система елементів, які з певною точністю відображають певні властивості, сторони, зв'язки об'єктів, що вивчаються;
- мисленнево представлена або матеріально реалізована система, яка адекватно відображає предмет дослідження і здатна заміщати його так, що вивчення моделі дозволяє отримати нову інформацію про цей об'єкт;
- штучно створений об'єкт у вигляді схеми, фізичних конструкцій, знакових форм або формул, який відображає і відтворює в найпростішому вигляді структуру, властивості, взаємозв'язки і відношення між елементами цього об'єкта;
- штучна система, яка відображає з певною точністю властивості об'єкта, що досліджується.

На думку В. Дьяченка, модель це уявна або матеріально реалізована система, яка відображаючи, або відтворюючи об'єкт дослідження, здатна заміщати його так, що її вивчення дає нам нову інформацію про об'єкт [69].

Велика кількість праць філософів присвячена науковому методу дослідження – моделюванню, а саме Б. Глинського, Б. Грязнова, Б. Диніна, Є. Нікітіна, В. Шгофа та ін; педагогів С. Архангельського, А. Беляєва, В. Беспалько, В. Журавльова, А. Кірсанова, В. Краєвського та ін. Багато вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема А. Воевода, М. Єлькін, Я. Левковська та ін., використовували розробку моделі для теоретичного опису процесу формування фахової та професійної компетентності.

У процесі дослідження з'ясовано, що на сучасному розвитку педагогічної науки висувають певні вимоги до розробки педагогічних моделей навчання:

– концептуальність: модель повинна опиратися на наукову концепцію, до складу якої входять філософське, психологічне, дидактичне, соціально-педагогічне обґрунтування досягнення освітніх цілей;

– системність: модель повинна мати всі ознаки системи: логіку процесу, взаємозв'язок усіх його складових, цілісність;

– керованість: передбачає можливість керування, поетапної діагностики навчального процесу, зміну засобів і методів для поліпшення результатів;

– ефективність: модель повинна бути оптимальною за параметрами "результат/витрати", гарантовано досягати прийнятих стандартів навчання та виховання;

– відтворюваність: передбачає можливість переносу моделі для застосування іншими освітніми закладами [63].

Термін моделювання у педагогіку прийшов з галузі технічних знань, і саме завдяки йому педагогічний процес набуває рис технологічності, тобто створюється педагогічна технологія для забезпечення розвитку його об'єктів. Таким чином, педагогічна технологія може розглядатися як неперервна послідовність системи компонентів та етапів педагогічного процесу, дій і станів учасників цього процесу та їх взаємодій, а педагогічне моделювання виконує сполучну функцію між педагогічною теорією та практикою [158].

Заслуговують на увагу дослідження щодо моделі формування підприємницької компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів, які представлені в статті [26, с. 160]

Методологічною основою моделі є такі теоретичні положення та принципи [170]:

– орієнтація професійно-технічного навчання на принципи безперервності й багаторівневості, гуманізації та технологізації, науковості та творчості;

– спрямованість процесу професійно-технічного навчання учнів на формування професійних умінь майбутнього фахівця, здатного до активної

творчої діяльності, який усвідомлює себе суб'єктом професійної діяльності в нових соціально-економічних умовах;

– єдність і взаємозв'язок теоретичної, практичної, виробничої та підприємницької підготовки.

Рішення даного завдання формування фахової компетентності з основ підприємництва включає в себе кілька етапів формування фахівця:

1. Виділення основних параметрів моделі спочатку на гіпотетичному, а потім на дослідному рівнях.

2. Відбір, конструювання, стандартизація та налагодження комплексу методик для формування моделі.

3. Розробка методичних основ для прогнозу та їх реалізації при створенні конкретної моделі

В. Журавлев розрізняє такі ознаки моделі, які є одночасно її характеристиками:

- імітація досліджуваного об'єкта або процесу в моделі;
- здатність до заміщення пізнаваного об'єкта, процесу;
- здатність надавати нову інформацію (нове знання про об'єкт);
- наявність точних умов і правил побудови моделі й переходу від інформації про модель до інформації про об'єкт;
- наочність [70].

Враховуючи той факт, що згідно нових умов стандартизації вищої педагогічної освіти відповідно до Постанови № 266 Кабінету Міністрів України відбулася оптимізація і скорочення переліку спеціальностей, де технологічна освіта у цьому документі не представлена як автономна спеціальність, а лише входить як предметна складова до спеціальності «Середня освіта (трудове навчання і технологій)», тобто є спеціалізацією одного із шкільних навчальних предметів. Якщо за такою формою буде здійснюватися підготовка педагогічних працівників на всіх освітніх рівнях, то, очевидно, виникає потреба в адаптації нашого дослідження до цих умов,

проектуючи на майбутнє використання результатів дослідження для нового формату освітнього проекту. Тому на такий перехідний період нами пропонується наступна процесуальна модель адаптації чинної системи підготовки вчителів трудового навчання і технологій на вимоги сучасної стандартизації (рис. 2.3.)

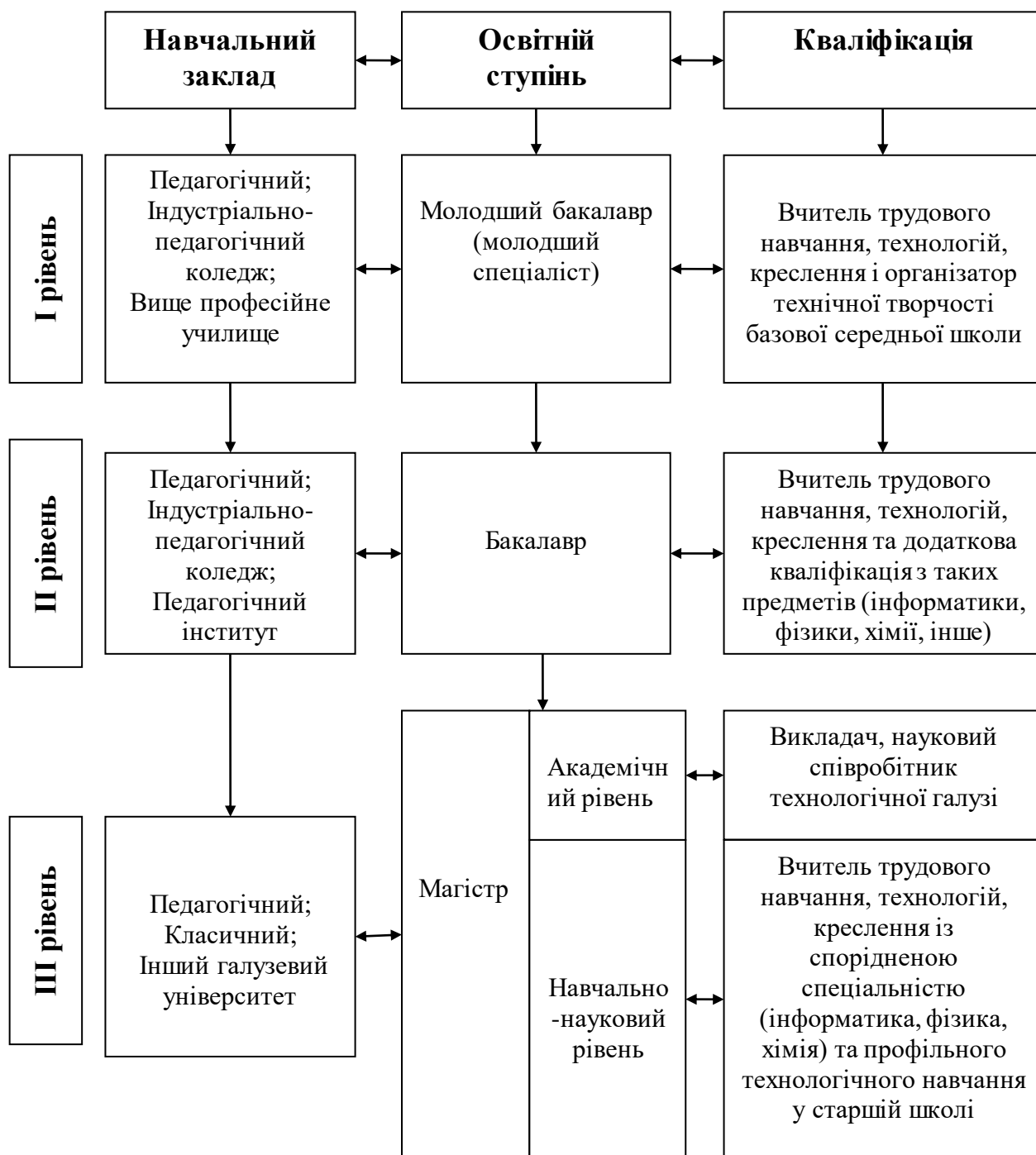


Рис. 2.3. Процесуальна модель адаптації чинної системи підготовки вчителів трудового навчання і технологій до сучасної стандартизації вищої педагогічної освіти

Доцільно підкреслити дидактичні вимоги до підготовки майбутнього вчителя технології в сфері підприємництва, дотримання яких необхідно в контексті компетентнісного підходу: формування позитивної мотивації студентів; орієнтація студентів на цінності підприємницької діяльності; наявність підприємницьких якостей, необхідних для успішного здійснення підприємницької діяльності; наявність узгоджених компетентнісно-орієнтованих навчальних та робочих програм формування фахової компетентності з основ підприємництва; організація у навчально-пізнавальному процесі діяльнісно-орієнтованого середовища, що дозволяє студентам проявляти підприємливість на основі використання отриманих на лекціях, лабораторних, практичних і семінарських заняттях підприємницьких знань; залучення студентів до планування підприємницької діяльності за допомогою організації малих студентських підприємств; моніторинг сформованості фахової компетентності з основ підприємництва.

Відповідно до Державного стандарту повної загальної середньої освіти [55] освітня галузь «Технології» має інформаційно-комунікаційний та технологічний компоненти.

Проаналізуємо основні завданнями технологічного компоненту трудового навчання і технологій, серед яких ключовими слід виділити ознайомлення учнів із виробничим середовищем, традиційними і перспективними технологіями обробки матеріалів, декоративно-ужитковим мистецтвом, а також формування здатності розвивати надбання рідної культури з використанням засобів декоративно-ужиткового мистецтва.

Водночас важливим є набуття учнями досвіду впровадження технологічної діяльності, партнерської взаємодії і ціннісних ставлень до трудових традицій, розвиток технологічних умінь і навичок учнів, а також створення умов для самореалізації, розвитку підприємливості та професійного самовизначення кожного учня, оволодіння вмінням оцінювати власні результати предметно-перетворювальної діяльності та рівня

сформованості ключових компетентностей - підприємливості та ініціативності.

Таким чином, майбутній вчитель технологій повинен бути готовий до реалізації цих завдань, зокрема шляхом проведення уроків з підприємницьким тлом. Це можливо лише з формуванням економічних понять на уроках трудового навчання, як основу економічної підготовки учнів та спрямованістю занять на формування підприємницьких здібностей через зміст навчального предмету, форми, методи, технології.

Вагомий внесок у дослідженні економічної підготовки учнів на уроках трудового навчання зробив Матвісів Я.Я. [114, с.74-75], яким сформовано зміст економічних знань у вигляді таких модулів:

1. Поняття, що характеризують сутність, економічну організацію та екологічні проблеми сучасного виробництва.
2. Поняття, що характеризують умови економічного зростання виробництва, його типи, мотивацію та стимули трудової діяльності.
3. Поняття, що характеризують структуру виробничого підприємства. Підприємництво та організаційно-правові форми господарювання.
4. Поняття, що характеризують сутність та стратегію планування виробничої діяльності підприємств.
5. Поняття, що характеризують особливості ціноутворення на підприємстві, резерви і чинники зниження собівартості продукції.

Кожен модуль містить певний обсяг економічних понять, запропонованих для вивчення учнями загальноосвітніх шкіл на уроках трудового навчання.

Отже, велика частина економічних понять на уроках трудового навчання безпосередньо стосується підприємництва, що в свою чергу підвищує потребу у формуванні фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів трудового навчання і технологій. Тому для реалізації цього нам слід теоретично обґрунтувати і розробити

технологію формування фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів трудового навчання і технологій.

На підставі наукових обґрунтувань із врахуванням педагогічного досвіду нами розроблена модель технології формування фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів технологій, яка містить методологічно-цільовий, організаційно-технологічний та результативний блоки, які між собою взаємопов'язані та взаємодоповнювальні. Методологічно-цільовий блок включає мету, конкретизовані відповідно до неї складові підготовки з основ підприємництва, методологічні підходи, традиційні та інноваційні принципи.

Складовими підготовки майбутніх учителів трудового навчання і технологій з основ підприємництва є три етапи: початковий, базовий і творчий, серед яких економічний цикл представляють базові дисципліни (основи економічної теорії, економіка та організація виробництва, основи менеджменту) та дисципліна з поглибленням знань підприємницької діяльності (основи підприємництва). В системі вищої освіти навчальні дисципліни, пов'язані з підприємництвом, включені до навчальних планів лише для економічних та управлінських спеціальностей. Для вчителів технологій це необхідно, оскільки вони у своїй практичній діяльності повинні формувати в учнів підприємницьку компетентність.

Важливими елементами моделі, які визначають зміст, організаційні форми та методи навчальної роботи є підходи та принципи навчання, окреслені нами в першому розділі дослідження. Для реалізації поставленої мети нами виокремлено такі підходи: компетентнісний та особистісно-діяльнісний.

Враховуючі мету і завдання підготовки з основ підприємництва загальними принципами у представленій нами моделі є наступні: науковості; свідомості навчання; активності та самостійності; наочності навчання; ґрунтовності; принцип зв'язку навчання з практичною діяльністю, реаліями життя.

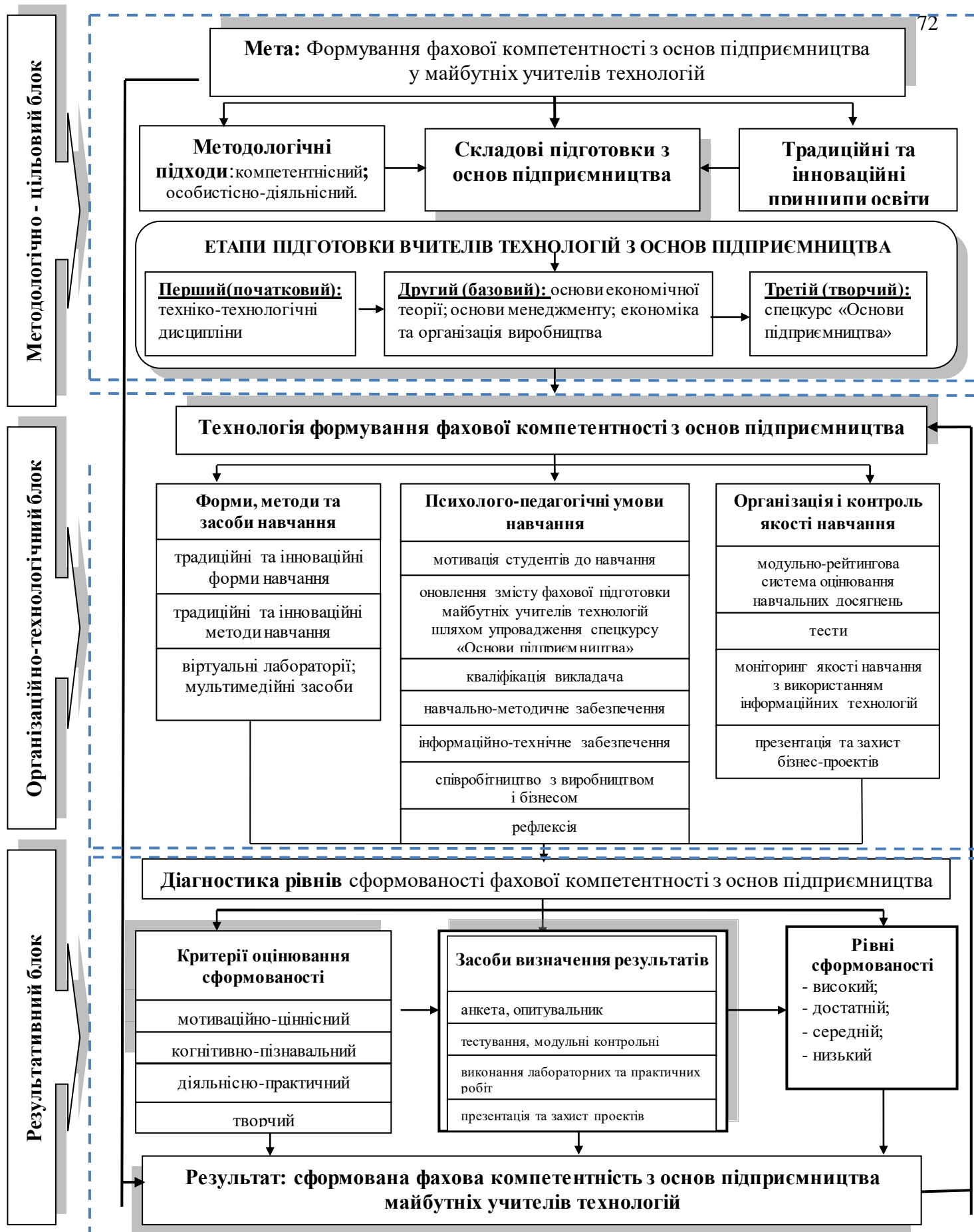


Рис. 2.4. Модель формування фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів технологій

Хоча традиційні дидактичні принципи навчання є достатньо ефективними, але модернізація освіти потребує використання досить нових інноваційних принципів навчання: інтенсифікація навчання, інтерактивного навчання, інноваційної наочності, креативного розвитку, які розкриті нами в першому розділі.

Наступним блоком моделі формування підприємницької компетентності є організаційно-технологічний блок, який включає технологію формування фахової компетентності з основ підприємництва: психолого-педагогічні умови навчання, форми, методи, засоби та організацію і контроль якості навчання.

Ми поділяємо позицію М. Піддячого, сутність якої полягає в тому, що основним елементом успішної реалізації моделі є відповідні педагогічні умови, які забезпечують реалізацію змісту навчання, оптимізують форми, методи, підходи, технологію організації навчального процесу як цілісної системи [139, с. 280].

На нашу думку, основними психолого-педагогічними умовами формування фахової компетентності з основ підприємництва в учителів технологій є: мотивація студентів до навчання; оновлення змісту фахової підготовки майбутніх учителів технологій через впровадження спец курсу «Основи підприємництва»; кваліфікація викладача; навчально-методичне забезпечення; інформаційно-технічне забезпечення; співробітництво з виробництвом та бізнесом; рефлексія.

У нашому дослідженні важливою психолого-педагогічною умовою навчання є *мотивацію*, як один із важливих факторів підвищення знань з основ підприємництва у майбутніх учителів технологій, оскільки якісний результат навчання напряму залежить від того, наскільки студент мотивований до сприйняття і розуміння їх сутності та доцільності для використання у майбутній професійній діяльності з однієї сторони, та самореалізацією, досягнення високих особистих результатів з іншої сторони.

Проблема мотивації навчання є однією з центральних у педагогічній психології, оскільки і результат, і процес засвоєння знань значною мірою залежать від залучення в навчальний процес, зацікавленості самого студента [78, с. 269]. Навіть в разі недостатньо високих здібностей студентів, їх висока позитивна мотивація може привести до значних успіхів у навчанні. Так, як мотиви - це ті внутрішні сили, які пов'язані з потребами особистості та спонукають її до певної діяльності, іншими словами мотив - це переважно усвідомлене внутрішнє спонукання особистості до певної поведінки, спрямоване на задоволення нею тих чи інших потреб [112, с. 38].

Для реалізації технології формування фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів технологій, необхідно виокремити особисті та професійні мотиви отримання знань щодо підприємницької діяльності. Серед професійних мотивів ми виділяємо вміння застосувати набуті знання та навички з основ підприємництва у майбутній професійній діяльності; бажання показати себе вмілим спеціалістом та досягти успіху в роботі; почуття обов'язку і відповідальності; усвідомлення значущості оволодіння професією, а саме відчуття причетності до справи формування нового покоління підприємливих громадян своєї країни.

Що ж до особистих мотивів, що їх вбачаємо у внутрішніх чинниках особистості: відчуття задоволення від пізнання нового матеріалу, вирішення складних завдань, бажання навчитися працювати в команді, усвідомлення значущості своїх творчих здобутків та вміння їх комерціалізувати.

Доцільним є створення мотиваційного середовища, яке спричиняє позитивний вплив на студента, спонукає його до здійснення вчинків, направлених на саморозвиток.

Другою педагогічною умовою навчання визначено оновлення змісту фахової підготовки майбутніх учителів технологій через *упровадження авторського спец курсу «Основи підприємництва»*.

Впроваджуючи спец курс «Основи підприємництва» переслідуються такі цілі:

По-перше, спец курс «Основи підприємництва» дасть змогу оволодіти студентами комплексом знань з основ підприємництва та комплексом маркетингових досліджень на підприємстві, який необхідний для написання дипломної роботи в частині економічного обґрунтування виробу та проведення маркетингових досліджень;

По-друге, спец курс «Основи підприємництва» сформує чітке уявлення студентів бакалаврів про спеціалізацію «Підприємницька діяльність та основи електронного бізнесу», яку вони можуть обрати на наступному освітньому рівні;

По-третє, майбутній вчитель технологій використовуватиме знання, вміння та навички з основ підприємництва в процесі педагогічної діяльності, а саме:

- організація проектно-технологічної діяльності школяра. Велике значення має практичне впровадження в навчальний процес елементів підприємницької діяльності через організацію трудового процесу зі створення виробів, в яких має потребу певний сегмент споживачів;

- формування підприємницького мислення учня в межах технологічної освіти. Через відсутність у навчальних планах основної школи більшості закладів освіти економічних дисциплін, важко переоцінити значення предмету «Технології» з погляду розвитку підприємницького мислення учнів 5-9 класів;

- сприяння розвитку (за наявності) в учнів здібностей до підприємництва та формування підприємницької компетентності;

- підготовка учнів до соціально-трудової адаптації в нових економічних умовах [104, с. 53].

По-четверте, отриманні знання, вміння та навички з спецкурсу «Основи підприємництва» є необхідними при створенні власного бізнесу, а саме як здатність довести свої науково-теоретичні здобутки до комерціалізації та впровадження їх в певній галузі економіки.

Важливою психолого-педагогічною умовою формування фахової компетентності з основ підприємництва в учителів технологій є *кваліфікація* викладача: базова освіта, науковість, професіоналізм, педагогічна майстерність, комунікативність. По перше, рівень професійної компетентності викладача є однією з важливих умов забезпечення конкурентоспроможності вищого навчального закладу, що визначається якістю підготовки майбутніх фахівців. Також від якісного кадрового науково-педагогічного складу, його професіоналізму залежить і створення якісного навчально-методичного забезпечення професійної підготовки фахівця. По друге, студенти високо цінують викладача, який володіє глибокими знаннями зі свого фаху, добре орієнтуватися у суміжних дисциплінах, відзначається науковою ерудицією.

Наступною психолого-педагогічною умовою визначаємо *навчально-методичне забезпечення дисципліни*, що забезпечується високим рівнем методичної підготовки викладача.

Навчально-методичний комплекс дисципліни — комплекс спеціально розроблених матеріалів, що є цілісним утворенням і забезпечує опанування студентами певної навчальної дисципліни. Складниками його є:

- матеріали для аудиторної роботи з навчальної дисципліни: плани-конспекти лекцій, плани семінарських і практичних занять, мультимедійний супровід занять;

- матеріали для самостійної роботи студентів: навчальні підручники та посібники, методичні рекомендації для підготовки до практичних та семінарських занять, матеріали самоконтролю з кожного модуля, індивідуальні завдання, теми творчих робіт тощо;

- матеріали для контролю навчальних досягнень студентів: контрольні питання, контрольні завдання, тести для проведення поточного та підсумкового контролю тощо [69, с. 30].

В сучасних умовах невід'ємною психолого-педагогічною умовою навчання є *інформаційно-технічне забезпечення*. У концепції інформатизації

освіти визначені головні цілі і напрями науково-практичної роботи, пов'язаної з ефективним використанням інформаційних технологій у навчальному процесі: освоєння й впровадження нових інформаційних технологій у процес навчання, виховання й управління освітою на основі дослідницьких робіт з дидактики, інформатики; формування інформаційної культури, тобто інформаційних знань, умінь вчитися з допомогою інформаційних технологій, елементарних умінь програмувати; зміна методів, форм і змісту навчання у зв'язку з проникненням у навчальний процес інформаційних технологій; підготовка фахівців до здійснення навчання в умовах широкого використання інформаційних технологій [72].

Важливо, що навчальний процес відбувався з використанням сучасних комп'ютерних класів і лабораторій, оснащеними мультимедійними засобами та різними периферійними пристроями з розвинутою мережею комунікацій. Тобто необхідно поєднання трьох умов: належний рівень матеріально-технічного забезпечення навчального процесу, наявність відповідних програмних засобів з основ підприємництва та готовність викладача систематично використовувати їх в навчальному процесі.

Наступною психолого-педагогічною умовою формування фахової компетентності з основ підприємництва в майбутніх учителів технологій, запропонованою нами, є *співробітництво з виробництвом та бізнесом*. Переваги такого середовища для майбутніх учителів технологій: підвищення рівня знань; вирішення реальних виробничих завдань; робота у системі «освіта – наука - виробництво»; розвиток пізнавальної активності та ін.

Майбутні вчителі технологій повинні бути готовими ознайомлювати учнів із специфікою підприємницької діяльності, культивувати підприємницькі здібності, підвищувати їх мотивацій. Погодуємося з думкою О. Шпак, що не обов'язково всі учні мають стати фахівцями-менеджерами, але здатність у разі необхідності створити власну справу, зайнятися дрібним чи середнім бізнесом має бути нормативною якістю людини в розвинутому ринковому суспільстві. Перелічені знання та уміння

європейські учні набувають переважно у ході вивчення таких шкільних дисциплін, як: “Економіка”, “Сімейна економіка”, “Технологія”, “Медіа-освіта”, “Праця” [196, с. 9].

Отже, важливу роль у реалізації формування фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів технологій відіграє безпосередня виробнича практика, зустрічі з бізнесменами, відвідування підприємств.

До психолого-педагогічних умов формування фахової компетентності з основ підприємництва ми також відносимо *створення рефлексивного середовища*, яке дозволить кожному студенту розкритися й максимально збагатити свій творчий потенціал, сприятиме створенні системи умов розвитку особистості, необхідного для успішного досягнення своїх життєвих цілей і прагнень, для задоволення своїх потреб і інтересів.

Проблема рефлексії є однією з ключових в психології. Вона широко обговорюється в рамках вітчизняних і зарубіжних психологічних досліджень. Так, у психологічному словнику вказується, що «рефлексія (від лат. reflexio – звернення назад) – процес самопізнання суб’єктом внутрішніх психічних актів і станів» [148].

У своїх дослідження Т. Ільїна розглядає чотири сфери існування рефлексії:

- мислення, спрямоване на розв’язання конкретних завдань, що призводить до аналізу, оцінки особистих дій;
- діяльність, у якій фіксується установка на взаємопідтримку;
- спілкування, що передбачає доступність досвіду іншого для себе;
- самопізнання за умови самовизначення внутрішніх орієнтирів і способів розмежування “Я” й “не Я” [79, с.43].

Рефлексія студента розглядається як основа його критичного мислення, здатність до самооцінки та прогнозування наслідків своєї діяльності. Відповідно рефлексивні вміння та здібності безпосередньо впливають на творчі вияви особистості. Творчість як загально антропологічна властивість не формується, не виховується, не «прищеплюється» з використанням

певного набору методів і прийомів, її як одну з сутнісних характеристик людини можливо лише «розбудити», активізувавши й актуалізувавши внутрішній, внутрішньо-рефлексивний потенціал особистості у творенні нового знаннєвого ресурсу [44, с. 140].

Рефлексія є природним і невід’ємним компонентом інтерактивного навчання студентів у процесі формування фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів технологій: усвідомлення своїх здобутків; оцінка власного рівня знань з основ підприємництва; усвідомлення своїх дій та прогнозування подальших кроків до творчої самореалізації та ін.

Ефективність формування фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів трудового навчання і технологій безпосередньо залежить від впровадження у навчально-виховний процес професійної підготовки майбутніх фахівців технологічної освіти сучасних форм, методів і засобів навчання, які запропоновані у таблиці 2.1 враховуючи методичні підходи та принципи моделі.

В контексті вибору форм, методів та засобів навчання нам близький погляд Є. Зарецької: «Людині нічого не можна пояснювати, її можна тільки примушувати здогадуватися самостійно. Людина повинна до всього доходити власними розумовими зусиллями, а завдання педагога - тільки стимулювати роздуми, тобто здійснювати інтелектуальний штурм» [74].

Таблиця 2.1.

Форми, методи та засоби навчання у процесі формування фахової компетентності з основ підприємництва майбутніх учителів трудового навчання і технологій

	<i>традиційні</i>	<i>інноваційні</i>
Форми навчання	лекції, семінарські та практичні заняття, індивідуальна та самостійна робота	<i>лекції</i> : міні, гостьова, діалог; проблемна; кіно-відео та ін. <i>семінари</i> : дискусії, конференції; <i>віїзне практичне заняття</i> та ін.
Методи навчання	<i>традиційні</i>	<i>інноваційні</i>
	словесні та наочні методи, репродуктивні та продуктивні	<i>індивідуальні</i> : імітаційні вправи, аналіз конкретної ситуації

	методи та ін.	<i>колективні (інтерактивні):</i> розігрування ролей; ігрове проектування; навчальні ділові ігри; мозковий штурм та ні.	
Засоби навчання	<i>друковані</i>	<i>віртуальні лабораторії</i>	<i>мультимедійні засоби</i>
	навчальні посібники; дидактичний матеріал	віртуальне підприємство на базі програмного комплексу «Парус» (Парус-підприємство); програмного комплексу Project Expert та ін.	середовище MOODLE; мультимедіа-презентацію; навчальні фільми та відео демонстрації та ін.

Важливою складовою технології формування фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів трудового навчання і технологій є організація і контроль якості навчання, який включає: модульно-рейтингову систему оцінювання навчальних досягнень студентів; тести; моніторинг якості навчання із використанням інформаційних технологій; презентацію та захист бізнес-проектів.

Нам близька думка Н. Титової, яка зазначає, що механізмом забезпечення високоякісної вищої освіти є моніторинг якості освіти, головним складником якого є оцінювання навчальних досягнень студентів. Моніторинг передбачає постійне відстеження будь-якого процесу, тобто в освітній сфері надає змогу оцінити і порівняти навчальні досягнення студента за певний період. В процесі моніторингу виявляються тенденції в розвитку системи освіти, які співвідносяться у часі. Інакше кажучи, проводиться виявлення і оцінювання певних педагогічних дій і їх результатів. При цьому обов'язково має місце зворотній зв'язок, який забезпечує відповідність фактичних результатів діяльності педагогічної системи її кінцевим цілям [172, с. 315].

Окремим компонентом організації і контролю якості освіти у моделі формування фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів технологій ми виділяємо презентація і захист бізнес-проектів.

Характеристика методики формування даної компетентності буде здійснена в наступних підрозділах дисертації.

Для оцінки та аналізу результатів процесу формування фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх вчителів технологій, а також, за необхідності, корекції, у досліджуваній моделі представлено інструментально-результативний блок.

Моніторинг результатів навчання проводиться за критеріями оцінювання сформованості підприємницької компетентності, які включають наступні показники: мотиваційно-ціннісний; когнітивно-пізнавальний; діяльнісно-практичний; творчий (рис.2.5)

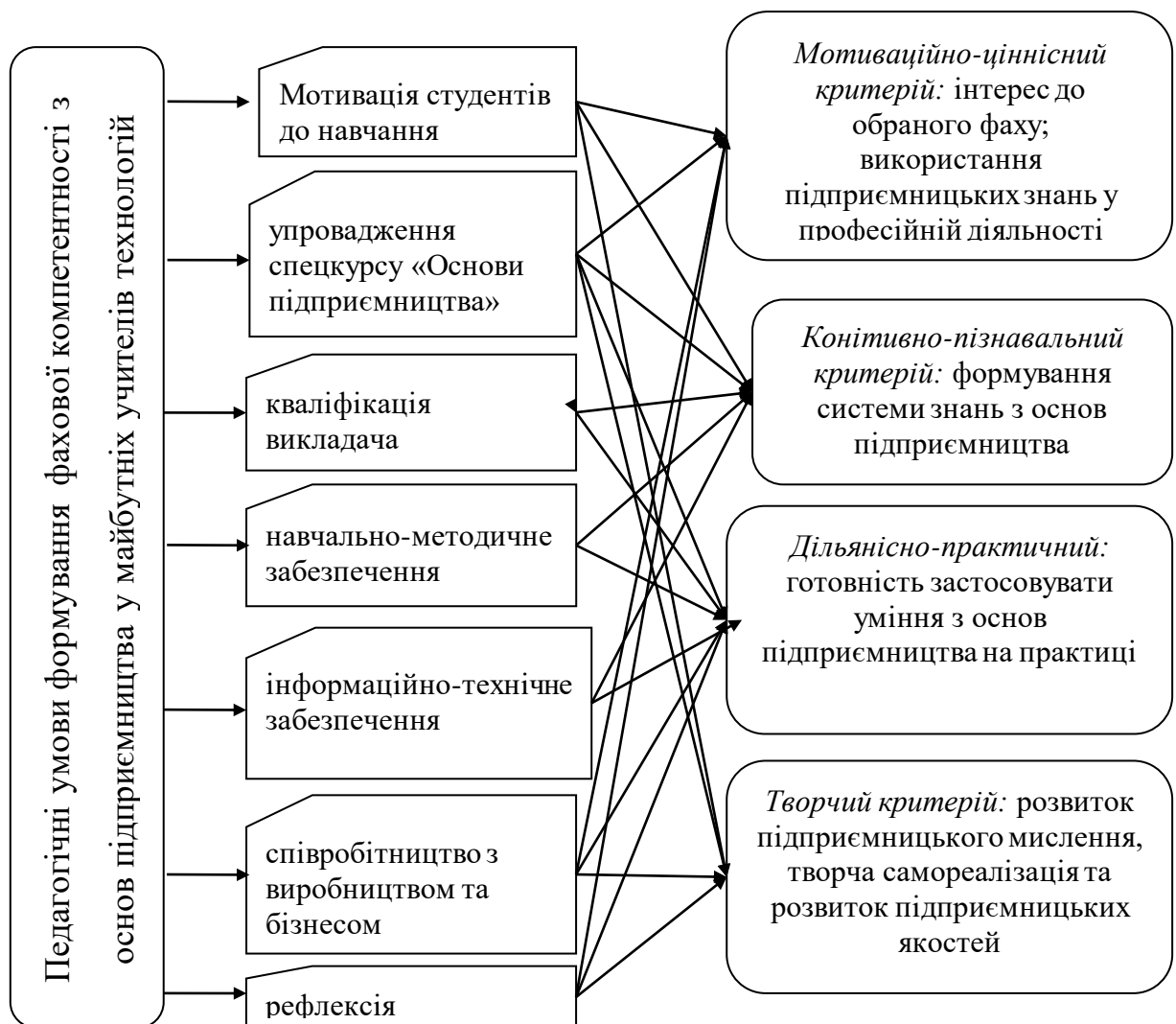


Рис.2.5. Зв'язок між психолого-педагогічними умовами і критеріями їх впливу на формування фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів технологій

При цьому визначені чотири рівні сформованості фахової компетентності з основ підприємництва: високий, достатній, середній, низький.

В основу діагностики рівні сформованості фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів трудового навчання і технологій нами покладено інструментарій оцінювання професійної компетентності науковця В. Жигір [67, с.42-43]: 1) тестування; 2) анкетування; 3) самодіагностика; 4) виконання ситуаційних завдань.

Таким чином запропонована нами модель дозволяє алгоритмізувати процес формування фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів трудового навчання і технологій. Фахову компетентність з основ підприємництва майбутніх фахівців технологічної освіти визначаємо як здатність майбутнього фахівця технологічної освіти використовувати знання, вміння та навички з основ підприємництва в процесі педагогічної діяльності; готовність до створення власного бізнесу, як здатність довести свої наукові здобутки до комерціалізації та впровадження їх в певній галузі економіки; критично осмислювати й використовувати різноманітну інформацію; творчий підхід до справи [100, с. 53].

Якщо діагностика показує, що запропонована технологія формування фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів трудового навчання і технологій не відповідає результату (низький рівень сформованості компетентності), то необхідно перейти до корекційної роботи у напрямку зміни чи удосконалення форм, методів та засобів навчання.

Впровадження і реалізація технології формування фахової компетентності з основ підприємництва у процесі підготовки майбутніх учителів трудового навчання і технологій необхідна ще й тому, що пріоритетним завданням реформування сфери загальної середньої освіти в Україні є організація профільного навчання старшокласників. Так, відповідно до «Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» [129] одним з основних завдань є творення умов для диференціації

навчання, посилення професійної орієнтації та допрофільної підготовки, забезпечення профільного навчання, індивідуальної освітньої траєкторії розвитку учнів відповідно до їх особистісних потреб, інтересів і здібностей.

Дослідники Корець М.С., Вдовченко В.В., Тарара А.М. зазначають, що формування потреби і здатності до самовизначення, відповідно до інтелектуальних можливостей особистості, підготовка висококваліфікованих фахівців сьогодні – можливі завдяки переходу на сучасний рівень профільного навчання, яке зорієнтоване на реальне життєве і професійне самовизначення випускників загальноосвітньої школи [91, с. 91].

У межах технологічного профілю сьогодні здійснюється професійна підготовка старшокласників за професіями: секретар керівника (організації, підприємства, установи) та касир (на підприємстві, в установі, організації), а отже економічна підготовка майбутніх учителів трудового навчання і технологій вимагає постійної модернізації. Відповідно фахова компетентності з основ підприємництва майбутніх фахівців технологічної освіти гармонійно вписується у загальну архітектоніку освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів технологічної галузі.

Отже, розроблена експериментальна модель формування фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів технологій забезпечує:

- 1) формування у студентів інтегративних знань, умінь та навичок;
- 2) формування підприємницької якості особистості студента, що забезпечує готовність його ефективно здійснювати професійно-педагогічну діяльність при вирішенні підприємницьких завдань;
- 3) використання курсу «Основи підприємництва», який встановлює тісний міжпредметний зв'язок між економіко-підприємницькими та дисциплінами фахової підготовки майбутніх учителів технологій у системі фахової підготовки.

2.2 Методика формування фахової компетентності вчителів технологій з основ підприємництва

Згідно досліджень [50, с. 245] сьогодні економічна освіта в Україні повинна бути націлена на те, щоб зрозуміти систему економічних зв'язків, засвоїти найважливіші економічні поняття, уміти оцінювати причини і наслідки різних суспільних явищ. Економічна освіта повинна бути загальною. Людині спочатку треба допомогти сформувати економічне мислення, а вже потім вона сама буде вирішувати вивчати їй поглиблено підприємництво. Мова йде про те, що необхідно виділити два аспекти економічної науки: теоретичний і практичний. Базовою дисципліною для підготовки бакалаврів з економіки є економічна теорія. Більшість підручників, що сьогодні виходять у світ з цієї проблематики, мають окремий розділ, присвячений підприємству.

Значущість економічної підготовки молоді, у контексті цілісного процесу національного виховання, яскраво розкрив О. Вишневський, зазначивши, що „колосальні зміни, котрі відбуваються тепер у нашому соціально-економічному житті, спонукають нас до того, щоб якнайшвидше пристосуватися до нових умов діяльності. Прогностичний аналіз дає підставу думати, що дуже важливою рисою нашої людини через 5 – 10 років буде підприємливість, тобто здатність вписатися в новий ритм життя, витримати інтелектуальну напругу, а також спроможність протистояти експансивності інших людей, творчий підхід до вирішення життєвих проблем та деякі інші якості” [38, с. 94].

На думку дослідників О. Горбачевської, Н. Рим, що поняття підприємництва необхідно розглядати ще у школі, що забезпечить стадійність пізнання від простого до складного. Основний акцент необхідно робити на економічних дослідженнях, що пов'язані з аналізом причин, які спонукають суспільство чи окремих індивідів робити правильний вибір. У темі "Підприємництво" школярі повинні зрозуміти його зв'язок з ризиком,

вияснити риси підприємця, попрактикуватися в такій діяльності у вигляді ділової гри. Це допоможе їм зрозуміти, чи зможуть вони у майбутньому займатися підприємництвом чи мають вони хист до цього. Такі риси, як економічне мислення, економічна інтуїція, що безумовно повинні бути притаманними підприємцю, прищепляються при вивченні економічної теорії. Це знайшло і відображення у сучасних підручниках з підприємництва [50, с. 245].

Програма фахової підготовки вчителів технологій насамперед повинна бути підпорядкована замовнику фахівця, яким є загальноосвітній навчальний заклад, професійно-технічне училище. І тому вона повинна брати за основу і мати відповідну підпорядкованість до їх вимог. Тому проаналізуємо ті вимоги, які на сучасному етапі розвитку суспільства ставлять на державному рівні перед нами ці навчальні заклади.

Так, за дослідженням В. Мадзігона [107, с. 23] випускник сучасної школи, для того щоб мати можливість знайти своє місце в житті, повинен володіти певними якостями особистості, а саме: гнучко адаптуватися в життєвих ситуаціях, які постійно змінюються; вміти самостійно набувати необхідні знання, уміло застосовувати їх у повсякденному житті; самостійно критично мислити, уміти бачити проблеми, що виникають в реальному житті і, використовуючи сучасні технології, шукати шляхи раціонального їх розв'язання; чітко усвідомлювати, де, яким чином набуті знання можуть бути використанні в оточуючій його дійсності; бути здатним генерувати нові ідеї, творчо мислити; грамотно працювати з інформацією (уміло збирати необхідні для розв'язання певної проблеми факти, аналізувати їх, висувувати гіпотези розв'язання проблем, робити аргументовані висновки, застосовувати одержані висновки для виявлення і розв'язання нових проблем); бути комунікабельним, контактним у різних соціальних групах, вміти працювати разом у різних сферах, у різних ситуаціях, легко запобігати або вміти виходити із будь яких конфліктних ситуацій; самостійно працювати над

розвитком власної гідності, інтелекту, культурного рівня, бути самодостатнім.

Значна роль у формуванні таких якостей належить технологічному профілю навчання у старшій школі. Головна ідея дослідження полягає у розробці технологічного профілю, який орієнтував би старшокласників на вибір не окремо взятої професії, що заздалегідь визначена у ньому, а сприяв би свідомому вибору споріднених професій економічного профілю. Тобто, цей профіль навчання, а також і педагогічні умови реалізації його змісту, відповідно до нашого концептуального підходу мають бути пов'язаними не з окремою професією, а з економічним профілем в цілому, що значно розширить не тільки свідомий, а й більш адекватний вибір старшокласниками своєї майбутньої професії [107, с. 23].

Так, І. Пронікова розглядаючи питання виховання підприємливості та формування економічного мислення в учнів визначає поняття "економічна освіта" як таке, що є основою економічного виховання особи школяра й основою формування економічної культури, оскільки сприяє розвитку економічного мислення та є умовою ефективної економічної діяльності [146, с. 343].

Віддаючи належне дослідженням з проблем економічної освіти, дослідниця зазначає, що у педагогічній теорії і практиці питання управління економічною освітою учнів та виховання в них підприємливості залишається недостатньо розробленим.

У процесі аналізу різноманітних наукових джерел виявлено ряд існуючих суперечностей:

– між потребою загальноосвітніх навчальних закладів у випускниках, здатних вільно орієнтуватися в соціально-економічній, трудовій діяльності і фактично низьким рівнем підготовки педагогічних колективів і керівників установ до реалізації управління процесом соціально-економічного становлення учнів;

– між швидкими темпами поширення економічної освіти, якісними змінами й фактично відсутністю теоретичних і методичних розробок ефективних механізмів управління її розвитком.

У зв'язку із зазначеним, набуває актуальності проблема швидкого формування та реорганізації системи економічної освіти учнів, зокрема, підготовка перепідготовка і підвищення кваліфікації учителів які викладають економічні дисципліни [146, с. 343].

Дослідження всього розмаїття економічних відносин, в які вступають члени суспільства, дає змогу визначити цілі шкільної економічної освіти:

– оволодіння учнями базовими знаннями та вміннями, необхідними для продовження навчання, що дасть змогу сформувати розумні економічні потреби особистості, економічне мислення суб'єкта, внаслідок чого виникнуть можливості знаходження ефективних шляхів вирішення економічних завдань, уміння раціонального використання наявних у його розпорядженні матеріальних ресурсів;

– оцінювати власні можливості, розкривати сутність економічних процесів і законів, пов'язаних з повсякденним життям окремої людини, використовувати взаємодопомогу, взаємоперевірку під час співробітництва учнів у навчальному процесі, робити словесний аналіз навчального матеріалу, підбивати підсумки навчальної діяльності, вдосконалювати логічні операції;

– характеризувати механізм задоволення потреб, необхідність господарчої діяльності й фактори, що її визначають, формувати економічний спосіб мислення та його застосування на практиці, самоусвідомлювати необхідність здорового способу життя, використовувати матеріали засобів масової інформації й можливостей Інтернету як джерел інформації про економічні показники та явища;

– обирати власний спосіб одержування майбутніх доходів, аналізувати й оцінювати власні професійні можливості, здібності та співвідносити їх з потребами ринку праці для визначення майбутньої сфери працевлаштування,

розширювати свій словниковий запас через термінологічну базу предмета, використовувати нетрадиційні підходи до розв'язання завдань [146, с. 343-344].

З метою реалізації визначених цілей шкільної економічної освіти, поглиблення і розширення змісту профільних предметів, забезпечення профільної прикладної і початкової професійної спеціалізації навчання в старшій школі, пропонуються курси за вибором, які враховують інтереси, здібності та життєві плани учнів і відповідають профілю школи. До варіативної частини профільної школи віднесено такі економічні курси: "Основи підприємницької діяльності", "Власна справа", "Основи менеджменту", "Основи інтелектуальної власності", "Основи споживчих знань", "Цікава економіка", "Глобалізація" тощо [146, с. 344].

За українсько-польським проектом «Шкільна академія підприємництва» ставиться завдання у перехідний період економіки підвищення рівня освіти і професійної кваліфікації суспільства через запровадження підприємницької освіти в школі.

У процесі даного проекту були розроблені уроки з підприємницьким тлом для різних предметів, серед яких є і трудове навчання. Головною метою трудового навчання є формування технологічно освіченої особистості, підготовленої до самостійного життя і активної перетворювальної діяльності в умовах сучасного високотехнологічного, інформаційного суспільства для реалізації творчого потенціалу учнів.

Зміст трудового навчання має чітко виражену прикладну спрямованість, тому формування ключових компетентностей на уроках реалізується через практичні форми і методи навчання. Так, кульмінацією уроку трудового навчання є презентація готового виробу. І не істотно, чи це плід колективних зусиль, чи індивідуальних, учитель мусить створити таку атмосферу на уроці, щоб кожен учень відчував гордість за результат своєї праці. Важливим елементом уроку є підсумкова частина, на яку часто вчитель трудового навчання звертає мало уваги.

Більшість уроків із підприємницьким тлом розрахована на формування вмінь і навичок під час виконання практичної роботи. Такі вміння допоможуть планувати свою діяльність, робити вагомі кроки для втілення планів у життя, передбачати ризики, оцінювати їх, використовувати шанси, в майбутньому відкрити власну справу, створювати речі своїми руками, вклавши в них частинку душі, та робити світ прекрасним. У глобалізованому світі, де переважає масове виробництво, вироби, створені індивідуально, в одному екземплярі, часто з національним колоритом, користуються більшим попитом [146, с. 374-375].

Результатом теоретично обґрунтованої та розробленої моделі у розділі 2.1 дисертаційного дослідження є сформована фахова компетентність з основ підприємництва у майбутніх учителів технологій. Відповідно реалізація навчального процесу за моделлю підготовки майбутніх фахівців, що ґрунтується на компетентнісному та особистісно-діяльнісному підходах, потребує планомірної оптимізації методики навчання з основ підприємництва.

Методика має такі системні, взаємопов'язані та фахово-орієнтовані завдання щодо майбутніх вчителів технологій з основ підприємництва:

- формування в майбутніх вчителів технологій системи фахових теоретичних і практичних знань;
- формування у них комплексу практичних навичок, умінь і здатностей; виховання та формування у них професійно важливих якостей;
- формування майбутніх вчителів технологій як суб'єктів фахової діяльності.

Для їх вирішення доцільно дотримуватися загально дидактичних економічних традиційних та інноваційних принципів: науковості; свідомості навчання; активності та самостійності; наочності навчання; ґрунтовності; принцип зв'язку навчання з практичною діяльністю, реаліями життя; інтенсифікація навчання; інтерактивного навчання; інноваційної наочності; креативного розвитку.

Вищевикладені завдання методики визначають зміст фахової компетентності з основ підприємництва майбутніх учителів технологій, який складають фахові знання, навички, уміння, здатності з основ підприємництва, професійно важливі якості, фахова підприємницька культура та мислення, а також позитивне ставлення до майбутньої професійної діяльності.

Для оптимізації навчального процесу важливим є вибір ефективних методів навчання відповідно кожному заняттю. Оптимізація методів передбачає їх усвідомлений вибір, таке сполучення і співвідношення, яке дозволяє отримати найкращі для даних умов навчально-виховні результати за відведений (або мінімально необхідний) час [10, с. 99]. Важливим стає вибір методів викладачем, який безпосередньо впливає на розвиток студентів та якість засвоєння ними знань, формування підприємницького мислення, розвиток творчих здібностей, реалізація навчальної, виховної та розвивальної функції навчання.

Так, на думку А. Алексюк, обираючи той чи інший метод навчання, викладач має щоразу врахувати його залежності. Вибір методів навчання не може бути довільним, тим більш імпровізованим. Імпровізація допустима лише в межах педагогічної діяльності. Методи навчання завжди виступають як єдність об'єктивного і суб'єктивного. Об'єктивність їх визначається закономірностями об'єкта вивчення і логікою навчально-пізнавального процесу. Суб'єктивність вибору зумовлюється свідомим застосуванням об'єктивно існуючих закономірностей навчання [179]. Отже, у методі навчання знаходять відображення об'єктивні закономірності, цілі, зміст, принципи, форми навчання.

Однією з необхідних психолого-педагогічних умов формування фахової компетентності з основ підприємництва нами визначено оновлення змісту фахової підготовки майбутніх учителів технологій шляхом упровадження спецкурсу «Основи підприємництва», як інтегративного предмету. Відповідно ми обрали дану дисципліну основою для авторської методики формування цієї компетентності.

Програма «Основи підприємництва» передбачає вивчення теоретичних та практичних аспектів підприємств: з'ясування сутності та умов функціонування підприємницької діяльності, ролі підприємництва в економічно-соціальному, науково-технічному та інноваційному розвитку країни; ознайомлення з технологією заснування власної справи; формування практичних навичок з основ менеджменту та маркетингу; розвиток підприємницького мислення.

Вважаємо, що процес формування фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів технологій має відбуватися у чотири етапи, відповідно до яких визначаються конкретні форми та методи навчання.

Перший етап – підготовчий (мотиваційний) спрямований на формування професійної мотивації до обраного фаху та розуміння значущості знань з основ підприємництва і можливості їх використовувати у майбутній професійно-педагогічній діяльності; мотивація до навчання. За мету ставиться закріплення мотиваційних установок на оволодіння знаннями та вміннями з основ підприємництва як професійна та особиста потреба майбутнього вчителя технологій.

На цьому етапі передбачається формування мотиваційно-ціннісного компоненту фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів технологій. Доцільно головну увагу зосередити на розумінні студентами важливості знань з основ підприємництва в їхньому житті як можливість професійного та творчого становлення і саморозвитку, а також здатність комерціалізувати свої здобутки.

Другий етап – теоретичний, який передбачає вивчення базових знань, необхідних для вирішення підприємницьких завдань у майбутній професійно-педагогічній діяльності. Завданням цього етапу є організація навчально-пізнавальної діяльності студентів, наближена до фахової діяльності, що сприятиме розумінню конкретних фахових завдань, важливості їх виконання, методик здійснення обробки фахової інформації, а

також розвиток підприємницьких якостей. На цьому етапі відбувається процес формування когнітивного компетентну фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів технологій.

Третій етап (діяльнісний) передбачає власне відпрацювання умінь і навичок на практиці, набуття первинного досвіду розв'язування завдань професійного спрямування (формування діяльнісно-практичного компоненту).

Завершальний (результативно-оцінний) спрямований на оцінку і самооцінку навчальних досягнень за допомогою розроблених критеріїв і показників сформованості компетентну фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів технологій, самоаналіз студентами своїх досягнень та прорахунків, аналіз їх причин та внесення у подальшому коректив.

Зазначені етапи формування фахової компетентності з основ підприємництва не відокремлені один від одного у часі, а виділяється специфіка кожного у меті, змісті, формах, засобах, методах і результатах навчального процесу. У процесі навчання викладач використовує різні методи, комбінуючи та змішуючи їх, а також імпровізуючи. Але в основі будь-якого викладання все ж лежить один із двох класичних методів: традиційний і інноваційний.

Розглядаючи імплементацію інноваційних методів у навчальний процес вищих навчальних закладів України М. Кляп виокремлює таку характерну ознаку як особистісно-орієнтоване навчання, яке підпорядковане закономірностям, які були виділені у праці Туркот Т. [176, с.184]:

1. Навчальна дисципліна є не фрагментом змісту освіти, а подією в житті особистості, що дає цілісний життєвий досвід, в якому отримані знання є його елементом, частиною.

2. Проектування навчального процесу є предметом сумісної діяльності викладача і студента, способом їх життєдіяльності як суб'єктів освіти.

3. Навчальний процес набуває вигляду дослідження, пошуку, навчальної гри, що стають джерелом досвіду.

4. Змінюються функції міжособистісного спілкування між викладачем та студентами: педагог стає фасилітатором (особою, що забезпечує успішну групову комунікацію) навчально-пізнавальної діяльності студентів, одним із джерел інформації.

5. Розвиток «Я-концепції» суб'єктів навчальної діяльності здійснюється через усвідомлення цілісної життєдіяльності, що передбачає імітаційно-рольове відтворення життєвих ролей і ситуацій, конструювання і організацію навчального матеріалу у такий спосіб, щоб студент сам міг вибрати зміст, форму і вид навчально-пізнавальної діяльності та засоби самоконтролю [85].

Важливим на сьогодні є проведення порівняльного аналізу основних засад інноваційного та традиційного навчання [49, с.357-362; 85; 176, с.185;] за таблицею 2.2.

Таблиця 2.2.

Порівняльний аналіз характеристик методів навчання у вищих навчальних закладах

Критерій характеристики	Особливості навчання	
	традиційне	інноваційне
Місце і роль викладача	Суб'єкт, що визначає всі аспекти процесу навчання – провідна особа	Суб'єкт, який ініціює та організовує процес навчання, стимулює перетворення студента в активного учасника цього процесу
Місце і роль студента	Сприйняття, засвоєння і відтворення інформації, наданої викладачем – пасивна роль	Активне засвоєння і генерування знань, отриманих з різноманітних джерел
Тип подання інформації	Визначена і керована викладачем інформація, знання подаються у	Багатоканальна система, що генерує інформацію між

	готовому вигляді	викладачем та студентами забезпечує інформаційну взаємодію між ними
Управління навчальним процесом	Авторитарне або тоталітарне	демократичне
Рівень творчості у роботі	Творчість можлива тільки в роботі викладача	Творчість викладача проявляється в різних формах, діяльність студента має творчий характер
Форма навчальної діяльності	Переважно лекції	Діалогові, інтерактивні, проектні та інші форми
Розв'язання навчальних проблем	Констатуються окремі проблеми, описуються шляхи їх вирішення	Навчання відбувається через спільний пошук вирішення проблеми, застосовується частково-пошуковий або дослідницький методи, формуються вміння та навички розв'язання проблем
Контроль за навчальним процесом	Жорсткий, формальний, не індивідуалізовані форми контролю	Індивідуалізовані форми контролю, формування навичок самоконтролю та рефлексії
Результат навчання	Сукупність знань, використання знань для отримання оцінок	Сукупність знань, практичних вмінь та навичок, готовність до їх творчого використання в практичній діяльності

Це зорієнтовує на процеси оновлення системи професійної підготовки майбутніх учителів трудового навчання і технології відповідно до сучасних

вимог у новоствореному освітньо навчальному середовищі, де домінантою є застосування інноваційних технологій.

На підставі аналізу наукових досліджень та методичної літератури щодо впровадження інноваційних методів навчання у вищій школі М. Кляп робить такі висновки, що:

- пріоритетом національної концепції реформування і модернізації вищої освіти є створення інноваційного освітнього середовища у вищих навчальних закладах через сприяння прогресивним нововведенням, в тому числі імплементації інноваційних методів навчання як складової частини формування університету інноваційного (підприємницького) типу;

- саме застосування широкого діапазону новітніх методів навчання стане однією з ознак інноваційних університетів і започаткує процес інтернаціоналізації вищої школи України;

- у сучасній педагогіці має місце багатоваріантність інноваційних методів навчання, спрямованих на якісне засвоєння знань студентами, розвиток їх інтелектуальної діяльності, формування вмінь та навичок критичного осмислення професійної проблеми, здатності самостійно опрацьовувати інформацію, набуття якостей, що стануть у нагоді в майбутньому професійному житті;

- кожний вищий навчальний заклад створює свою базу найбільш часто використовуваних інноваційних методів із врахуванням специфіки викладацького складу, контингенту студентів, особливостей спеціальностей, фахівців з яких готує конкретний виш, матеріально-технічного забезпечення та ін. Сукупність цих методів утворює методичну скарбницю національної вищої школи, яка свідчить про серйозну і копітку роботу щодо утвердження європейських якостей у вищій освіті України [85, с. 230].

Тому запровадження інноваційних методів навчання потребує консолідованої, системної роботи у підготовці педагогічних кадрів, змінюючи при цьому частково зміст підготовки, зорієнтовуючи його на передові досягнення пріоритетних університетів світу.

Сучасне інформаційне суспільство ставить перед вищими навчальними закладами завдання підготовки висококваліфікованих фахівців, адаптованих до потреб сучасного ринку праці. Тож для нас важливим компонентом формування фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів технологій є рівень їх інформаційних умінь у вирішенні підприємницьких завдань, що впливає на вибір програмних засобів навчання для вдосконалення професійних навичок.

Педагогічні програмні засоби є частиною загального комп'ютерного забезпечення фахової підготовки і тому повинні бути взаємопов'язаними і з іншими елементами інформатизації навчального процесу. Особливістю освіти студентів напряму підготовки «Технологічна освіта» на відміну від інших педагогічних спеціальностей, є те, що в перші роки навчання майбутні вчителі технологій набувають фундаментальних знань з математики, фізики, інформатики і надалі, використовуючи аналітичний апарат та інформаційні технології в процесі вивчення техніко-технологічних дисциплін, удосконалюють та розвивають знання, уміння, навички в галузі інформаційних технологій, сприяють оволодінню знаннями та уміннями застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій для розв'язання технічних та дослідницьких задач, розвивають навички роботи з інформацією, розміщеною у глобальній мережі Інтернет, спеціалізованих освітніх та наукових мережах [182].

Лабораторні роботи один з найбільш цінних методів навчання, який вимагає компетентнісного підходу. Важливим аспектом виконання лабораторних робіт є формування умінь у студентів виконувати різноманітні завдання підприємницького характеру.

Особливе місце серед прикладного програмного забезпечення займає таке, що дозволяє максимально наблизити фахівця до реальних практичних ситуацій. Відповідно нами введено один із засобів формування фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів технологій – віртуальна лабораторія (віртуальне підприємство).

Термін «віртуальний» означає неіснуючий, але можливий. Віртуальна реальність – це штучно побудований світ, який певним чином відображає і перетворює реальний світ, утворюючи деяке віртуальне середовище відповідно до уявлень і цілей тих, хто його будує [18; с. 86].

Віртуальна лабораторія – це віртуальна навчальна среда, яка дозволяє моделювати поведінку об'єктів реального світу в комп'ютерному середовищі і допомагає в оволодінні новими знаннями та вміннями [160].

Нами розроблено цикл лабораторних робіт виконаних в умовах віртуальної лабораторії (віртуальне підприємство) на базі програмного комплексу «Парус-Підприємство 7.40. модуль системи «Парус. Менеджмент і Маркетинг». Він покликаний активізувати у студентів формування підприємницького мислення, розвиток навиків організації власної справи, вміння приймати управлінські рішення та організовувати маркетингові дослідження товару.

Дані системи дозволяють імітувати роботу підрозділів менеджмента та маркетингу на підприємстві.

«Корпорація «Парус» заснована в 1990 році і є одним з найбільших на Україні розробників програмного забезпечення для управління підприємством. З 1999 року Корпорація почала активно співпрацювати з передовими українськими ВНЗ і впроваджувати повномасштабну програму «Корпорація ПАРУС - для навчальних закладів України». Мета програми підвищити рівень знань слухачів, адже сьогодні вивчення таких предметів, як економіка основи підприємництва, менеджмент, маркетинг неможливо уявити без використання відповідного програмного забезпечення.

Програма «Корпорація ПАРУС - для навчальних закладів України» затверджена Науково-методичним центром вищої освіти Міністерства освіти і науки України для розповсюдження у вищих навчальних закладах для підготовки фахівців з вищою освітою в Україні лист № 14/18.2-888 від 22.05.03. На сьогоднішній день, програмне забезпечення «Парус»

викладається більш, ніж в 650 навчальних закладах I-IV рівнів акредитації України.

Важливим кроком на шляху до впровадження програмного забезпечення в навчальний процес є укладання договору (№1992 від 30.09.2015) про співпрацю Інженерно-педагогічного факультету Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова з «Корпорацією Парус» та отримання ліцензованого програмного забезпечення «Парус-Підприємство», а разом з цим методичні посібники, що допомагають освоїти програмні продукти, консультації по гарячій лінії, можливість участі в різноманітних конкурсах та тренінгах для підвищення рівня знань в сфері сучасних ІТ технологій, сертифікацію викладачів і студентів.

Метод комп'ютерного моделювання – активний метод навчання, який дозволяє створити ситуацію наближену до реальної практичної діяльності підприємства. Використання активних форм навчання на лабораторних роботах з дисципліни «Основи підприємництва» дозволяє студентам закріпити отримані теоретичні знання на практиці, демонструє міждисциплінарну зв'язок предметів, що вивчаються ним у вищому навчальному закладі.

Використання програмного засобу «Парус-Підприємство 7.40. модуль системи «Парус. Менеджмент і Маркетинг» [165] формує у студентів систему знань та умінь з основ менеджменту та маркетингу, а саме готовність до: ведення єдиної структурованої бази контрагентів та їх історії; обслуговування і підтримки клієнтів; планування і обліку продажів; обліку заявок від клієнтів і їх поетапне виконання; врахування маркетингових заходів і акцій; обліку завантаження персоналу; ведення проектів; реєстрації та адресного розподілу вхідних дзвінків і звернень; маркетингових досліджень і опитувань; формування звітності та аналізу даних та ін.

Отримані навички в ході лабораторних будуть використовуватися студентами в подальшій професійній діяльності. Студенти вчать використовувати різні методи для аналізу і прогнозування діяльності

підприємства в умовах мінливих факторів зовнішнього середовища; виявляти конкурентні переваги свого підприємства; ефективно розпоряджатися обмеженими ресурсами підприємства; орієнтуватися в системі фінансової звітності підприємства.

Одним із шляхів формування фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів технологій є позитивне ставлення студентів до навчання через створення умов організації самостійної пізнавальної діяльності, що забезпечує визначення поведінки студентів, їх ставлення до вивчення підприємницьких дисциплін.

Для підвищення результативності самостійної роботи С. Вітер [39] пропонує систематичне залучення студентів до активної самостійної роботи з чітким контролем виконання самостійних завдань, ознайомлення студентів з прийомами їх виконання та вироблення певних алгоритмів опрацювання навчального матеріалу, що мають міститися у пам'ятках. Крім того, дієвими засобами формування навичок самоосвіти є інтерактивні методи навчання та науково-дослідна діяльність студентів.

Слід врахувати й те, що регульована самостійна робота є основою формування у студентів інтелектуальних та інших особистісних якостей, необхідних майбутньому спеціалісту. Вона виховує у студентів стійкі навички постійного поповнення своїх знань, сприяє розвитку працелюбності, організованості, творчої ініціативи, випробовує його сили, перевіряє волю, дисциплінованість, тощо.

В цілому проблема підготовки фахівців має спрямовуватися на формування особистості, яка володіє не тільки системою спеціальних знань та професійних дій, а й вирізняється сформованістю професійно важливих якостей. Зокрема, результати констатувального експерименту показали мінімальний прояв у студентів таких якостей як прогностичне та аналітичне мислення, які є вкрай важливими для формування компетентності з основ підприємництва. Також відмічається загалом низький рівень розвитку сучасного економічного мислення, на якому робиться акцент за такою

критеріальною ознакою як соціальна затребуваність. Тому ми поділяємо таку позицію і наступною важливою умовою формування фахової компетентності з основ підприємництва ставимо системне впровадження у навчально-виховний процес самостійний процес та різноманітних інтерактивних методів і форм навчання.

Формуванню підприємницької компетентності майбутніх вчителів технологій сприяє інтегрований підхід до навчання який сприяє розвитку системного, творчого мислення в студентах, їх пізнавальної активності, самостійності, інтересу до знань. В процесі встановлення між предметних зв'язків на заняттях викладач має можливість використовувати інтегрований навчальний матеріал, зокрема: комплексні таблиці та схеми; розв'язувати між предметні задачі; працювати з кількома підручниками; заслуховувати повідомлення та реферати між предметного змісту тощо.

На інтегрованих заняттях вивчаються багатоаспектні об'єкти (теорії, закони, ідеї різного рівня узагальнення), що є предметом розгляду різних навчальних дисциплін. Студенти отримують можливість розглядати навчальні дисципліни у різних аспектах, аналізуючи й порівнюючи їх, що забезпечує цілісне сприйняття дійсності як необхідної передумови формування наукового світогляду. Враховуючи професійну спрямованість навчання, важливо органічно поєднувати предмети загальноосвітньої, спеціальної підготовки і виробниче навчання, узгоджуючи їх цілі і задачі, взаємодоповнюючи і збагачуючи зміст, уникаючи повторів, дублювання та штучної, недоречної інтеграції; систематично й доцільно використовувати знання, уміння і навички загальноосвітнього характеру для оволодіння конкретною професією [173, с. 20].

Згідно досліджень М. Ткаченко доцільними критеріями відбору методів формування підприємницької компетенції є відповідність методів навчання, принципам, меті і задачам навчання; змісту обраної теми; навчальним можливостям студентів (віковим, психологічним); наявним умовам навчання і відведеному на засвоєння навчального матеріалу часу; професійному рівню

педагогічних працівників; можливостям допоміжних засобів навчання. Користуючись ними, кожен педагог визначає ті оптимальні методи, які дають можливість майбутнім фахівцям свідомо сприймати навчальну інформацію, бути активним у процесі навчання, допоможуть студентам виявити яке знання так і їх здібності, дозволять керуватися знаннями й вміннями, забезпечуючи здатність особистості до самореалізації та самоствердження, що максимально сприяє формуванню підприємницької компетентності в процесі навчання [173, с. 21].

Процес формування знань, умінь і навичок залежить від багатьох чинників, зокрема від змісту навчального матеріалу, педагогічної майстерності вчителя, навчальної матеріальної бази тощо. Вважаємо, що однією з цілей фахової підготовки майбутніх учителів технологій при засвоєнні змісту навчальних програм фахових дисциплін повинно бути застосування у більшій мірі інтерактивних методів навчання, що сприяє становленню когнітивно-пізнавального та творчого компонентів.

Ці підходи реалізовані в системі підготовки фахівців економічної галузі у науковій праці Д. Долбневої [58, с. 391], де стверджується, що інтерактивні методи руйнують традиційний підхід до навчання студента, оскільки в нових умовах студент стає активним учасником навчально-виховного процесу та перебуває в центрі взаємодії усіх його учасників, займаючи поряд із ними рівноправну позицію, та має змогу проявити свої знання та визначити для себе їх рівень, розкрити свій потенціал, навчитися працювати як у команді, так і самотійно.

Вивчивши та порівнявши різні підходи науковців та практиків до визначення сутності інтерактивних методів навчання, автор вважає, що інтерактивні методи навчання – це сучасна форма організації навчально-виховного процесу, яка побудована на співнавчанні, взаємонавчанні, самонавчанні та самовихованні студента, де кожен учасник цього процесу (студент, викладач та інші) є рівноправним суб'єктом, виконує певні завдання, обмінюється своїми знаннями та ідеями, приймає рішення, вчиться

здійснювати оцінку своїх вчинків та висновків, усвідомлювати свою відповідальність за них, і спрямована на підготовку молодого фахівця до реалій сьогодення.

Питання використання інтерактивних методів для посилення ефективності навчального процесу висвітлено у численних працях таких вчених як К. Баханов, В. Беспальна, М. Кларина, Т. Кравченко, О. Пометун, Я. Пироженко, Т. Туркот, І. Якиманської та ін. Проте не дослідженою залишається проблема застосування інтерактивних методів навчання для формування фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів трудового навчання і технологій.

Вперше термін інтерактивна педагогіка ввів у 1975 р. німецький дослідник Ганс Фріц. «Інтерактивний» походить від англійського «interact» («inter» - «взаємний», «act» - «діяти»). Отже, інтерактивний - здатний до взаємодії, діалогу.

Необхідність застосування інтерактивних методів навчання полягає в тому, що на заняттях (лекційних, практичних та семінарських) здійснюється індивідуальна та групова робота студентів, їх робота з документами та різними джерелами інформації, використовується проектна діяльність, навчальні ігри тощо, що допомагає студенту отримати та засвоїти значно більший обсяг інформації, сприяє зростанню його активності та професійних вмінь, дає поштовх до критичного мислення, розвитку здібностей аргументувати свої думки та до подальшої самоосвіти тощо.

У підборі методів формування фахової компетентності з основ підприємництва ми користувалися «Пірамідою навчання», запропонованою американськими вченими Національного тренінгового центру (штат Меріленд, США) на основі результатів дослідження проведеного в 1980-х роках. Вона демонструє середній відсоток засвоєння знань: лекції -5%; читання - 10%; відео- та аудіоматеріали - 20%; демонстрація - 30%; дискусійні групи - 50%; практичні дії - 75%; навчання інших, невідкладне застосування знань - 90% [3, с. 26]. Тому саме до одних з найважливіших

напрямків вдосконалення підготовки студентів в сучасному вищому навчальному закладі відносять впровадження інтерактивних методів навчання. Викладачу нового часу необхідно бути компетентним у своїй галузі знань та використовувати в освітньому процесі методичні інновації, які на сьогоднішній день пов'язані із застосуванням інтерактивних методів навчання.

М. Пагута [133, с. 391] в основу інтерактивного навчання ставить активізацію творчої та пізнавальної діяльності учнів (студентів) шляхом індивідуалізації діяльності та активної міжособистісної взаємодії усіх учасників навчального процесу з метою розв'язання спільної проблеми і проявляється воно в таких основних типах стратегій міжособистісної взаємодії суб'єктів навчального процесу як: кооперація, що проявляється в об'єднанні певної сукупності (групи) суб'єктів навчального процесу з метою об'єднання зусиль для вирішення наявних задач; співробітництво, що передбачає спільну діяльність усіх суб'єктів навчального процесу для досягнення загальних цілей; індивідуалізація та конкуренція, яка передбачає індивідуальну роботу кожного окремо взятого суб'єкта навчального процесу з елементами змагання та конкуренції між ними.

Вивчаючи зарубіжний досвід реалізації кооперативного, співробітницького й індивідуального та конкурентного навчання автор дійшов висновку, що технологія співробітництва є більш продуктивною порівняно з іншими підходами, оскільки забезпечує вищі досягнення продуктивності праці, відчуття взаємопідтримки і виручки, розвиток соціальної компетентності та самоповаги, тим самим сприяючи інтенсифікації та оптимізації навчального процесу.

При цьому сам навчальний процес повинен відбуватися за умов рівності та постійної активної взаємодії усіх суб'єктів навчального процесу й передбачати моделювання у процесі навчання реальних професійно-життєвих ситуацій і завдань, які передбачають спільне їх вирішення на

основі професійно значущого для майбутнього вчителя трудового навчання і технології аналізу відповідної педагогічної проблемної ситуації.

Відповідно до цього, основною метою і завданнями реалізації інтерактивних технологій в системі професійної підготовки майбутніх учителів трудового навчання і технології у вищих педагогічних навчальних закладах є розширення пізнавальних можливостей майбутніх педагогів, зокрема у здобутті, систематизації, аналізі та застосуванні різноманітної інформації, отриманої з різних джерел; розширення можливостей для перенесення наявних знань, умінь, навичок та способів діяльності у різні нетипові ситуації, а також, в урочну та позаурочну діяльність з учнями; формування глибокої внутрішньої мотивації до творчої та інноваційної діяльності у подальшій педагогічній діяльності в якості учителя трудового навчання і технології [133, с. 391].

Існують різні трактування поняття «інтерактивні методи навчання», але всі вони засновані на реалізації взаємодії студентів з викладачем і студентів між собою. Коротко зупинимося на деяких з інтерактивних методів.

Інтерактивна міні-лекція є однією з ефективних форм подачі матеріалу з основ підприємництва, так як дає можливість викладачу за 10-15 хв. донести інформаційне повідомлення на конкретно поставлену тему, а саме постановка проблеми – створення проблемної ситуації – вирішення лекційної проблеми. При викладанні спец курсу «Основи підприємництва» доцільно застосовувати міні-лекцію використовуючи принцип наочності: схеми, таблиці, малюнки, відеозаписи, щоб підсилити контакт зі студентами.

Одним із дієвих інтерактивних методів при вивченні основ підприємництва майбутніми вчителями технологій є *«мозковий штурм»*, який використовується для вирішення творчих задач. Даний метод має два етапи: генерування ідей та прийняття рішень. Під час мозкового штурму відбувається стимулювання творчої активності студентів, що призводить до появи цікавих неординарних ідей вирішення проблеми поставленої викладачем.

Цитуючи В. Трайнева велику увагу Н. Волкова приділяє ігровому навчанню у процесі вивчення економічних дисциплін:

1) ігровий метод у системі підготовки спеціалістів служить способом організації, стимулювання й мотивації, контролю навчально-пізнавальної діяльності;

2) ігровий метод дозволяє змоделювати різноманітні ситуації майбутньої професійної діяльності й цим самим наблизити умови навчання до реальної майбутньої роботи;

3) саме в іграх є широкі можливості для організації навчання в груповій, парній формах, які визнані найбільш ефективними для активізації взаємодії між викладачем і студентами, між самими студентами. У співпраці в парах чи підгрупах ця взаємодія стає конкретнішою, більше особистісно орієнтованою, ведучи за собою когнітивний і комунікаційний розвиток наших дорослих учнів;

4) ігровий метод дає можливість закладення у навчальному процесі широкого спектра напрямів, ліній взаємодії між її учасниками: викладач – студент, студент – студент, викладач – підгрупа, підгрупа – підгрупа, студент – підгрупа тощо. У модельованій ситуації через чіткий розподіл функцій між її учасниками, спрямування в грі всіх на кожного й кожного на всіх, взаємодія з різними напрямками посилюється (звичайно, залежно від виду, характеру самої гри) [40, с.63].

Рольова гра - це інтерактивний метод, який дозволяє навчатися на власному досвіді. Тобто це можливість студенту представити себе в різних ситуаціях, змоделювати свою поведінку залежно від взятої на себе ролі. Цей метод близький до методу аналізу конкретних ситуацій і методу ділової гри.

При формуванні практичних умінь і навиків з основ підприємництва пропонуємо використовувати *метод кейсів (метод Case Studies)*. Це метод колективного навчання, відповідно студенти працюють в групах та підгрупах, відбувається постійний обмін інформацією. Отримавши теоретичні знання з різних тем спец курсу «Основи підприємництва»,

студенти у процесі вирішення запропонованих кейсів, які ґрунтуються на реальних подіях, що відбулися у сфері підприємницької діяльності, розвивають свої комунікативні, аналітичні, дослідницькі, творчі навички, а також уміння приймати управлінські рішення.

Метод кейсів [193] дозволяє застосовувати теоретичні знання для вирішення практичних завдань, кейси розвивають аналітичні, дослідницькі та комунікативні навички, сприяють здобуттю навичок аналізувати ситуацію, планувати стратегію та приймати управлінські рішення. А. Руденко висуває такі вимоги до кейсів [157, с. 49]:

- відповідати чітко поставленій меті його створення;
- мати відповідний рівень труднощі;
- ілюструвати декілька аспектів економічного життя;
- не застарівати занадто швидко, бути актуальним на сьогоднішній день;
- мати національну специфіку;
- ілюструвати типові ситуації в бізнесі;
- розвивати аналітичне мислення;
- провокувати дискусію;
- викликати співпереживання, виробляти схильність до емпатії;
- мати кілька рішень.

Організуючи навчальну діяльність з використанням системи економічних ситуаційних завдань, Е. Михайлова пропонує дотримуватися чіткої послідовності етапів проведення занять [121]:

- ознайомлення студентів з текстом кейса;
- аналіз кейсу;
- організація обговорення кейса, дискусії, презентації;
- оцінювання учасників обговорення;
- підведення підсумків.

Кейс-метод можна застосовувати з усіх навчальних дисциплін фінансово-економічного циклу, адже він дозволяє максимально наблизити студентів до реальних ситуацій та потребує прийняття адекватних рішень.

Проте, ситуаційна методика навчання не може і не повинна повністю витіснити усталені методики навчання, вона може стати доповненням до традиційних лекцій і практичних занять.

Для розвитку критичного мислення, відстоювання власної позиції та свої думки, поглиблення знань з обговорюваної проблеми, формування підприємницької культури обговорення спірних питань під час семінарських занять з спецкурсу «Основи підприємництва» необхідно використовувати такий інтерактивний метод як *дискусія*.

Великого значення у процесі формування фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх вчителів технологій ми надаємо *методу проектів*. Метод проектів – це спосіб організації самостійної діяльності студентів щодо досягнення певного результату. Даний метод орієнтований на інтерес, на творчу самореалізацію особистості, розвиток її інтелектуальних і фізичних можливостей, вольових якостей і творчих здібностей в діяльності з вирішення будь-якої проблеми, яка цікавить студента [51, с. 70]. Використання даного методу при вивченні основ підприємництва орієнтує студента на результат (продукт проекту), що можна використати у подальшій реальній діяльності, а отже комерціалізувати.

Один з варіантів продуктивного навчання є проектне навчання, метою якого є не засвоєння суми знань і проходження освітніх програм, а реальне використання, розвиток та збагачення власного досвіду студентів та їх уявлення про світ. Проектна технологія використовує всі кращі ідеї традиційної та сучасної методики викладання. Навчальне проектування орієнтоване перш за все на самостійну діяльність студентів: індивідуальну, групову або колективну, яку вони виконують упродовж певного часу [173, с. 18].

Під проектно-технологічною діяльністю ми розуміємо обґрунтовану і сплановану діяльність націлену на виконання творчих проектів, яка передбачає визначення й розроблення конструкції, технології виготовлення і реалізацію об'єкта проектування, і спрямована на формування в студентів

певної системи творчо-інтелектуальних і предметно-перетворюючих знань і вмінь[51].

Підтримаємо думку Ю. Білової [21, с. 12], що основою формування підприємницької компетентності може виступати технологія проектного навчання. Вона спрямована на оптимізацію процесу професійного становлення особистості студента з метою формування готовності творчо й ефективно вирішувати поліфункціональні завдання за рахунок свого мислення й способів організації власної діяльності.

Вона передбачає вирішення низки завдань: формування в студентів мотивації до навчальної та науково-дослідної активності; підвищення рівня професіоналізму науково-педагогічних кадрів; побудови системи навчання на інтегративній основі (інтегративний механізм структурування навчальних модулів, інтеграція форм і методів навчання); організація безперервного моніторингу якості освітнього процесу.

Реалізація проектного навчання основана на таких принципах:

а) мотиваційно-творчої активності студента, тобто формування позитивних установок на виконання навчальної та творчої діяльності;

б) діяльності, при якому, освітній процес будується не в логіці навчального предмета, а в логіці діяльності, яка має особистісний сенс для студентів, що підвищує його мотивацію в навчанні;

в) міжпредметної інтеграції, яка передбачає узгоджене вивчення теорій, законів, понять, спільних для суміжних дисциплін; освоєння загальнонаукових методів пізнання і методологічних принципів; формування загальних видів діяльності та систем відносин;

г) інтеграції освіти з наукою і виробництвом (установами галузі) як на рівні змісту освіти, так і на інституційному рівні, для якого характерні варіативні форми соціального партнерства;

д) модульності, що передбачає модульне структурування навчального матеріалу, яка забезпечує можливість реалізації розвивальної функції навчання [21, с. 13]

У ході проектної діяльності студент відкриває нові знання, експериментує, обирає шляхи, ставить завдання, реалізує свої можливості, досліджує, думає, створює, діє. Отже, активна позиція студента і реалізація принципу “вчись, діючи” є важливою характеристикою проектної роботи. Можна сказати, це інструмент, який створює унікальні передумови для розвитку самостійності студента в досягненні нового, стимулюючи природну допитливість і творчий потенціал.

Заслуговує на увагу важливість створення мотиваційної ситуації та підтримання її в процесі проектної діяльності. Відомо, що дія, яка виходить з власної ініціативи, приносить більше задоволення та значно підвищує ймовірність її повторення, аніж та, що виконується примусово. Формуючи мотивацію досягнення успіху в процесі проектної діяльності як основу для створення позитивної атмосфери, можна використовувати різні варіанти, а саме: можливість здобути цікаву інформацію та самостійно виконати завдання; усвідомити корисність власної діяльності для інших людей, знайомство з новими людьми тощо [21, с. 13].

Аналізуючи навчальні проекти можна зробити висновок про їх однакову структуру та типові основні етапи проектування:

1. Анкетування студентів і формування команд, а також виявлення лідерів команд, розподіл студентів за групами на основі особистісно-орієнтовного навчання.

2. Представлення найбільш привабливих для студентів сторін виконання проекту (теоретичні знання та практичні навички, матеріальна зацікавленість при доведенні проекту або наукових досліджень до результату та ін.).

3. Розподіл команд за проектами.

4. Постановка цілей, завдань проектів та створення умов для мотивації студентів (розробляються спільно викладачами й розробниками-партнерами).

5. Виявлення підприємницької ідеї проєктів, а також зв'язків економічних основ з дисциплінами напряму при тьютерській участі викладача.

6. Планування змісту проєкту та розподіл обов'язків між членами команди.

7. Розробка змісту проєкту, його теоретичний опис. Тут можливі два варіанти: зміст проєкту і теоретичний опис розробляються викладачами; зміст проєкту і теоретичний опис розробляються студентами, обговорюються в команді і затверджуються викладачами.

8. Складання лідерами проєктів розкладу перевірок результатів роботи команд.

9. Економічно-розрахункова частина й маркетингове прогнозування проєкту.

10. Практична реалізація проєкту.

11. Презентація й захист проєкту.

12. Підготовка статті чи доповіді на студентській конференції, а також участь у бізнес-конкурсах, бізнес-фестивалях та ін. [21, с. 13-14].

У технологічній освіті використовуються навчальні творчі проєкти з матеріальною реалізацією продукту. Розробка такого проєкту проходить наступні стадії:

- 1) організаційно-підготовча (вибір теми та розробка завдання);
- 2) планування і організація проєктної діяльності;
- 3) технологічна (здійснення проєктної діяльності);
- 4) оформлення результатів (оформлення проєкту за вимогами, оцінка результатів проєктної діяльності; оцінка проєкту);
- 5) захист проєкту (презентація і оцінка результатів);
- 6) рефлексія (самооцінка проєкту, самооцінка діяльності, самооцінка результатів, аналіз успіхів і помилок) [51].

Заслуговує на увагу метод проектів керівництва студентськими роботами у форматі Стартап, який пропонується у науковій праці Н. Морзе, Н. Балик [122, с.14], де викладачам відводяться такі функції:

1. Вибір проекту: аналіз можливостей пізнання; адаптація до рівня освіти; відбір студентів.

2. Розробка проекту: визначення масштабу (змісту / часу); визначення цілей роботи; визначення навчальних цілей; розробка допоміжних інструментів самоспостереження; планування оцінки; планування моніторингу проекту.

3. Консультування: стимулювання самостійного мислення; мотивування студентів ставити питання; стимулювання рефлексії; поточне консультування команди; просування методології проекту.

4. Моніторинг проекту: систематичне обговорення досвіду, отриманого в ході пізнавальної діяльності; стимулювання саморефлексії; планування наступних кроків у процесі навчання; знаходження і планування потенційного нового проекту.

Автори застерігають, що інформаційні технології впровадження проектного навчання показав, що інформаційні технології, незважаючи на всю привабливість, — не мета, а засіб сучасної вищої освіти.

Передусім освіта стосується не технологій (хоч вони є дуже важливими), а педагогіки вищої школи і навчального процесу у закладах вищої освіти. У традиційному університетському навчанні сформовано стійкий стереотип психолого-педагогічної взаємодії. Проектне навчання вимагає від викладача інших підходів (соціальних, психологічних, методичних) до спілкування зі студентами. Позитивним наслідком роботи викладачів у впровадженні методу проектів з метою підготовки спеціалістів з інформатики як науковців та підприємців стала зміна типу взаємодії викладач — студент.

Її можна охарактеризувати як сприяння навчанню і творчості студентів. Викладачі використовують знання про дисципліну, навчання і технології для

сприяння навчанню студентів, їх підприємливості та інноваціям у реальному світі. У процесі створення проектів викладачі надають підтримку творчому та інноваційному мисленню і підприємницькій винахідливості студентів; залучають студентів до вивчення і вирішення реальних проблем з використанням цифрових інструментів і ресурсів; заохочують рефлексію студентів з використанням засобів спільної роботи з метою реалізації творчих процесів; спільно створюють знання разом зі студентами та колегами. Наслідком впровадження проектного навчання є виникнення нових освітніх практик. Це стосується, для прикладу, організації науково-дослідницької роботи студентів, написання дипломних та магістерських робіт, що мають практичний характер і спрямовані на регіональний розвиток.

Отже, нами розглядалася методика використання методу проектів, а саме розробка, презентація та захист бізнес-проекту студентів на заняттях з спецкурсу «Основи підприємництва», який є підсумковою роботою другого модуля «Основи менеджменту та маркетингу».

Слід поєднувати взаємонавчання з іншими методами роботи – самостійним пошуком, традиційними методами. Неможливо побудувати весь процес навчання виключно на інтерактивних методах. Це один з багатьох прийомів, які допомагають досягнути мети і приносять результат тільки в поєднанні з іншими методами роботи [141].

Узагальнивши результати досліджень, можна зробити висновок, що методика формування фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів технологій заключається у поєднанні традиційних та інноваційних методів та форм навчання. Проте при засвоєнні змісту навчальних програм фахових дисциплін повинно бути застосування у більшій мірі інтерактивних методів навчання, що сприяє становленню усіх структурних компонентів досліджуваної компетентності. Отже, є потреба у обґрунтуванні організаційно-педагогічних умов формування фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів технологій.

2.3 Організаційно-методичні умови формування фахової компетентності з основ підприємництва вчителів технологій

Формування фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів технологій будемо розглядати на трьох рівнях: перший рівень – початковий, який включає економічну систему знань, умінь і навичок у процесі вивчення техніко-технологічних дисциплін; другий рівень – базовий, який містить систему знань, умінь і навичок з основ економічної теорії (формування економічних понять) та основ організації виробництва: сучасні принципи, методи та способи, а також інструментарій раціональної організації виробничих систем; третій рівень – творчий, уособлює собою підприємницьку якість майбутнього фахівця технологічної освіти, необхідну йому для успішної реалізації професійної діяльності та комерціалізації своїх професійних досягнень (спец курс «Основи підприємництва»).

Перший (початковий) рівень характеризує вивчення техніко-технологічних дисциплін, де розглядається проблематика пов'язана з економічною доцільністю: виробництво, фактори виробництва, структурні елементи виробництва; фактори, що впливають на рівень розвитку продуктивних сил суспільства; праця; предмети та засоби праці; якість продукції; собівартість; економічна ефективність виробництва. А також вивчаються фактори економії трудових ресурсів: економія робочого часу; раціональне розміщення технологічного устаткування, інструментів, дотримання чистоти та порядку на робочому місці; фактори підвищення продуктивності праці: планування роботи, визначення раціональної послідовності виготовлення та складання об'єкта праці.

До таких дисциплін належать: «Основи техніки і технології», «Стандартизація, управління якістю і сертифікація», «Технологія виробництва конструкційних матеріалів», «Основи ергономіки» та ін.

Ми пропонуємо розкрити більш детально формування фахової компетентності майбутніми вчителями технологій з основ підприємництва у

процесі вивчення ергономіки, що будується на оволодінні основними поняттями ергономіки та розумінні економічної вигоди від застосування цих знань на підприємстві.

У дослідженнях [191, с. 228-229] нами обґрунтовано економічні вигоди ергономічної організації робочих місць, що визначаються підприємцями як переваги:

- зростання продуктивності;
- зниження браку ;
- скорочення днів непрацездатності внаслідок хвороб і нещасних випадків;
- скорочення плинності кадрів;
- зменшення компенсацій за професійні захворювання;
- скасування або скорочення збільшень за трудність у вигляді складової частини заробітної плати ;
- зменшення передчасної втрати працездатності;
- зниження вимог до кваліфікації (за рахунок спрощення вимог, внаслідок чого забезпечується більш легка можливість розподілів робочих місць).

Приємно, легше і продуктивніше працюється на робочому місці, оснащеному сучасним устаткуванням, в конструкції якого враховані ергономічні вимоги, коли дотриманий естетично виразний зовнішній вигляд устаткування, механізмів, інструменту, приміщень, робочого одягу.

Відповідно до навчальної програми «Основи ергономіки» [162] для оволодіння фаховою компетентністю з основ підприємництва проаналізуємо та визначимо основні завдання з основ підприємництва, які необхідно розглянути у процесі вивчення наступних тем:

У темі «Теоретичні основи становлення і розвитку ергономіки» розкриваються теоретичні школи ергономічного менеджменту.

Наступна тема «Система «людина – техніка – середовище» як об'єкт ергономіки» висвітлює поняття процесу праці, трудової діяльності та розкриває людський чинник у системі «людина – праця».

Розглядаючи проблему формування фахової компетентності майбутніх вчителів технологій з основ підприємницької діяльності в процесі вивчення ергономіки, доцільно акцентувати увагу на темі «Ергономічний аналіз трудової діяльності», в якій висвітлена економічна складова трудової діяльності, організаційно-технологічний і економічний зв'язок суб'єктів праці із засобами та умовами їх реалізації (організаційно-економічною структурою) тощо.

Тема «Ергономічна експертиза та стандартизація» розкриває нормативні документи – стандарти підприємств, зокрема, визначає основні функції та діяльність служб ергономічного забезпечення; ергономічне оцінювання якості продукції; напрями ергономічної стандартизації в системі управління якістю продукції; розроблення типових ергономічних вимог та внутрішньої документації підприємства.

Тема «Ергономічні вимоги до робочих місць» характеризує організацію робочих місць, а саме:

- економічні вимоги – мінімальні проте достатні для їх функціонування, витрати на утримання;
- ергономічні вимоги – робочі місця повинні відповідати вимогам ергономіки та бути максимально пристосованими до людини, до її фізичних, фізіологічних та антропометричних даних.

У темі «Ергономічне проектування системи «людина – техніка» висвітлені соціально-економічні основи діяльності людини в умовах високотехнологічного середовища, а тема «Ергономічне моделювання діяльності в системі «людина – техніка – середовище» подає опис економічної ефективності ергономічного проектування діяльності людини в ході здійснення підприємницької діяльності.

Наступна тема «Ергономіка інтерфейсу «людина – комп'ютер» узагальнює ергономічні вимоги щодо організації робочих місць користувачів персональних комп'ютерів (ПК) та їх робоче навантаження в процесі трудової діяльності.

Для ефективного формування фахової компетентності майбутніх учителів технологій з основ підприємницької діяльності доцільним та необхідним є набуття фахових знань і вмінь у процесі вивчення ергономіки. Водночас, важливого значення не лише набуття конкретних знань з даної дисципліни, але й використання прикладних завдань та питань, які моделюють практичне застосування вмінь та навичок в ході здійснення підприємницької діяльності майбутніми вчителями технологій.

Наступний етап формування фахової компетентності майбутніх учителів технологій – базовий, представлений вивченням навчальних дисциплін «Основи економічної теорії», «Економіка і організація виробництва», «Основи менеджменту». Він передбачає поглиблене вивчення питань та розділів цих курсів, які слугують фундаментальною основою для подальшого вивчення підприємницьких дисциплін на всіх освітньо-кваліфікаційних рівнях. Метою базового етапу є формування у студентів цілісного уявлення про народне господарство, його галузі, виробництво, основну ланку господарювання – підприємство, а також окремих елементів виробництва: капітал, управління, фонди, праця та інше.

У форматі за вибором студента у більшості навчальних планів студентам пропонується навчальна дисципліна «Основи менеджменту». Метою цієї дисципліни є набуття студентами знань основних положень теорії менеджменту та вмінь практичного застосування їх в майбутній педагогічній діяльності і, можливо, у бізнесі; ознайомлення з теоріями організації і управління з метою їх використання в менеджменті малого бізнесу; набуття умінь аналізу внутрішнього та зовнішнього середовища, обґрунтування і прийняття ефективних управлінських рішень з економічних питань.

Третій етап (творчий) формування фахової компетентності майбутніх учителів технологій - уособлює підприємницьку якість майбутнього фахівця технологічної освіти, необхідну йому для успішної реалізації професійної діяльності. Нами пропонується авторський спецкурс "Основи підприємництва», який передбачає як теоретичну, так і практичну підготовку майбутніх фахівців технологічної освіти з основ підприємництва. Предметом навчальної дисципліни визначено вивчення комплексної системи підприємницької діяльності фірми. Її метою є формування у студентів системи базових знань з основ підприємництва; з'ясування сутності та умов функціонування підприємницької діяльності, ролі підприємництва в економічно-соціальному, науково-технічному та інноваційному розвитку країни; ознайомлення з технологією заснування власної справи; формування практичних навичок з основ менеджменту та маркетингу; розвиток підприємницького мислення.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Основи підприємництва» є : освоєння майбутніми фахівцями технологічної освіти основних термінів і понять, що характеризують підприємницьку діяльність; формування практичних навичок створення власної справи та вмінь творчого пошуку ідей; визначення засад планування, менеджменту та маркетингу у підприємницькій діяльності; придбання знань щодо бізнес культури підприємництва.

Викладання навчальної дисципліни «Основи підприємництва» базуються на знаннях з таких навчальних дисциплін як «Основи економічної теорії». Дана дисципліна є основою для подальшого вивчення навчальних дисциплін «Економіка та організація виробництва», «Менеджмент малого бізнесу», «Основи маркетингу», «Основи електронного бізнесу». Знання, отримані при вивченні дисципліни, можуть бути використані при написанні курсових та кваліфікованих робіт.

При розробці авторського спецкурсу «Основи підприємництва» важливим було визначити принципи добору змісту навчання, що визначають

підхід до його конструювання і критерії, що виступають як інструментарій визначення конкретного наповнення змісту дидактичного матеріалу в навчальній дисципліні. Увагу цьому питанню приділили такі дослідники як Ю. Бабанський, І. Лернера, Б. Ліхачова, В. Краєвський, П. Образцов, М. Скаткіна, В. Сквирський, В. Ситарова, В. Туркот та ін.

Так, В. Туркот [176], П. Образцов [131, с. 19] виділяють наступні принципи добору і структурування змісту навчання: відповідність змісту освіти сучасним досягненням науки, техніки і культури; відповідність соціальним цілям підготовки фахівців; наступність у вивченні навчальних дисциплін; генералізація навчального матеріалу довкола провідних ідей і наукових теорій; наукова цілісність; відповідності змісту навчання професійної діяльності майбутніх фахівців; розвантаження змісту від другорядного матеріалу; забезпечення взаємозв'язку науки і практики; забезпечення взаємозв'язку між навчальними дисциплінами.

При конструюванні навчальної дисципліни згідно модульно-кредитної системи навчання, слід спиратися на додаткові принципи:

- модульності, сутність якого базується на основній ідеї модульного навчання, а саме використання в процесі навчання модулів як основного засобу засвоєння студентами дози навчальної інформації. Принцип модульності є виявом індивідуалізації навчання, адже при цьому забезпечуються найбільш сприятливі умови для кожного студента щодо темпу просування у навчанні, реалізації кожним з них цілей навчання;

- структурування змісту, що означає поділ навчального матеріалу в межах модуля на структурні елементи, перед кожним з яких висувається конкретна дидактична мета, а зміст навчання надається в обсязі, який забезпечує її досягнення [176, с. 151]

В якості критеріїв відбору змісту навчальної дисципліни доцільно використовувати положення, запропоновані П. Образцовим: цілісне відображення в змісті навчання завдань формування всебічно розвиненої особистості студента; висока наукова і практична значущість змісту;

відповідність складності змісту реальним навчальним можливостям студентам; відповідність обсягу змісту наявного часу на вивчення даного предмета; відповідність змісту наявної технологічної (навчально-методичної) і матеріально-технічної баз вищого навчального закладу [131, с. 20].

Отже, спираючись на наукові дослідження [131,167,176] з розробки принципів та критеріїв добору і структурування змісту навчання дисциплін здійснювався добір змісту та структурування навчального матеріалу з основ підприємництва. Щодо підходів у процесі добору та структурування навчальної дисципліни ми виділяємо компетентнісний та особистісно-діяльнісний підходи.

Навчальна програма «Основи підприємництва» складається з двох змістовних модулів, які можна виокремити в теоретичну і практичну частину. Програма даної дисципліни розроблена нами таким чином, щоб студенти мали можливість спочатку зрозуміти сутність та умови функціонування підприємницької діяльності і на цій основі сформулювати вміння і навички виконання підприємницьких завдань. Отже, відповідно перша частина навчальної програми забезпечує систему знань з основ підприємництва, друга частина – реалізує здатність майбутніх фахівців до проектної діяльності: розробка бізнес-проектів.

Зважаючи на мету, предмет навчання та завдання навчальної дисципліни «Основи підприємництва» дана дисципліна формує фахову предметно-методичну та фахову з основ підприємництва компетентності.

Так, фахова предметно-методична компетентність забезпечує здатність та готовність: аналізувати й оцінювати кращі педагогічні досягнення в галузі підприємництва; удосконалювати вміння викладання свого предмету; застосовувати новітні засоби й технології під час навчання основам підприємництва; здійснювати рефлексію формування власної методики викладання; вміння презентувати економічну поведінку, інформацію про результати власної підприємницької діяльності; готовність до проведення занять з використанням знань з основ підприємництва.

У свою чергу, фахова компетентність з основ підприємництва відображає: здатність до підприємницького мислення, генерувати ідей, перетворюючи їх в нові технології; здатність до прийняття рішень, готовність брати на себе відповідальність за наслідки рішень; здатність проводити маркетингові дослідження; здатність розробляти бізнес-проекти творчих виробів; розуміння суті проблеми і вміння знаходити новаторське рішення проблеми в стандартних і нестандартних ситуаціях.

Для реалізації поставленої мети, в значній мірі сприятиме, на нашу думку, запровадження у процес навчання з основ підприємництва майбутніх учителів технологій методу проектів, а саме, розробка бізнес проекту, який при індивідуальній формі роботи може виступати складовою майбутньої бакалаврської роботи студента.

Навчальна програма «Основи підприємництва» (Додаток А) має три кредити, складається з двох змістовних модулів, змістове наповнення яких розглянемо більш детально.

Першим з них є модуль *«Теоретичні основи підприємництва»*, який включає наступні теми.

У першій темі *«Концепція підприємця»* необхідно розкрити сутність поняття *«підприємець»* та історію його виникнення, розглянути класифікацію та види підприємців. Основні функції підприємця. Відмінності між підприємцем та менеджером. Риси характеру підприємця. Творчість та інновація. Підприємницькі навички. Під час вивчення теми важливо мотивувати студентів через визнання їх як творчих та винахідливих особистостей, здатних втілювати творчі ідеї в конкретні дії.

Наступною темою є *«Економічна сутність підприємництва та основні організаційно-правові форми підприємництва»*, де доцільно розглянути розвиток теорії підприємництва, розкрити еволюцію поняття *«підприємництво»*, принципи та функції підприємництва. Майбутньому вчителю технологій також слід ознайомитися з чинним законодавством України щодо підприємництва, розрізняти суб'єкти та об'єкти

підприємницької діяльності. Для розуміння правового поля підприємця як основну фігуру економічних відносин доцільно розглянути його економічну свободу та складові, елементи підприємницького середовища.

Доцільно в цій темі застосовувати метод дискусій щодо визначення ролі підприємництва в економічно-соціальному, науково-технічному та інноваційному розвитку країни, враховуючи вивчений матеріал та особистий досвід студентів як споживачів в ринковій економіці.

Подача матеріалу може здійснюватися за допомогою блок-схем, як наочного представлення основних видів підприємств та їх класифікацію, об'єднання підприємств. Студенти повинні вміти розрізняти організаційно-правові форми підприємств: одноосібне володіння, партнерство (товариство) та корпорація (акціонерне товариство), а також ґрунтовно виокремлювати їх переваги та недоліки.

Третьою темою є «Технологія заснування власної справи», де розривається шляхи пошуку підприємницької ідеї, її джерела. Далі вивчається вибір сфери діяльності та форми організації бізнесу, визначаються переваги створюваного підприємництва, аналіз конкуруючих товарів і підприємств-конкурентів. Потім доцільно розглянути конкурентоспроможність підприємництва. Вибір організаційно-правових форм господарювання. Пошук джерел фінансування. Обмеження в підприємстві. Припинення діяльності підприємств.

Окремо в цій темі необхідно розглянути вибір способу започаткування бізнесу як традиційні (створення нового підприємства, купівля існуючого бізнесу) так не традиційні (прямий маркетинг, пересувна торгівля, франчайзинг, надомний бізнес, вихід зі складу великої компанії). Етапи започаткування власної справи. Засновницькі документи та їх підготовка. Статут підприємництва та засновницький договір. Формування статутного фонду. Процедура державної реєстрації юридичних осіб і приватних осіб – підприємців. Ліквідація та реорганізація підприємства. Ліцензування та патентування підприємницької діяльності.

У темі «Підприємницькі ризики» необхідно висвітлити зміст та функції підприємницького ризику ринку, види ризику. Шляхи та методи зниження ризику в підприємницькій діяльності. Роль і види страхування. Франчайзинг і лізинг як способи зниження ризиків.

Закінчується перший модуль темою «Мале підприємництво. Державне регулювання підприємницької діяльності». Важливо акцентувати увагу на визначенні місця і ролі малого підприємництва в ринковій економіці, розкриті економічної сутності малих підприємств, переваг та недоліків. Ця тема присвячена особливостям розвитку малого підприємництва в Україні та за кордоном, проблемі фінансового забезпечення розвитку малого підприємництва в Україні. В контексті цієї теми доцільно розглянути сутність та методи державного регулювання підприємництва, особливості державно політики підтримки підприємництва.

Наступний модуль *«Основи менеджменту та маркетингу в підприємстві»* присвячений вивченню теоретичних знань та оволодінню практичними навичками з основ менеджменту та маркетингу. Він має практичний характер, здебільшого орієнтований на вивчення маркетингового дослідження товарів, розробку бізнес-проекту.

У першій темі «Управління підприємством» надаються базові знання для розуміння сутності управління підприємством та ефективної організації своєї діяльності для отримання прибутку. Вивчається сутність менеджменту та його роль у розвитку підприємства. Загальні функції менеджменту: планування, організація, мотивація і контроль. Принципи та методи менеджменту. Система підприємницького управління. Особливості діяльності підприємця-менеджера. Управлінські рішення: сутність, класифікація, умови та процес прийняття. Аналітичні здібності менеджера: пошук, збір та аналіз конкурентної інформації. SWOT-аналіз підприємства.

Другою темою є «Бізнес-планування у підприємницькій діяльності», де розкривається сутність бізнес-плану та його роль у заснуванні власної справи. Методологія та стадії розробки бізнес-плану. Структура та обсяг

бізнес-плану. Технологія розробки бізнес-плану. Зміст та принципи комерційного розрахунку.

Наступна тема *«Загальні основи маркетингу у підприємстві»* повинна сформувавши у студентів знання про сутність та зміст маркетингу: функції, принципи та типи. Види та концепції маркетингу. Маркетингове середовище.

Зміст і напрямки маркетингових досліджень. Види маркетингових досліджень, їх переваги і недоліки. Етапи проведення маркетингових досліджень. Розробка плану проведення маркетингових досліджень. Характеристика основних методів збору даних. Анкета як основний інструмент маркетингового дослідження. Методи аналізу даних. Орієнтація на споживача як провідний засіб активізації підприємницької діяльності. Реклама та її роль у підприємстві.

У темі *«Культура та етика підприємництва»* важливо сформувавши підприємницьке мислення, яке ґрунтується на розумінні поняття культури, бізнес-культури та культури підприємства. Доцільно розглянути стилі керівника-підприємця. Класифікація стилів керівництва. Управління конфліктними ситуаціями. Корпоративна культура. Принципи ділової етики. Основні етичні напрямки підприємництва.

Під час вивчення цієї тем *«Менеджмент підприємницької діяльності»* та *«Загальні основи маркетингу у підприємстві»* студенти виконують лабораторні роботи використовуючи програмний засіб CRM-система «ПАРУС - Менеджмент і маркетинг» (рис.2.6).

У процесі виконання лабораторних робіт у студентів формується система знань та умінь з основ менеджменту та маркетингу, а також готовність до: ведення єдиної структурованої бази контрагентів та їх історії; обслуговування і підтримки клієнтів; планування і обліку продажів; обліку заявок від клієнтів і їх поетапне виконання; врахування маркетингових заходів і акцій; обліку завантаження персоналу; ведення проектів; реєстрації та адресного розподілу вхідних дзвінків і звернень; маркетингових

досліджень і опитувань; формування звітності та аналізу даних та ін. (Додаток Н).

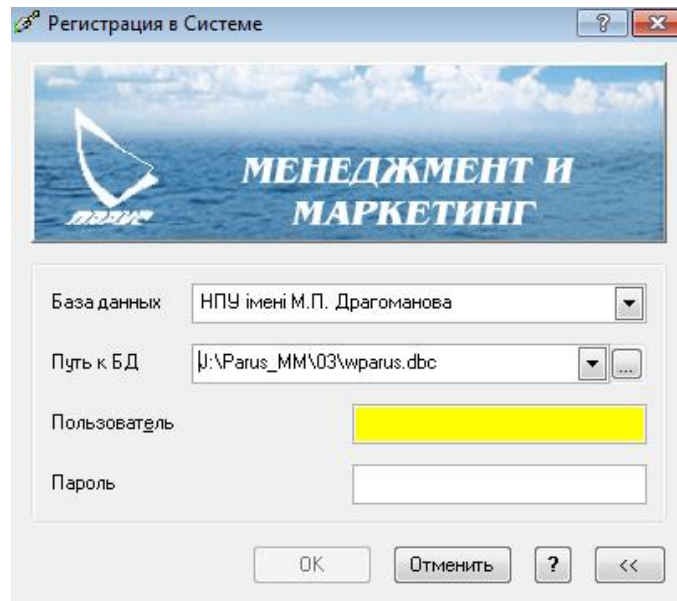


Рис. 2.6. Праграмне вікно CRM-системи «ПАРУС - Менеджмент і маркетинг»

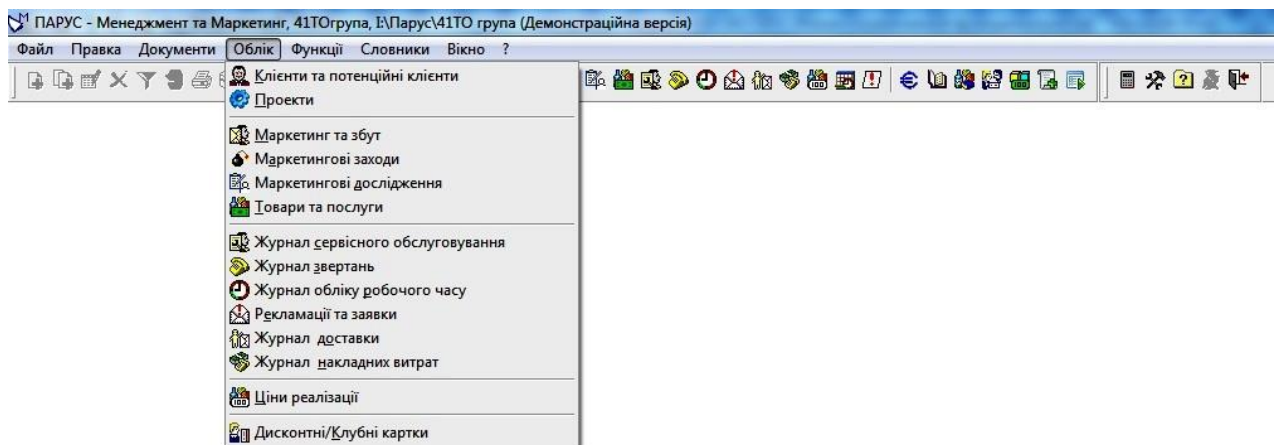


Рис. 2.7. Робоче вікно CRM-системи «ПАРУС - Менеджмент і маркетинг»

У таблиці 2.3 наведено приклади використання інтерактивних методів навчання, які пропонуються у процесі вивчення курсу «Основи

підприємництва» бакалаврам технологічної освіти. Кожний із цих методів застосовується у колективній взаємодії студентів зі студентами, студентів з викладачам. Це дає можливість формувати навички роботи в колективі, розвивати підприємницьку культуру та етику спілкування при вирішенні підприємницьких завдань.

Таблиця 2.3.

Використання інтерактивних методів навчання у процесі вивчення курсу «Основи підприємництва»

№1	Тема заняття	Інтерактивні методи навчання	Приклад
1	Концепція підприємця	Дискусія	Відмінності між підприємцем та менеджером
2	Економічна сутність підприємництва та організаційно правові форми	Міні-лекція Кейс-метод	Сутність феноменів «підприємництво», «підприємець», «підприємливість». Вибір організаційно-правової форми майбутнього підприємства для отримання максимального прибутку
3	Технологія заснування власної справи	Мозковий штурм Рольові ігри та моделювання	Пошук ідеї для бізнесу Імітація реєстрації бізнесу
4	Підприємницькі ризики	Дискусія	Ризики відкриття малого підприємства в Україні?
5	Менеджмент підприємницької діяльності	Ділова гра	Віртуальне підприємство за допомогою програмного засобу «Парус: Менеджмент та маркетинг»
6	Бізнес-планування у підприємницькій діяльності	Метод проектів	Розробка макета бізнес-плану: економічні вимоги до виготовлення виробу
7	Загальні основи маркетингу у підприємстві	Міні-лекція Мозковий штурм	Вивчення основних понять маркетингу (схема) Пошук ідеї для назви продукту чи компанії

Формування основ підприємництва як фахової компетентності майбутніх вчителів технологій розглядається як педагогічна система, дії якої спрямовані на формування підприємницького мислення, розуміння базових понять та категорій з основ підприємництва, здатності самостійно засвоювати та аналізувати підприємницьку інформацію, проводити міні-маркетингові дослідження, розуміння значущості отриманих знань і бажання застосовувати їх у освітній діяльності, складовими якої визначені мотиваційний, когнітивний, діяльнісний та особистий компоненти.

Особливе місце у спецкурсі «Основи підприємництва» відводиться самостійній роботі студентів, ціль якої є формування знань, умінь і навичок щодо самостійної пізнавальної діяльності в навчанні і є одним із видів навчального процесу, що сприяє формуванню у студентів самостійності.

В самих різних сферах діяльності, на думку професора К. Астахова, все частіше вимагається не кваліфікація, а компетентність, яку можливо розглядати як своєрідну суму навичок, притаманних індивідууму, який сполучає в собі кваліфікацію в повному розумінні цього слова, соціальні поведінкові характеристики та здатність працювати в групі, ініціативність і готовність до ризику, здатність приймати рішення, прораховувати їхні можливі наслідки і нести за них відповідальність.

Зокрема самостійну роботу визначають як особливу форму навчальної діяльності, спрямовану на формування самостійності студентів і засвоєння ними сукупності знань, умінь, навиків, що здійснюється за умови запровадження відповідної системи організації всіх видів навчальних занять та виконується за завданням і під методичним керівництвом викладача, але без його особистої участі [60, с. 130].

Обов'язковими складовими самостійної роботи студента залишається підготовка до аудиторних занять: опрацювання лекційного матеріалу, пошук та вивчення необхідного матеріалу до семінарів, практичних та лабораторних робіт. Також у процесі вивчення навчальної дисципліни «Основи підприємництва» ми пропонуємо використувати наступні види самостійної

роботи: написання есе; виконання розрахункових робіт; написання бізнес-проекту.

Одним із нових методів самостійної роботи є написання есе. Есе припускає вираження автором своєї точки зору, особистої суб'єктивної оцінки предмета міркування, дає можливість нестандартного (творчого), оригінального висвітлення матеріалу; часто це розмова вголос, вираження емоцій та образність. Це також вільний стиль з можливими елементами імпровізації, певного пафосу, іронії.

Есе – це суб'єктивний, індивідуальний, самостійний простір, де формуються позиції, висловлюються думки, передбачення та демонструється відповідне індивідуалізоване ставлення. Головна місія та мета есе – це самостійне бачення студентом проблеми, питання, теми на підставі опрацьованого матеріалу та аргументів, у відповідності до обраного підходу, стилю тощо [60, с. 8-9].

Враховуючи особливості спецкурсу «Основи підприємництва», а саме здатність сформувати підприємливу якість майбутніх учителів технологій, що реалізується як ініціатива, новаторство, креатив створення чогось нового або поліпшення вже існуючого товару, написання есе дає можливість розкрити потенціал кожного студента у відповідному теоретичному творчому пошуку.

Нами використовувалися чотири форми есе, запропоновані К. Шендеровським [194, с. 11]., а саме:

1) есе — самостійна творча робота із запропонованої викладачем теми або переліку тем для самостійного вибору студентами (виконується як домашня, позааудиторна робота). Наприклад, по темі «Економічна сутність підприємництва» питання для есе може бути сформульовано у наступний спосіб: Роль і місце підприємництва у соціально-економічному розвитку країни?

2) есе — 30-хвилинна контрольна (або самостійна) робота з вивченого навчального матеріалу та в межах аудиторних умов. Для прикладу есе на

тему: Інтерв'ю (телефон): переваги та недоліки методу збору даних на сучасному рівні інформаційних технологій?

3) есе — 10—15-хвилинний вільний твір для закріплення й опрацювання нового матеріалу (звичайно, пишеться наприкінці заняття або наприкінці етапу заняття, в умовах аудиторної діяльності). Приклад питання есе: «Пошук джерел фінансування для реалізації власної ідеї».

4) есе — 5-10-хвилинний вільний твір з метою підведення підсумків аудиторного заняття й фіксування сформованих на занятті думок і висновків по темі (найчастіше дається завдання написати, що студенти дізналися по новій темі, або сформулювати одне питання, на яке вони так і не отримали відповіді). Наприклад: «Сучасні організаційно-правові форми відкриття власної справи»?

Важливим компонентом самостійної роботи студентів з навчальної дисципліни «Основи підприємництва» є виконання розрахункової роботи. Мета якої - закріплення теоретичних та відпрацювання практичних навичок щодо форм та методів здійснення підприємницької діяльності, а саме: поглиблення студентами фундаментальних знань починаючи з обґрунтування ідеї створення суб'єкта господарювання до оцінки ефективності його відкриття.

Ще одним видом самостійної роботи є виконання проектів, що передбачає самостійне дослідження студентами певних тем протягом виділеного на це часу. Даний метод допомагає студентам прослідкувати взаємозв'язок між навчальним матеріалом і навколишнім світом; формує в них практичні навички організації власної професійної діяльності, планування робочого часу; дозволяє під наглядом педагога контролювати своє навчання; створює можливості співпраці між однолітками та зі старшими; дає студентам практичні навички публічної презентації та захисту власних творчих знахідок та думок [173, с. 18].

Важливо врахувати, що бізнес-планування це важкий процес, який потребує кропіткої праці, є трудомістким в залежності від характеру та

масштабів проекту. Доцільність розробки реального бізнес-плану впливає з можливості реалізувати заплановане, вірогідності використання даних, великою ймовірністю отримання запланованих результатів.

Під час розробки бізнес-плану, який здійснюється в умовах навчального процесу, ми враховуємо специфіку фаху майбутніх учителів технологій, розуміючи, що їх професійна підготовка з основ підприємництва не є ціллю навчання, відповідно вимоги до його написання трохи інші:

1. Наявність оригінальної підприємницької ідеї яка ґрунтується на виявленні та аналізі потреб (міні-маркетингові дослідження), пошуку способів та шляхів їх задоволення.

2. Оцінка доцільності та екологічних наслідків від реалізації запланованої продукції бізнес-плану, формування підприємницької етики та культури.

Форма написання бізнес-плану: індивідуальна чи колективна. Відповідно при колективній формі написання бізнес-плану виконавці розподіляють розділи дослідження між собою, як приклад: розробка реклами виробу як частини маркетингового плану. Під час індивідуальної форми навчання, студент самостійно створює бізнес-план, під керівництвом викладача.

Для зразка у додатку Л пропонується оформлення титульної сторінки бізнес плану. А у додатку М розгорнуто представлена анотація бізнес-плану. Наведо її основні елементи:

1. Резюме бізнес-плану.
2. Аналіз зовнішнього середовища.
3. Виробний план.
4. Маркетинговий план як основа планування виробництва продукції(товари або послуги, розподіл, стан промисловості; клієнти; конкуренти; кон'юктура ринку; зображення та упаковка; ціноутворення; маркетингові цілі; стратегія маркетингу; реклама та просування).
5. Організаційний план (опис системи управління).

6. Фінансовий план

7. Ризики проекту.

Розробка бізнес-плану дає змогу студентам зрозуміти роль і місце підприємств у економіці країни, сформувати ділову етику, розвивати «дух» підприємництва та вміння працювати колективно, відповідно сприяє формуванню у них фахової компетентності з основ підприємництва.

Якщо реалізується така підготовка, то є певний обсяг знань, що дозволяє їх успішно заключити і закріпити у процесі проходження технологічної практики. Вона є важливою формою навчання студента, яка покликана сформувати в майбутнього бакалавра професійне вміння та навички самостійно вирішувати виробничі питання, повніше розкрити індивідуальні здібності студента, виховати потребу поповнювати свої знання та творчо їх використовувати.

Педагогічна та виробнича технологічна практика – важливий складник професійної підготовки майбутнього вчителя технологій. Програми педагогічних практик припускають закріплення, поглиблення спеціальних, психолого-педагогічних і світоглядних знань в процесі застосування їх до вирішення конкретних педагогічних завдань; формування і розвиток у майбутніх вчителів технології педагогічних умінь і навичок, професійно значущих якостей особистості, необхідних для проведення профорієнтаційної роботи; виховання стійкого інтересу до професії вчителя, потреби в педагогічній діяльності, самоосвіті; виробленню творчого підходу до педагогічної діяльності; ознайомлення з сучасним станом учбово-виховної роботи в школі, з передовим педагогічним досвідом. Педагогічна практика припускає формування професійно-педагогічних, особових, суспільно-політичних якостей, а також розвиток професійно-етичної культури [57, с. 44].

Педагогічна практика покликана розвивати і закріплювати проєктувальні, конструкторські, організаторські, комунікативні і інші профорієнтаційні вміння майбутніх вчителів технологій. Її найважливіша

мета – максимальне наближення діяльності студентів до їх майбутньої професії.

Суттєву роль має відігравати контроль і самоконтроль, що забезпечують зворотній зв'язок у навчальному процесі – отримання викладачем і студентом інформації про ступінь труднощів, типові недоліки, які зумовлюють необхідність внесення в цей процес відповідних змін і постійного його вдосконалення. Контроль ми пропонуємо здійснювати на семінарських, лабораторно-практичних роботах, шляхом проведення усних опитувань, тестових завдань та проведення диференційованого заліку.

Згідно розділу 5 Положення про кредитно-модульну систему організації навчального процесу «Організація і проведення контролю та оцінювання» в НПУ імені М. П. Драгоманова оцінювання навчальних досягнень студентів є важливим засобом координації та удосконалення процесу підготовки фахівців на різних його етапах. «Основними функціями контролю є:

- стимулююча, що забезпечує мотивацію студентів до навчання;
- коригуюча, що реалізується шляхом подолання недоліків у знаннях студентів;
- діагностична, що вказує на рівень, якість та причини досягнення результатів навчання студентів;
- навчальна, яка дозволяє в процесі контрольних заходів поглибити наявні та набути нові знання, вміння та навички;
- інформаційна, що інформує про ступінь успішності в досягненні освітніх стандартів;
- розвивальна, що сприяє розвитку уваги, запам'ятовування матеріалу, мислення, інтелектуального потенціалу тощо;
- виховна, що розвиває моральноетичні якості;
- управлінська, яка забезпечує оптимальну організацію й перебіг навчального процесу» [130, с. 3-4].

Оцінювання навчальних досягнень студентів модульно-рейтинговою системою здійснювалося для інтенсифікації навчального процесу, встановлення зворотного зв'язку для кожного студента, моніторинг та своєчасне коригування навчального процесу, підвищення мотивації до навчання, створення умов відповідальності студентів за результати навчальної діяльності, успіх кожного студента з основ підприємництва.

Кожен змістовий модуль навчальної дисципліни «Основи підприємництва» супроводжується поточним контролем навчальних досягнень студентів, що проводиться під час практичних, лабораторних та семінарських занять та за результатами виконання студентами завдань самостійної роботи.

Для перевірки знань з теоретичної та практичної підготовки студентів з основ підприємництва нами пропонується використання тестів. З однієї сторони це можливість студентам отримати інформацію про те, що вони знають і що їм потрібно переглянути. З іншої сторони, викладач отримує цінну інформацію щодо рівня знань і умінь студентів з основ підприємництва, розуміння ефективності та оцінки своєї методики навчання.

Моніторинг якості навчання можна здійснювати із використанням інформаційних технологій, серед яких ми виділяємо система MOODLE. Вона започаткована у 1999 році і сьогодні є одним з найпотужніших і найпоширеніших середовищ для створення курсів дистанційного навчання та web-сайтів, систем тестування, адміністрування навчальним процесом тощо (<http://docs.moodle.org>). Ця система використовується більш ніж у 100 країнах світу університетами, школами, компаніями і незалежними викладачами [178].

Система управління навчанням Moodle надає широких можливостей для створення тестів різного типу: визначена кількість спроб проходження тесту; встановлення тимчасових затримок між спробами; вибір методу оцінювання у випадку кількох спроб (вища/середня оцінка, перша/остання спроба); перемішування як самих питань у тесті, так і варіантів відповідей;

побудова тесту на основі випадкового вибору питань з категорій; навчальний режим (можливість відповісти на питання кілька разів у межах однієї спроби, нарахування штрафних балів за кожну неправильну відповідь); налаштування режиму перегляду результатів (що і коли саме буде показано студенту); надання коментарів до кожного питання, варіанту відповіді чи всього тесту [137].

В. Сергієнко, Л. Кухар виокремлюють чотири форми тестових завдань: завдання з вибором однієї або кількох правильних відповідей; завдання відкритої форми (завдання з пропусками; завдання на доповнення; завдання з короткою відповіддю; завдання з розгорнутою відповіддю); завдання на встановлення відповідності; завдання на встановлення правильної послідовності [119, с. 19].

Наведемо для прикладу варіанти тестових завдань різних видів з навчальної дисципліни «Основи підприємництва», які ми використовували в системі Moodle.

Завдання з вибором однієї або кількох правильних відповідей:

1. Модель купівельної поведінки споживача виглядає:

- а) потреба – маркетингові стимули – чорна скринька;
- б) бажання – потреба – ціна – реакція – купівля;
- в) потреба – інтерес – маркетингові стимули – чорна скринька;
- г) потреба – характеристика товарів – ціна – купівля

Завдання відкритої форми:

Запропонуйте гарну ідею для нового підприємства на прикладі ательє при умові переходу на більш високий клас: _____

Завдання на встановлення відповідності:

Установіть відповідність між функціями підприємства та їх завданнями:

Ресурсна функція	Продуктивне використання капіталу
Організаційна функція	Насичення ринку якісними товарами та послугами
Творча функція	Зменшення безробіття
Соціальна функція	Інновації

Завдання на встановлення правильної послідовності:

Установіть послідовність прийняття рішень у стратегічному управлінні:

- а) вибір найкращого варіанту;
- б) визначення головного критерію та обмежень;
- в) вияв існуючих альтернатив;
- г) постановка управлінської проблеми.

Серед переваг тестування над іншими формами контролю знань, виділяємо, такі: перевірка знань та умінь одночасно у значної кількості студентів; об'єктивність оцінювання; можливість швидкого створення нових варіантів тестових завдань; здійснення самоконтролю студентом; наявність зв'язків між студентом і викладачем та можливе оперативне усунення чи коригування прогалин у знаннях в процесі навчання.

Для оцінювання сформованості фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів технологій під час вивчення навчальної дисципліни «Основи підприємництва» ми користувалися рамкою підприємницької компетентності, також відомою як EntreComp.

EntreComp було розроблено Об'єднаним дослідницьким центром (JRC) Європейської комісії від імені Генерального директорату з питань зайнятості, соціальних справ та суспільної інтеграції (DGEMPL). Розробка еталонної рамки з дескрипторами результатів навчання – це один із заходів, обраних Європейською комісією для підтримки розвитку компетентності підприємливості у сфері освіти та зайнятості [203, с. 8].

Концептуальна модель EntreComp складається з двох основних вимірів: три сфери компетентностей, які безпосередньо відображають визначення підприємливості як здатності втілювати ідеї в дії, що генерують цінність для інших, а не для себе; та п'ятнадцяти компетентностей, які разом є компонентами підприємливості як компетентності для всіх громадян (Додаток О).

У межах рамки EntreComp створена таблиця підказок або рекомендацій для студента щодо того, як запровадити компетентність у практику, та дескриптор, який розбиває її на основні аспекти. Залежно від контексту заняття, варто очікувати, що деяким компетентностям може приділятися більше уваги, тоді як іншим - менше, або що перелік компетентностей може бути змінений для сприяння навчанню через підприємництво.

«Ідеї та можливості», «Ресурси» і «Трансформація в дії» – це три сфери концептуальної моделі, визначені для того, щоб наголосити на компетентності підприємливості як здатності втілювати ідеї та можливості в дії шляхом мобілізації ресурсів. Такі ресурси можуть бути особистими (а саме, самосвідомість та самоєфективність, мотивація та витримка), матеріальними (наприклад, засоби виробництва та фінансові ресурси) або нематеріальними (наприклад, особливі знання, вміння та установки). Три сфери компетентностей тісно взаємопов'язані між собою: підприємливість як компетентність стоїть над усіма трьома. 15 компетентностей також взаємопов'язані та взаємоз'єднані і повинні розглядатися як частини одного цілого. Це не означає, що студент повинен досягти найвищого рівня майстерності у всіх 15 компетентностях або мати однаковий рівень майстерності у всіх компетентностях. Однак рамка передбачає, що підприємливість як компетентність складається з 15 структурних блоків [203, с. 11].

Для нашого дослідження важливим є використання розширеної моделі поступу EntreComp, яка не передбачає лінійної послідовності кроків, які повинен здійснити кожен студент, аби стати майстерним у підприємливості

чи розпочати власну справу. Натомість вона показує, що межі особистої та колективної підприємливості можна розширити, прагнучи щораз більшого впливу на створення цінностей.

Основним показником рівня сформованості фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів технологій є результати навчання. Результати навчання за рамкою EntreComp - це твердження про те, що знає, розуміє і здатний робити студент після закінчення навчання, визначає його рівні майстерності (Додаток II).

У сфері «Ідеї та можливості» компетентність визначається через здатність студентів: виявляти можливості; креативність; бачення; оцінювання ідей; етичне та обґрунтоване мислення.

Наступна сфера «Ресурси» розкриває компетенції як : самосвідомість та самоєфективність; мотивація і наполегливість; мобілізація ресурсів; фінансова та економічна грамотність; мобілізація інших осіб.

Третя сфера «Трансформація в дії» пропонує визначити рівні майстерності через такі компетентності: ініціативність; планування та управління; долаття бар'єрів, пов'язаних із неоднозначністю, невизначеністю та ризиками; співпраця з іншими; навчання через досвід.

Усі три сфери дають змогу визначити рівень сформованості фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів технологій у процесі навчання основам підприємництва під час залучення до проектної діяльності: розробка, презентація та захист бізнес-проектів.

Отже, впровадження курсу «Основи підприємництва» є необхідним економічним та інтегруючим компонентом навчального процесу підготовки бакалаврів технологічної освіти, який спрямований на формування фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів технологій.

Висновки до другого розділу

1. Проведено обґрунтування поняття фахової компетентності з основ підприємництва, яку розглядають як інтегральну якість особистості, що включає професійно ціннісну мотивацію, підприємницькі знання та вміння, а також підприємницькі якості особистості (ініціативність, підприємливість, самостійність у прийнятті рішень, критичність мислення, робота в колективі, гнучкість, творчий підхід), що відбиває його готовність і спосіб ефективно здійснювати педагогічну діяльність при вирішенні підприємницьких завдань в сучасних умовах. Це здатність майбутніх учителів технологій використовувати набуті знання, вміння та навички з основ підприємництва в процесі педагогічної діяльності.

2. Науково обґрунтована і розроблена процесуальна модель адаптації чинної системи підготовки вчителів трудового навчання і технологій до сучасної стандартизації. А також узагальнююча модель формування фахової компетентності з основ підприємництва в майбутніх учителів технологій.

Модель структурована у вигляді трьох блоків, кожен з яких має свої конкретні складові і взаємопов'язані між ними завдання.

3. Розроблені критерії та рівні оцінки формування фахової компетентності з основ підприємництва учителів технологій та схематично представлений зв'язок з педагогічними умовами.

4. Науково обґрунтована і розроблена методика формування фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів технологій, в якій виокремлено чотири етапи: підготовчий, теоретичний, діяльнісний і результативно-оцінюючий.

Важлива увага зосереджена на реалізації методики у формі лабораторних робіт, використання інноваційних технологій навчання (Парус), реалізації самостійної роботи студентів з використанням сучасних інформаційних технологій.

5. Продемонстровано можливості використання у системі формування

основ підприємництва у майбутніх учителі технологій рольової гри, методів кейсу, методу мозкового штурму, дискусії, методу проєктів. На прикладі окремої теми «Теоретичні основи та становлення ергономіки» розриваються школи ергономічного менеджменту.

Детально обґрунтовано вивченню авторського спец курсу «основи підприємництва», де вказано можливі варіанти використання інтерактивних методів навчання при вивченні кожної теми зокрема.

6. Вагоме значення надається педагогічній та виробничій технологічній практиці, як одній із форм взаємодії виробництвом, школою, бо саме у процесі проходження практики студенти мають можливість реалізувати свої знання і міння у реальному освітньому та виробничому середовищі.

Основні результати цього розділу висвітлені у наукових працях автора [104,191,2014].

.

РОЗДІЛ 3

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНО-ДОСЛІДНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ З ОСНОВ ПІДПРИЄМНИЦТВА У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТЕХНОЛОГІЙ

3.1. Постановка педагогічного експерименту

Необхідність вивчення стану сформованості фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів технологій та доцільність перевірки ефективності розробленої моделі зумовили проведення експериментальних досліджень.

Проведення педагогічного дослідження ґрунтувалося на теоретичних положеннях організації педагогічних досліджень, викладені у працях С. Архангельського[7], Ю. Бабанського[9], В. Безпалько[13], У. Гончаренко [47], Н. Кузьміної [94] та ін.

Дослідно-експериментальна робота проводилася упродовж 2013–2016 років у чотири етапи: I – константувальний, II – формувальний, III – експериментальний етап, IV – узагальнюючий етап. Експериментом було охоплено 248 студентів. До складу експериментальних груп увійшло 126 студентів, до складу контрольних – 122. Студенти експериментальної та контрольної груп суттєво не відрізнялись за рівнем сформованості окремих показників фахової компетентності з основ підприємництва, що дало змогу забезпечити однорідність складу груп на початку експерименту.

Дослідно-експериментальна робота здійснювалася на базі вищих педагогічних навчальних закладів України, зокрема: Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Рівненського державного гуманітарного університету, Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського, Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, Дрогобицького державного педагогічного університету

імені Івана Франка і була спрямована на перевірку ефективності розробленої методики формування фахової компетентності з основ підприємництва.

Констатувальний етап наукового дослідження (2013 р.) було присвячено вивченню теорії та практики підготовки фахівців технологічної освіти, аналізу світового та вітчизняного досвіду формування фахової компетентності з основ підприємництва майбутніх учителів технологій.

Формувальний етап наукового дослідження (2014 р.) передбачав розробку науково-методичного забезпечення технології формування фахової компетентності з основ підприємництва майбутніх учителів технологій.

Експериментальний етап наукового дослідження (2015 р.) передбачав апробацію моделі формування фахової компетентності з основ підприємництва майбутніх учителів технологій.

Попереднє діагностування рівня сформованості у студентів фахової компетентності з основ підприємництва засвідчило недостатній рівень сформованості означеної компетентності. Після завершення формувального експерименту зіставлення одержаних у дослідно-експериментальній роботі результатів та їх кількісний і якісний аналіз підтвердили ефективність імплементації запропонованих організаційно-педагогічних умов формування фахової компетентності з основ підприємництва засобами навчально-методичного забезпечення авторського спецкурсу «Основи підприємництва» і показали позитивну динаміку в досягненні означених рівнів фахової компетентності з основ підприємництва майбутніх учителів технологій в експериментальній групі після впровадження запропонованих організаційно-педагогічних умов.

Узагальнюючий етап наукового дослідження (2016 р.) пов'язаний з формуванням фахової компетентності з основ підприємництва майбутніх учителів технологій: оцінкою результативності моделі; обробкою та систематизацією даних формувального експерименту, їх порівнянням з прогнозованими; узагальненням одержаних результатів, упровадженням

результатів дослідження; визначенням перспектив подальшого дослідження окресленої проблеми.

Для вирішення поставлених завдань використовувалися різні методи дослідження: *теоретичні*: аналіз (аналіз і синтез філософських, культурологічних, соціологічних, психологічних, педагогічних наукових знань, нормативної документації та навчальних видань з проблем професійної підготовки вчителів; системний та функціональний аналіз, порівняння, моделювання, класифікація, систематизація й узагальнення теоретичних і методичних засад – для з'ясування в теорії і на практиці сучасного стану фахової підготовки вчителів трудового навчання у галузі підприємництва; *емпіричні* (анкетування й опитування, тестування та спостереження, самооцінювання, моделювання навчально-виховних ситуацій) застосовувалися з метою діагностики сформованості фахової компетентності з основ підприємництва майбутніх учителів технологій; *експериментальні* (констатувальні і формувальні експерименти) використано з метою перевірки ефективності розробленої моделі формування фахової компетентності з основ підприємництва майбутніх учителів технологій у процесі вивчення економічних і підприємницьких дисциплін; *математичні методи* обробки результатів дослідження використані для опрацювання експериментальних даних і встановлення кількісних залежностей між показниками динаміки сформованості фахової компетентності з основ підприємництва вчителів технологій.

На першому етапі констатувального експерименту – ми ставили на меті з'ясувати вихідний стан і рівень сформованості фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів технологій, що здійснювалося шляхом:

- 1) розробки критеріїв, показників і рівнів сформованості фахової компетентності з основ підприємництва майбутніх учителів технологій;
- 2) діагностики сучасного рівня сформованості фахової компетентності з основ підприємництва майбутніх учителів технологій.

Під час проведення констатувального етапу педагогічного експерименту нами були використані такі методи дослідження: анкетування, опитування, тестування, ситуаційні вправи, методи самооцінки, бесіди, творчі та контрольні роботи, узагальнення та ін.

Враховуючи аналіз наукових джерел, виокремлення структурних компонентів фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів технологій нами були визначені критерії та їх показники.

Критерій (criterion – засіб судження)- це ознака, на підставі якої здійснюється оцінювання, означення або класифікація певних об'єктів. При цьому під ознакою розуміють зовнішній прояв властивостей, за якими її можна впізнати, визначити або описати [48].

На думку Г. Гаврилової, «критерій виражає найзагальнішу сутнісну ознаку, на основі якої здійснюють оцінку, порівняння реальних педагогічних явищ, при цьому ступінь вияву, якісна сформованість, визначеність критерію виражаються в конкретних показниках, які характеризуються, у свою чергу, низкою ознак». Критерії повинні відповідати таким вимогам: об'єктивність, ефективність, надійність, висока достовірність, спрямованість [42].

Дослідники С. Сисоєва та Т. Кристопчук під терміном «критерій» розуміють правило, згідно з яким виносять оцінку [164, с. 13].

У нашому дослідженні ми притримуємося думки В. П. Беспалька, який вважає, що критерій має бути адекватним тому явищу, яке він оцінює, тобто в ньому має бути чітко відтворена природа оцінюваного об'єкта і динаміка змін, що відтворюється критерієм явища та відповідати певним вимогам: об'єктивності, ефективності, надійності та високій достовірності [14, с. 61].

Отже, критерій – це принцип оцінки ефективності, а показник – модель кількісної характеристики явища [25].

У дисертаційному дослідженні поняття «критерій» ми використовуємо як індикатор, на основі якого відбувається оцінка стану сформованості фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів технологій.

Досліджена компонентна структура дає нам можливість здійснити дослідження та аналіз стану даної компетентності в студентів. Нами було визначено наступні критерії сформованості: мотиваційно-ціннісний, когнітивно-пізнавальний, діяльнісно-практичний та творчий.

Перший критерій, за яким ми діагностували стан сформованості фахової компетентності з основ підприємництва майбутніх учителів технологій є *мотиваційно-ціннісний*.

Мотиваційно-ціннісний критерій визначає позитивне ставлення студентів до майбутньої професійної діяльності, а отже слугує рушійною силою для здобуття знань за фахом.

У дослідженнях вітчизняних та зарубіжних вчених В. Гладкова, І. Підласий, Г. Сазоненко, С. Сагайдак, А. Божович, Н. Кузьміна, Я Єгошин, Е. Ільїн, П. Якобсон доведено, що мотивація є рушійною силою людської діяльності для досягнення конкретної мети, а в освітній сфері – для забезпечення її якості. Отже, мотивація має вплив на поведінку та діяльність будь якого педагога.

Обґрунтування даного критерію, якому відповідає мотиваційний компонент, ми пов'язуємо з необхідністю врахування у процесі формування фахової компетентності з основ підприємництва спрямованості студентів, системи ціннісних орієнтацій, а також усвідомлення значущості підприємницьких знань в їх майбутній професійно-педагогічній діяльності.

Показниками мотиваційно-ціннісного критерію є: ставлення до обраного фаху (інтереси, потреби, бажання, цінності, успіх, задоволення); мотиви вивчення економіко-підприємницьких дисциплін (значущість знань з основ підприємництва); мотивація до навчання.

У вітчизняній психологічній науці поняття «ставлення» розглядають як:

- потенційний аспект психологічних процесів, пов'язаних з вибірковою та суб'єктивною активністю особистості [125, с. 148];
- як мотиваційно-емоційну спрямованість активності особистості [37, 97];

- як сенс єдності людини і світу; ступінь інтересу, силу емоцій, бажання, що виражаються у поведінці суб'єкта, у його діях і переживаннях [17, с. 151].

Отже, мотиви, інтереси, нахили, які базуються на знаннях щодо змісту та організації діяльності визначаються ставленням до обраного фаху. Рушійною силою свідомої економічної діяльності у всіх ланках виробництва, зазначає М. В. Вачевський, є економічні інтереси, які спонукають до створення власного добробуту та добробуту суспільства [28, с. 20].

Вважаємо доцільно зупинитися на визначенні ціннісного ставлення до підприємницької діяльності: позитивне (усвідомлення значущості підприємницьких знань та необхідності спеціальної підготовки для їх отримання), індиферентне (не усвідомлення значущості підприємницьких знань, байдуже ставлення до відповідної підготовки), негативне (не вважає формування системи знань з основ підприємництва необхідним для здійснення майбутньої професійної діяльності).

На нашу думку, мотивація під час засвоєння знань з основ підприємництва має бути свідомою, спрямованою на підвищення власного розумового та професійного рівня, одержання внутрішнього задоволення собою від досягнення успіхів, прагнення до самореалізації.

Серед навчальних мотивів студентів виділяють зовнішні та внутрішні мотиви. До внутрішніх мотивів відносяться такі, як власний розвиток у процесі навчання; дія разом з іншими і для інших; пізнання нового, невідомого. Ще більш насиченими зовнішніми моментами вважаються наступні мотиви: навчання як змушене поведження; навчання як звичне функціонування; навчання заради лідерства і престижу; навчання як прагнення виявитися в центрі уваги. Подібні мотиви можуть робити і негативний вплив на характер і результати навчального процесу. Найбільше різко виражені зовнішні моменти в мотивах навчання заради матеріальної винагороди і запобігання невдач [185, с. 717]. Зовнішня мотивація не стимулює належним чином студента до професійного розвитку, особливо це стосується тих студентів, які зробили свій вибір спеціальності несвідомо.

Відповідно необхідно створювати умови переведення зовнішньої мотивації у внутрішню.

Показниками мотиваційно-ціннісного критерію є: ставлення до обраного фаху (інтереси, потреби, бажання, задоволення, цінності, успіх); мотиви вивчення економіко-підприємницьких дисциплін (значущість знань з основ підприємництва); мотивація до навчання.

Для вимірювання даного показника були розроблені та використані різні діагностики мотиваційно-ціннісної сфери майбутніх вчителів технологій, де переважає пізнавальний мотив, який характеризує суб'єкта з проявом інтересу до результатів своєї діяльності, значимості результатів і закономірності результатів, тобто розуміння студентом власних можливостей у досягненні поставлених цілей.

На констатувальному етапі за допомогою створеної анкети (Додаток В) ми вивчали ставлення студентів до обраної професії та мотиви її обрання; фактори, що вплинули на їх вибір.

Анкета складалася з 10 питань, що визначали три блоки показника ставлення до обраного фаху мотиваційно-ціннісного критерію: 1-3 питання висвітлюють мотиви обрання фаху (інтереси, потреби, бажання); 4-6 питань розкривають аспекти задоволеності студента обраним фахом; 7-10 питань – цінність обраного фаху та мотиви досягнення успіху у професійно-педагогічній діяльності.

Проаналізуємо детальніше відповіді на запитання анкети. Як показали результати діагностики, відповіді першого блоку запитань (1-3 питання) дали змогу визначити фактори й мотиви вибору професії вчителя технологій.

Так, за власним бажанням обрали професію вчителя технологій більшість студентів, які були опитані (54,2%). За порадою батьків та рекомендаціями друзів прийняли рішення 28,5% студентів. Серед опитуваних значна частка (24,2%) обрали фах вчителя технологій для отримання диплому вищої освіти, а це в свою вказує на відсутність стійких професійних мотивів, цінностей, необгрунтований вибір студента. Проте

аналіз мотивів вибору професії дає зрозуміти, що саме 12% молоді обрали професію вчителя технологій, усвідомлюючи наявність здібностей у педагогічній діяльності, тобто керувалися внутрішніми індивідуально значущими мотивами.

Наступний блок питань (4-6) розкрив рівень задоволеності студентів від обрання фаху вчителя технологій. В результаті опитування ми отримали наступні дані. Близько 34,6% студентів погоджуються з тим, що під час навчання створенні належні умови для розвитку їх творчих здібностей та система знань отримана під час навчання цілком відповідає змісту і особливостям професійної діяльності вчителя технологій. І навпаки вважають 65,4%, що не бачать можливостей для реалізації своїх творчих здібностей у процесі навчання за обраним фахом.

Важливим показником для нашого дослідження є 47,6% студентів, які вважають, що реалізувати отримані знання та навички за фахом після закінчення навчання можна лише на посаді вчителя технологій. Це свідчить про те, що у студентів відсутні внутрішні мотиви самореалізації, розуміння значущості їх творчої діяльності, варіанти можливостей комерціалізувати свої здобутки.

Завершальним блоком (7-10) є питання цінність обраного фаху та мотиви досягнення успіху у професійно-педагогічній діяльності. Відсоткове відношення цього блоку характеризує цінність обраного фаху, готовність студента до майбутньої професійно-педагогічної діяльності.

Так виявлено, що 22,1% студентів змінили уявлення про обрану професію, а саме розчарувалися.

На основі наступної розробленої анкети (Додаток Г) нам вдалося проаналізувати сформованість професійних мотивів до отримання знань з основ підприємництва та їх використання в майбутній професійно-педагогічній діяльності.

Загальний рівень сформованості мотиваційного-ціннісного компоненту висвітлено у табл.3.1.

Таблиця 3.1

Рівень сформованості мотиваційно-ціннісного компоненту

Показники	Рівні сформованості, %			
	Високий	Достатній	Середній	Низький
Ставлення до обраної професії	27,0	35,7	25,6	11,7
Значущість підприємницьких знань	18,2	22,3	43,0	16,5
Середній показник	22,6	29,0	34,3	14,1

На підставі анкетування встановлено, що студенти загалом люблять обрану професію, проте не розуміють ролі і місця знань з основ підприємництва та як їх використовувати у майбутній професійно-педагогічній діяльності.

Когнітивно-пізнавальний критерій – знання теоретичного характеру (вивчення фахових дисциплін). Він відображає діапазон наявних знань з основ підприємництва: теоретичні основи підприємництва (сутність, об'єктивні передумови становлення та умови функціонування підприємницької діяльності); основи бізнес-планування; технології заснування власної справи; основи маркетингу та менеджменту.

У багатьох педагогічних дослідженнях [8, 46, 179] виокремлюють когнітивний критерій сформованості професійної компетентності.

Показниками когнітивно-пізнавального критерію є: рівень засвоєння майбутнім вчителями технологій знань з основ підприємництва, яким повинен володіти майбутній вчитель технологій для використання у майбутній професійній діяльності.

На нашу думку, цей критерій є узагальнюючим знань та вмінь студентів з різних дисциплін: основи техніки і технології, стандартизація, управління якістю і сертифікація, технологія виробництва конструкційних матеріалів, основи ергономіки, основи економічної теорії, економіка та організації виробництва, основи менеджменту та ін.

Для вимірювання показника когнітивно-пізнавального критерію – рівня базових знань з основ підприємництва, застосовувались розроблені нами тести із підприємницького циклу, що містили завдання теоретичного та практичного характеру.

Показниками когнітивно-пізнавального критерію є: рівень засвоєння майбутнім вчителями технологій знань з основ підприємництва, яким повинен володіти майбутній вчитель технологій для використання у майбутній професійній діяльності.

Дослідниками [83, 97] визначено показники, за якими тестова форма контролю відрізняється від традиційних.

1. Зміст тесту піддається чіткому плануванню. На стадії розроблення тесту проходить відбір змісту, який необхідно перевірити, планується форма завдань, їх кількість і розташування. Змістовий план тесту аналізується експертами.

2. Форма завдань. У тестах форма завдань стандартизована – за формою запису відповідей.

3. Наявність статичних характеристик тестових завдань. Заздалегідь відомо, яка складність пропонованого завдання, чи буде воно однаково виконуватися слабкими і сильними респондентами чи ні (здатність диференціювати).

4. Наявність спеціальних шкал, які співвіднесені зі стандартизованими нормами, для підбиття результатів тестування.

5. Наявність оцінок точності вимірювання (помилки вимірювання). За допомогою статистичних методів можна оцінити помилку вимірювання, а за результатами оцінки – прийняти або не прийняти результати тестування

Тестування нами розглядається як більш ефективний та надійний спосіб визначення базового рівня знань з основ підприємництва на відміну від традиційних способів (Додаток Д).

Кількісний аналіз отриманих відповідей на запитання анкети передбачав підрахунок кількості правильних повних відповідей і неправильних відповідей.

Загальний коефіцієнт успішності (підприємницьких знань) визначали за формулою [98, с. 27]:

$$K_{\text{під.зн.}} = N_i / N_{\text{заг.}} \quad (3.1)$$

де N_i – кількість правильних відповідей;

$N_{\text{заг.}}$ – загальна кількість запитань.

Шкала оцінювання рівнів сформованості підприємницьких знань ($K_{\text{під.зн.}}$) дозволяє визначити:

Високий рівень = $90\% \leq R \leq 100\%$;

Достатній рівень = $70\% \leq R \leq 89\%$;

Середній рівень = $60\% \leq R \leq 69\%$;

Низький рівень = $R < 60\%$.

Проведене тестування засвідчило, що на початок експерименту рівень знань студентів з основ підприємництва складав: високий – 15,31% і достатній – 24,6%, відповідно середній і низький рівень 41,13% і 18,96 %.

Таблиця 3.2

Рівень сформованості когнітивно-пізнавального компоненту

Показники	Рівні сформованості, %			
	Високий	Достатній	Середній	Низький
Рівень базових знань з основ підприємництва	15,31	24,60	41,13	18,96

Діяльнісно-практичний критерій характеризує наявність у майбутніх учителів технологій умінь, навичок з основ підприємництва, можливість їх відтворення під час практичної підготовки та в процесі професійної діяльності.

На думку О. Проценко [147, с. 300] найбільшу увагу в підприємницькій освіті приділяють формуванню вмінь підприємництва. Напротивагу рисам характеру, уміння можна прищепити, опанувати та закріпити завдяки вправам і тренуванням. Дослідники феномену підприємництва сходяться на думці, що у процесі свідомого засвоєння основ підприємницької діяльності поступово розвиваються підприємницькі риси, тобто можна стверджувати, що формування саме підприємницьких умінь є першоосновою підготовки підприємця. Враховуючи види підприємницької поведінки, можна виокремити основні підприємницькі вміння, що формуються у процесі практичної діяльності. До таких, крім професійних, автор зараховує:

- уміння вибору та створення бізнес-плану;
- уміння відкриття свого бізнесу;
- уміння дослідження ринку з метою просування товару чи послуг;
- уміння презентації себе та результатів своєї праці;
- комунікативні вміння (вести переговори, переконувати, відстоювати свою точку зору, уміння пропонувати та продавати);
- уміння користування новітніми технологіями та досягненнями науково технічного прогресу.

Показниками діяльнісно-практичного критерію є: уміння застосовувати знання з основ підприємництва.

Когнітивний та діяльнісно-практичний критерії сформованості фахової компетентності з основ підприємництва слід розглядати у тісному взаємозв'язку, тому що способи вирішення підприємницьких завдань у педагогічній діяльності вчителя технологій багато в чому залежать від якості та обсягу його знань.

Оцінювання рівня підприємницьких вмінь студентів здійснювали за методикою, аналогічною перевірці теоретичних знань. Розроблена анкета містила завдання розрахунку підприємницьких показників (Додаток Е). Результати дослідження показали, що 16,92% усіх студентів справились із

завданням на високому рівні, 22,8% – на середньому, 41,55% – на низькому, 19,35% виконали завдання на недопустимо низькому рівні. Такий рівень підприємницьких умінь і навичок, зокрема розрахунку підприємницьких показників, ми пов'язуємо, насамперед, з недостатнім рівнем засвоєння теоретичних знань.

Таблиця 3.3

Рівень сформованості діяльнісно-практичного компоненту

Показники	Рівні сформованості, %			
	Високий	Достатній	Середній	Низький
Уміння застосовувати знання з основ підприємництва	16,92	22,18	41,55	19,35

Когнітивний та діяльнісно-практичний критерії сформованості фахової компетентності з основ підприємництва слід розглядати у тісному взаємозв'язку, тому що способи вирішення підприємницьких завдань у педагогічній діяльності вчителя технологій багато в чому залежать від якості та обсягу його знань.

Творчий критерій виявляється індикатором ставлення до підприємництва як мистецтва і самого себе, розвиненості творчої уяви; креативності як здатності продумувати унікальні ідеї, результати, спроби розв'язання проблеми; прагнення до самовдосконалення, творчій самореалізації у професійній діяльності майбутнього учителя технологій та втілення творчих (особистих) задумів через призму підприємництва.

Проявом сукупності знань та умінь з основ підприємництва майбутніх учителів технологій є рівень розвиток підприємницького мислення. Дослідниця І. Абдуллаєва визначає розуміння мислення підприємця, як розуміння самої суті його особистості, його діяльності, як вона виникає та розвивається. Вона пропонує розглядати феномен підприємництва з позицій когнітивного підходу, для глибокого та ґрунтового осмислення психологічних механізмів, що ним керують [1, с. 14].

Чимало є зарубіжних дослідників, які розглядають мислення підприємців та його впливу на процес підприємництва на основі когнітивного підходу, такі як Р. Барон, Н. Крюгер, К- Е. Вернерід, Р. Мітчел [202, с. 14]. На їх думку психологів когнітивного підходу, підприємницьке мислення – це структура знань, яку люди використовують для оцінки, судження чи рішення, включаючи оцінку можливостей створення підприємства та його зростання.

Підприємницькі навички мислення відносяться до здатності виявляти можливості ринку, щоб комерціалізувати свої творчі здобутки для задоволення як особистих, так і професійних потреб. До підприємницького мислення відносимо: цілеспрямованість і планування, генерування та оцінка нових ідей, гнучкість, вирішення проблемних ситуацій, ефективність, результативність, креативний (новаторський) підхід.

Студента необхідно заохочувати розвивати свої підприємницькі якості та мотивацію через визнання його як творчої та винахідливої людини, здатну втілити творчі ідеї в конкретні дії. Підприємницьке мислення повинно містити: аспекти особистості і соціальної ідентичності, особисті амбіційні цілі студента; впевненість і стійкість; організованість; розуміння власної мотивації; здатність вийти за межі сприймання обмежень і досягнення результатів; толерантність до невизначеності, ризику і невдачі; особисті цінності [205, с 13].

Враховуючи зростаючу потребу у компетентних, активних, рішучих, творчо ініціативних фахівців, здатних до самоосвіти, самовдосконалення, творчості, актуальним стає проблема самореалізації особистості. Умови самореалізації: ініціативність, творче мислення, етику ділової людини, креативність, новаторство).

Нам близька думка І. Мартинюка, який характеризує самореалізацію як «процес (та результат) цільної життєдіяльності цілісної людини, що полягає в опрідметненні всього комплексу індивідуальних здібностей та обдарувань і веде одночасно до перетворення його в суб'єкт життя» [110, с. 61]. Отже, це

постійний процес руху до нових цілей, пошуку нових шляхів і можливостей розкриття себе як особистості.

Для нашого дослідження важливим є розкриття самореалізації як основного критерію здоров'я людини А. Маслоу. Він акцентував на тому, що кожному властиве прагнення до задоволення потреб (піраміда Маслоу), які забезпечують фізичне і психологічне виживання та актуалізацію вроджених потенційних можливостей самореалізації.

А. Маслоу [111, с. 98] виокремив 14 ознак, за котрими можна визначити людей, що самореалізуються:

1. Ефективне сприйняття реальності.
2. Сприйняття себе, інших людей навколишнього світу в цілому.
3. Безпосередність, простота, природність у стосунках.
4. Зосередженість на справі та абстрагованість від внутрішніх проблем.
5. Потреба в усамітненні.
6. Автономність як свобода від оточуючих і культури.
7. Відкритість новому досвіду.
8. Прихильність до пікових переживань.
9. Почуття спільності з оточуючими людьми; прагнення кооперації та координації зусиль.
10. Глибина і щирість почуттів.
11. Демократичність, волелюбність.
12. Мудрість і моральність.
13. Філософське почуття гумору.
14. Креативність

Важливо усвідомлювати, що самореалізації задовольняється лише в тій діяльності, яка втілює особливий особистісний смисл для студента, що самореалізується, тобто є значимою, передбачає усвідомлення причини і наслідки цієї діяльності.

Для визначення рівня розвитку підприємницького мислення ми розробили анкету, яка містила завдання: пояснити розуміння висловів відомих підприємців (Додаток Ж).

Результати опитування показали, що лише 13,0% студентів дають максимально наближену до змістовної відповіді думку, що відповідає високому рівню розвитку. Достатній рівень - 24,7%. Середній та низький рівень відповідно 44,7% і 17,6% відповідно.

За допомогою опитувальників А. Реана «Мотивація успіху і боязнь невдачі» (Додаток З), Ю. Орлова «Потреба в досягненні» (Додаток К), ми аналізували чинники мотиваційної складової студентів, що впливають на прагнення до самореалізації та потреби в досягненнях.

Таблиця 3.4

Рівень сформованості творчого компоненту

Показники	Рівні сформованості, %			
	Високий	Достатній	Середній	Низький
Рівень розвитку підприємницького мислення	13,0	24,7	44,7	17,6
Здатність до творчої самореалізації	15,2	38,9	32,1	13,8
Середній показник	14,1	31,8	38,4	15,7

Аналіз результатів вимірювання мотивації досягнення потенційних підприємців за допомогою методики А. Реана показав, що для значної кількості студентів 36,8% характерним є високий рівень мотивації досягнення. Однак 18,6% залишаються на низькому рівні розвитку мотивації досягнення визначаються перевагою мотиву уникнення невдачі.

Більшість науковців зосереджують свою увагу на економічній складовій системи фахової підготовки вчителів технологій, не зачіпаючи підприємницький аспект. Проте, як показало наше дослідження, таку готовність можна забезпечити поєднанням теоретичної і практичної

підготовки з фахових дисциплін з питаннями, що стосуються шляхів розв'язання підприємницьких проблем. Йдеться про здійснення студентами пошуку ідей та матеріалів, визначення кошторису, обґрунтування підприємницької доцільності виробу та ін. Вивчення таких питань сприятиме розширенню підприємницьких знань майбутніх учителів, що входять до складу фахової компетентності з основ підприємництва та виховання їх підприємницького духу.

Оскільки оцінювання є одним із завершальних етапів вимірювання рівня сформованості фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів технологій, то визначення валідності оцінювання є надзвичайно важливим у процесі вимірювання рівня засвоєння знань, умінь і навичок майбутніх фахівців.

Для отримання даних щодо формування фахової компетентності з основ підприємництва ми використали систему оцінки, яка застосовується у вищій школі (табл. 3.5). Важливим є визначення рівня оволодіння даною компетентністю – починаючи від базового до високого. Тому важливо розробити своєрідну шкалу, що визначала б рівні оволодіння у валідних показниках.

Вважаємо, що числовий еквівалент компетентності – міра відповідності знань, умінь і досвіду осіб певного соціально-професійного статусу реальному рівню складності виконуваних ними завдань і розв'язуваних проблем. Ступінь структурованості та усвідомленості знань студентом може бути різним, яка означає, що в його довготривалій пам'яті сформовані когнітивні структури, які відображають як чіткі особисті знання (поверхневі чи глибинні), так і нечіткі особисті знання (розпливчасті, невизначені, наближені, неточні, безсистемні).

На першому етапі оцінювали елементи компетентності теоретичного типу (знання) за допомогою тестів. На другому етапі оцінювався рівень елементів компетентності практичного типу (фахові вміння та навички).

Оцінюючи результати тестування та випробувань, ми використовували обмеження, запропоновані В. Беспалько [15,16]:

- рівень засвоєння діяльності має бути не нижчим, ніж рівень відтворення;

- коефіцієнт засвоєння діяльності має бути не нижчим, ніж 70% – мінімальний рівень успішності навчання;

- коефіцієнт автоматизації виробничої діяльності має відповідати державним стандартам із конкретних професій.

Оскільки в системі підготовки вчителів технологій застосовується чотирьох бальна Національна, та 100-бальна Європейська шкала оцінювання, то для статистики педагогічного експерименту користувались шкалою, яка представлена в таблиці 3.5.

Таблиця 3.5

Шкала рівнів фахової компетентності з основ підприємництва

Європейська шкала	Національна шкала	Рівні
90-100	5 балів	Творчий рівень фахової компетентності (високий рівень) (IV рівень)
70-89	4 бали	Поглиблений рівень фахової компетентності (достатній рівень) (III рівень)
60-69	3 бали	Базовий рівень фахової компетентності (середній рівень) (II рівень)
59-35	2 бали	Зона нульового рівня фахової компетентності (низький рівень) (I рівень)
34-0		

Дана шкала адаптована до оцінювання рівня знань і умінь студентів за Європейською, що не ускладнювало процес технічного переведення показників при обробці результатів педагогічного експерименту щодо формування фахової компетентності з основ підприємництва.

Дамо якісну характеристику змістових рівнів сформованості фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів технологій.

Таблиця 3.6.

Рівні фахової компетентності з основ підприємництва
майбутніх учителів технологій

Рівні	Характеристики рівнів
I Низький	<p>Мотиви і цілі не детерміновані майбутньою професією, низький рівень теоретичних знань з основ підприємництва та розвитку підприємницького мислення.</p> <p>Відсутній інтерес до отримання системи знань, умінь і навичок в підприємницькій діяльності. Не вміє працювати самостійно.</p> <p>Состерігається незрозумілість підприємницьких умінь, студент не здатний приймати рішення навіть при стандартних ситуаціях, відсутнє бажання до творчої самореалізації.</p>
II Середній	<p>Студент частково оволодіває системою знань, умінь і навичок з основ підприємництва, може працювати у команді для створення цінності. Здатний працювати самостійно, проте переважно діє за підказкою. Наявність епізодичного інтересу до завдань з основ підприємництва, має недостатній рівень мотивації до майбутньої педагогічної діяльності, проте є часткове прагнення досягти вищого професійного рівня та творчої самореалізації. Студент потребує постійної уваги та допомоги.</p>
III Достатній	<p>Мотиви і цінності переважно детерміновані професією, студент володіє навчальним матеріалом, має розвинене підприємницьке мислення, здатний самостійно скласти план дій, що визначає пріоритети і етапи, важливі для досягнення його цілей. Студент має належний рівень сформованості мотивації до педагогічної діяльності, готовий приймати рішення в ситуаціях, близьких до нестандартних.</p>
IV Високий	<p>Студент володіє глибокими, системними знаннями з основ підприємництва, має розвинуті підприємницькі здібності.</p> <p>Виявляє здатність аналізувати, систематизувати, робити висновки. Студент виявляє творчу ініціативу у самостійній та науково-дослідній роботі, націлений на творчу самореалізацію та самовдосконалення. Студент має високий рівень мотивації до майбутньої педагогічної діяльності, здатний трансформувати ідеї в рішення щодо створення цінності для інших.</p>

Отже, відповідно до структури фахової компетентності з основ підприємництва, яка обґрунтована нами в першому розділі, для оцінювання її

сформованості пропонувалась сукупність відповідних показників, які визначалися для кожної критерію. Кожен із показників оцінювався за п'ятибальною шкалою, тобто максимально можливою для кожного студента була сума в 100 балів. За сумою одержаних балів кожним студентом за допомогою таблиці 3.5. визначався рівень фахової компетентності з основ підприємництва.

3.2. Аналіз результатів педагогічного експерименту та рекомендації до впровадження результатів дослідження

Експериментальні дані дозволили визначити стан сформованості фахової компетентності з основ підприємництва майбутніх учителів технологій з урахуванням як окремих критеріїв, так і в цілому. За результатами формувального експерименту зазначимо, що показники в експериментальній групі відрізняються від показників у контрольній групі. Динаміка рівнів сформованості фахової компетентності з основ підприємництва майбутніх учителів технологій у контрольних і експериментальних групах за мотиваційно-ціннісним критерієм відображена у табл. 3.7, на рис. 3.1.

Як свідчать дані таблиці, найбільш суттєві зміни відбулися у студентів експериментальних груп щодо усвідомлення мотивів оволодіння фахом; розвиток інтересу до вивчення підприємницької складової у майбутній професійно-педагогічній діяльності; усвідомлення значущості підприємницьких знань та розуміння цінності творчої діяльності для успішної професійної самореалізації.

Так, суттєво зменшилась (більше, ніж у 3,0 рази) кількість студентів експериментальних груп з негативним і байдужим ставленням до обраного фаху (у контрольних групах цей показник зменшився на 1,7%). На 8,68% збільшилась кількість студентів експериментальних груп з високим рівнем мотивації (у контрольних групах цей показник збільшився на 2,5%).

Таблиця 3.7

Результати сформованості фахової компетентності з основ підприємництва за мотиваційно-ціннісним критерієм

Рівень	До початку експерименту				Після завершення експерименту			
	Контрольна група		Експериментальна група		Контрольна група		Експериментальна група	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%
Високий	27	22,1	29	23,02	30	24,6	40	31,7
Достатній	35	28,7	37	29,36	38	31,1	53	42,1
Середній	42	34,4	43	34,13	38	31,1	29	23,0
Низький	18	14,8	17	13,49	16	13,1	4	3,2
Усього	122	100	126	100	122	100	126	100

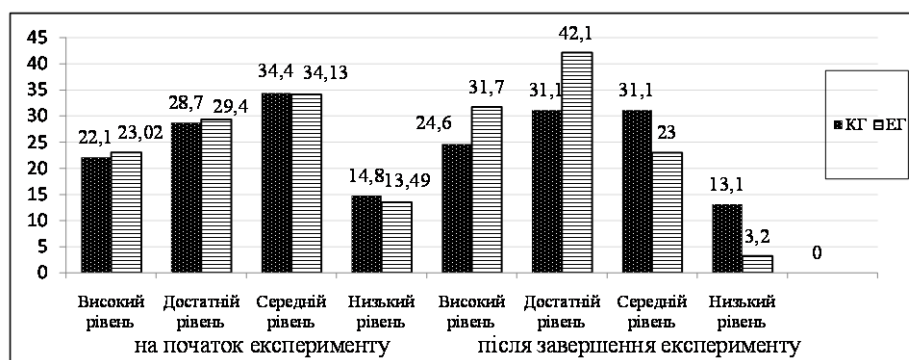


Рис. 3.1. Динаміка рівнів сформованості фахової компетентності з основ підприємництва майбутніх учителів технологій за мотиваційно-ціннісним критерієм

За підсумками формувального експерименту спостерігаємо більш якісні показники за когнітивно-пізнавальним критерієм. Результати визначення

рівнів сформованості базових підприємницьких знань відображено у табл. 3.8, динаміка змін показників графічно зображена на рис. 3.2.

Аналіз даних засвідчив різний стан освіченості студентів. Студенти експериментальної групи з високими показниками виявлено 30,95%, а контрольної групи – 15,9%. Зміни чисельності студентів з високим рівнем в експериментальній групі становлять 15,05%, в контрольних групах лише – 2,4%. Серед студентів із низьким рівнем освіченості – 4,76% в експериментальній групі і відповідно 18,3% – у контрольній. Різниця між групами на початку експерименту становила – 2,5%, після проведення експерименту – 13,54%.

Таблиця 3.8

Результати сформованості фахової компетентності з основ підприємництва за когнітивно-пізнавальним критерієм

Рівень	До початку експерименту				Після завершення експерименту			
	Контрольна група		Експериментальна група		Контрольна група		Експериментальна група	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%
Високий	18	14,8	20	15,9	21	17,2	39	30,95
Достатній	30	24,6	31	24,6	34	27,9	51	40,48
Середній	50	41,0	52	41,3	46	37,7	30	23,81
Низький	24	19,7	23	18,3	21	17,2	6	4,76
Усього	122	100	126	100	122	100	126	100

Отже, відмінність свідчить про створення сприятливих умов для засвоєння економічних знань та розвитку мислення.

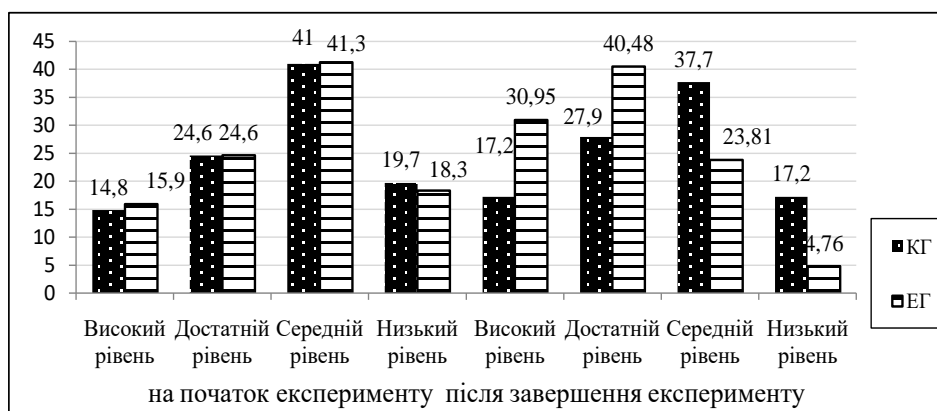


Рис. 3.2. Динаміка рівнів сформованості фахової компетентності з основ підприємництва майбутніх учителів технологій за когнітивно-пізнавальним критерієм.

Зміна рівнів сформованості фахової компетентності з основ підприємництва за діяльнісно-практичним критерієм відображена у табл. 3.9, рис. 3.3.

Таблиця 3.9

Результати сформованості фахової компетентності з основ підприємництва за діяльнісно-практичним критерієм

Рівень	До початку експерименту				Після завершення експерименту			
	Контрольна група		Експериментальна група		Контрольна група		Експериментальна група	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%
Високий	20	16,4	22	17,5	22	18,03	35	27,8
Достатній	27	22,13	28	22,2	32	26,23	46	36,5
Середній	52	42,62	51	40,5	47	38,53	40	31,7
Низький	23	18,85	25	19,8	21	17,21	5	4,0
Усього	122	100	126	100	122	100	126	100

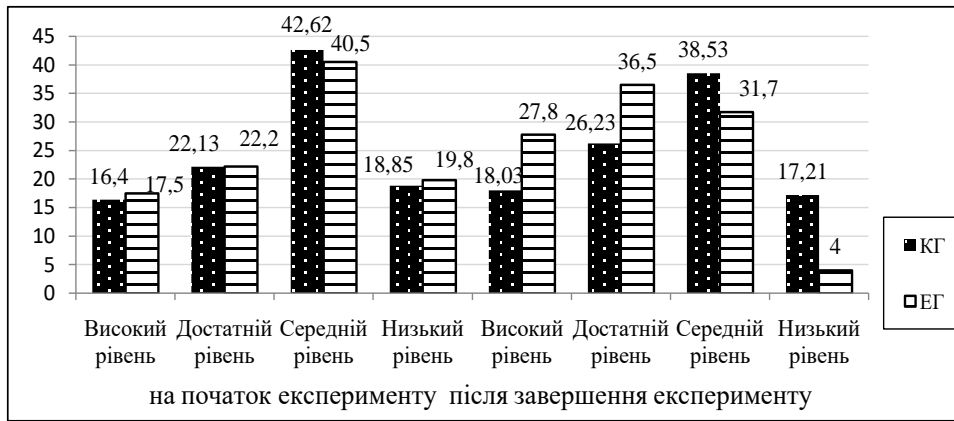


Рис. 3.3. Динаміка рівнів сформованості фахової компетентності з основ підприємництва майбутніх учителів технологій за діяльнісно-практичним критерієм

Як свідчать дані табл. 3.9, розподіл студентів за рівнями сформованості даного компоненту фахової компетентності з основ підприємництва в експериментальній групі став суттєво відрізнятися за рахунок зменшення кількості студентів з низьким рівнем на 15,8% і збільшенням на 10,3% кількості студентів з високим рівнем сформованості. В контрольних групах з низьким рівнем сформованості показники суттєво не змінилися, чисельність студентів з високим рівнем збільшився лише на 1,63%.

Аналізуючи динаміку рівнів сформованості компетентності з основ підприємництва за творчим критерієм (табл. 3.10), зауважимо, що показників ефективності використаної методики був результат підготовки, презентації та захисту бізнес-плану.

У процесі захисту студентами проектів, важиву роль в оцінюванні роботи належило визначенню сформуваності підприємницького мислення: від обґрунтування ідеї до пошуку шляхів її втілення, що в свою чергу сприятиме можливості комерціалізувати свої творчі здобутки як особисті, так і професійні.

Таблиця 3.10

Результати сформованості фахової компетентності з основ підприємництва за творчим критерієм

Рівень	До початку експерименту				Після завершення експерименту			
	Контрольна група		Експериментальна група		Контрольна група		Експериментальна група	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%
Високий	17	13,9	18	14,3	18	14,8	35	27,8
Достатній	38	31,1	41	32,5	42	34,4	53	42,1
Середній	49	40,2	46	36,5	45	36,9	32	25,4
Низький	18	14,8	21	16,7	17	13,9	6	4,8
Усього	122	100	126	100	122	100	126	100

Зміна рівнів сформованості фахової компетентності з основ підприємництва майбутніх учителів технологій контрольних і експериментальних груп за творчим критерієм графічно зображено на рис. 3.4.

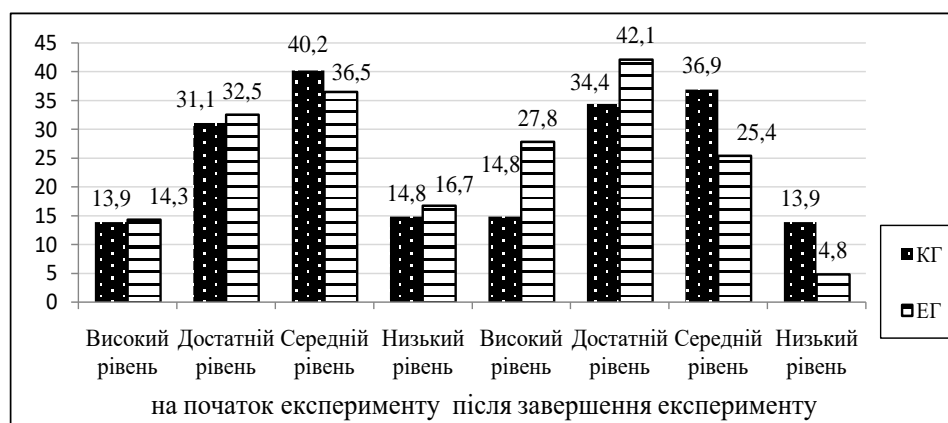


Рис. 3.4. Динаміка рівнів сформованості фахової компетентності з основ підприємництва майбутніх учителів технологій за творчим критерієм

Враховуючи вимоги, висунуті до навчального бізнес-плану, цілей і завдань підготовки з основ підприємництва, нами були визначені наступні критерії для оцінки їх бізнес-проектів:

1. Підприємницька ідея: оригінальність, креативність (5 балів)
2. Пошук способів і шляхів реалізації ідеї (3 бали)
3. Повнота охопленого дослідження (5 балів)
4. Використання категоріального апарату (3 бали)
5. Визначення доцільності та екологічності бізнес-проекту (2 бали)
6. Фірмовий стиль та філософія майбутнього підприємства (2 бали)
7. Презентація та захист бізнес-плану (10 балів)

Результати формувального експерименту узагальнено з урахуванням в цілому основних критеріїв та показників сформованості фахової компетентності з основ підприємництва майбутніх учителів технологій засвідчує про позитивні зміни всіх компонентах даної компетентності.

Узагальнені кінцеві результати експериментальної роботи представлені табл. 3.11 і графічно зображені на рис.3.5. Підсумки формувального експерименту засвідчують більш високі показники рівнів сформованості досліджуваної характеристики, ніж на початку експерименту. Зокрема, кількість студентів із високим рівнем зросла на 11,9%, а в контрольній групі спостерігаються незначні зміни – лише на 1,9%. Зменшилась кількість майбутніх фахівців технологічної освіти в експериментальній групі, які мають низький (на 15,9%) рівень сформованості, тоді як у контрольній групі цей показник зменшився не суттєво (на 2,5%).

Рівень сформованості фахової компетентності з основ підприємництва в майбутніх учителів технологій визначався як інтегрований показник на двох рівнях. На першому – за кожним критерієм інтегрувалися показники задіяних засобів діяльності; на другому рівні інтегрувалися показники критеріїв із урахуванням їх частки в цьому процесі.

Кількісна та якісна обробка результатів експерименту засвідчила позитивні зміни за всіма критеріями фахової компетентності з основ підприємництва у студентів експериментальних груп.

Зіставлення усереднених показників засвідчило такі зміни: високий рівень – з 17,66 до 29,56% – в ЕГ, з 16,80 до 18,65 % – у КГ; достатній рівень – з 27,18 до 40,28% – в ЕГ, з 26,64 до 29,92% – у КГ; середній рівень – з 38,10 до 25,99% – в ЕГ, з 39,55 до 36,06% – у КГ; низький рівень з 17,06 до 4,17% – в ЕГ, з 17,01 до 15,37% – у КГ. Проте в ЕГ значно зросла кількість респондентів, що вийшли на високий (приріст – 11,90%) і достатній (приріст – 13,10%) рівні. Для КГ ці показники становлять: для високого рівня приріст становить 1,85%, для достатнього – 3,28% (табл.3.11). Суттєві показники зафіксовано у когнітивно-пізнавальному критерію сформованості фахової компетентності з основ підприємництва майбутніх учителів технологій. Отримані дані ще раз підтверджують правильний вибір нами психолого-педагогічних умов навчання, серед яких чільне місце займає упровадження на рівні бакалаврату технологічної освіти спецкурсу «Основи підприємництва», як інтегруючої дисципліни для формування фахової компетентності з основ підприємництва.

Таблиця 3.11

Динаміка рівнів сформованості фахової компетентності з основ підприємництва майбутніх учителів технологій (у %)

Рівень	Експериментальні групи				Динаміка, %	Контрольні групи				Динаміка, %
	на початку експер.		на кінець експер.			на початку експер.		на кінець експер.		
	абс.	%	абс.	%		абс.	%	абс.	%	
Високий	22	17,66	37	29,56	+11,90	21	16,80	23	18,65	+1,85
Достатній	34	27,18	51	40,28	+13,10	32	26,64	36	29,92	+3,28
Середній	48	38,10	33	25,99	-12,11	48	39,55	44	36,06	-3,49
Низький	22	17,06	5	4,17	-12,89	21	17,01	19	15,37	-1,64

Позитивна динаміка змін характеризує ефективність проведеної роботи. Більшість учасників експерименту (69,84%) засвідчили високі і достатні показники. За всіма показниками студенти експериментальних груп суттєво випереджають студентів контрольних груп.

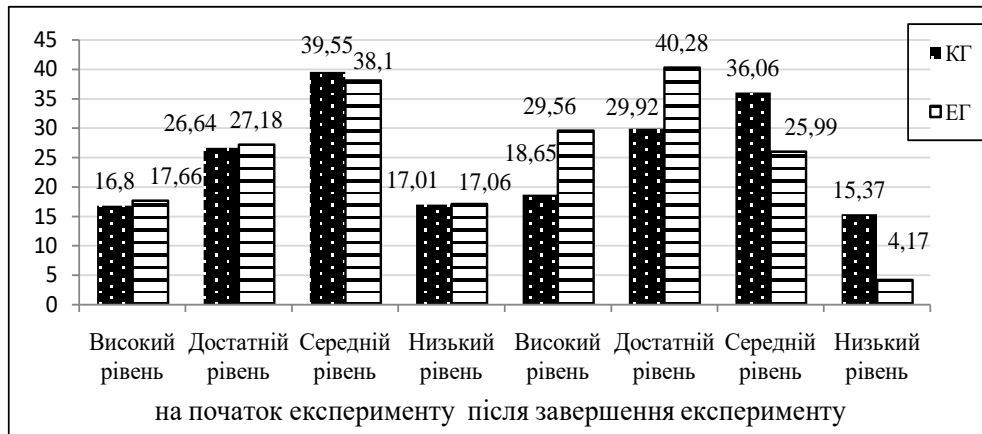


Рис. 3.5. Динаміка змін рівнів сформованості фахової компетентності з основ підприємництва майбутніх учителів технологій

Достовірність розроблених психолого-педагогічних умов, навчально-методичного забезпечення перевірялася із застосуванням критерію згоди Пірсона [161, с. 113].

Формулюємо нуль-гіпотезу: запропоновані у дослідженні психолого-педагогічні умови у результаті їх упровадження і традиційно організована навчальна діяльність з формування фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів технологій рівнозначні. Перевіряємо її та на основі даних табл. 3.6 і складаємо відповідну таблицю для теоретичних частот. Для визначення теоретичних частот знаходимо відношення суми частот стосовно ознаки до суми всіх частот:

$$\begin{aligned} \text{До експерименту} \\ \omega_1 &= 43/248 = 0,173 \\ \omega_2 &= 66 /248 = 0,266 \\ \omega_3 &= 96/248 = 0,387 \\ \omega_4 &= 43/248 = 0,173 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} \text{Після експерименту} \\ \omega_1 &= 60/248 = 0,242 \\ \omega_2 &= 87/ 248 = 0,351 \\ \omega_3 &= 77/248 = 0,310 \\ \omega_4 &= 24/248 = 0,097 \end{aligned}$$

Добуток відношень на величину обсягів дасть теоретичні частоти.
До експерименту

$122 * 0,173 = 21,15$	$122 * 0,266 = 32,47$	$122 * 0,387 = 42,23$	$122 * 0,173 = 21,15$
$126 * 0,173 = 21,85$	$126 * 0,266 = 33,53$	$126 * 0,387 = 48,77$	$126 * 0,173 = 21,85$

Після експерименту

$122 * 0,242 = 29,52$	$122 * 0,351 = 42,80$	$122 * 0,310 = 37,88$	$122 * 0,097 = 11,81$
$126 * 0,242 = 30,48$	$126 * 0,351 = 44,20$	$126 * 0,310 = 39,12$	$126 * 0,097 = 12,19$

Застосовуючи алгоритм для даних з табл.3.11, здійснюємо розрахунки емпіричного значення критерію при порівнюванні характеристики контрольної та експериментальної груп 1) до початку експерименту (табл.3.13); 2) після завершення експерименту (табл.3.14).

За статистичними таблицями [98, с. 288] критичних значень критерію χ^2 для рівня значущості $\alpha = 0,05$ і числа ступенів вільності $v = (4-1)(2-1) = 3$ знаходимо $\chi^2_{\text{крит.}} (\alpha = 0,05; v = 2) : \chi^2_{\text{крит.}} (0,05; 2) = 7,815$

Знаходимо експериментальну величину – квадрата:

(3.2)

$$\chi^2 = \sum_{j=1}^k \frac{(f_{ej} - f_t)^2}{f_t}$$

де f_{ej} – емпірична частота за j -тим розрядом ознаки (наші отримані експериментальні дані);

f_t - теоретична частота;

f_j - порядковий номер розряду; j

f_k - кількість розрядів ознаки.

Таблиця 3.12

Розрахункова таблиця визначення емпіричного значення критерію χ^2 для співставлення значень досліджуваних груп до експерименту

№	Емпірична частота $f_{\text{э}}$	Теоретична частота f_t	$f_{\text{э}} - f_t$	$(f_{\text{э}} - f_t)^2$	$\frac{(f_{\text{э}} - f_t)^2}{f_t}$
1	21	21,15	-0,15	0,02	0,001
2	22	21,85	0,15	0,02	0,001
3	32	32,47	-0,47	0,22	0,007
4	34	33,53	0,47	0,22	0,007
5	48	47,23	0,77	0,60	0,013
6	48	48,77	-0,77	0,60	0,012
7	21	21,15	-0,15	0,02	0,001
8	22	21,85	0,15	0,02	0,001
Суми	248	248			0,043

Таблиця 3.13

Розрахункова таблиця визначення емпіричного значення критерію χ^2 для співставлення значень досліджуваних груп після завершення експерименту

№	Емпірична частота $f_{\text{э}}$	Теоретична частота f_t	$f_{\text{э}} - f_t$	$(f_{\text{э}} - f_t)^2$	$\frac{(f_{\text{э}} - f_t)^2}{f_t}$
1	23	29,52	-6,52	42,46	1,439
2	37	30,48	6,52	42,46	1,393
3	36	42,80	-6,80	46,22	1,080
4	51	44,20	6,80	46,22	1,046
5	44	37,88	6,12	37,47	0,989
6	33	39,12	-6,12	37,47	0,958
7	19	11,81	7,19	51,75	4,383
8	5	12,19	-7,19	51,75	4,244
Суми	248	248			15,530

У нашому експерименті розглядалися дві незалежні вибірки (контрольна та експериментальна групи), які для достовірності ми співставили за частотою досліджуваного показника - рівнем сформованості компетентностей. Перевірка гіпотези про існування або неіснування відмінності двох вибірових середніх – одна із процедур, що часто зустрічаються у дослідницькій роботі. При проведенні педагогічних експериментів найбільш часто використовують критерій Пірсона, Стюдента, Фішера та ін. Для підтвердження достовірності отриманих результатів, встановлення подібності-відмінності (порівняння) між емпіричними і теоретичними частотами (показниками контрольних та експериментальних груп до та після проходження студентами експериментальних груп розробленої системи практик), визначення значимості впровадженої методики була проведена перевірка за критерієм Пірсона χ^2 .

Отже, порівнюючи експериментальну і контрольну групи до початку експерименту, емпіричне значення менше критичного ($0,032 < 7,815$), то можна зробити висновок, що характеристики експериментальної та контрольної групи до початку експерименту співпадають з рівнем значимості 0,05.

Оскільки після експерименту справедливою є нерівність: $\chi^2_{\text{емп.}} > \chi^2_{\text{крит.}}$ (тому що $15,530 > 7,815$), то достовірність статистично значущих відмінностей між результатами в експериментальній групі до і після проведення експерименту складає 95%, в той час, як в контрольній групі статистично значущих відмінностей не виявлено. Одержаний результат є підставою для відхилення нульової гіпотези H_0 і прийняття альтернативної гіпотези про те, що ефект змін обумовлено саме впровадженням педагогічних умов формування у вчителів технології фахової компетентності з основ підприємництва.

Послідовність формування фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів технологій, запропонованою нами на

трьох етапах: початковий, базовий і творчий дає можливість студенту четвертого курсу технологічної освіти охопити всі аспекти цього процесу.

Як окремі функції для основ підприємництва нами виділені наступні: надання студентам системи знань з основ підприємництва; опанування студентами умінь вирішувати підприємницькі завдання; формування підприємницької культури; розвиток підприємницького мислення; формування фахової компетентності з основ підприємництва.

Отже, на основі дослідно-експериментальної роботи доведено, що запропонована методика навчання формування фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів технологій є доцільною і такою, що може бути запровадженою в навчальний процес вищої школи.

Висновки до третього розділу

1. Для визначеності сформованості фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів технологій були визначені критерії оцінки і обґрунтований кожний із цих складових. Продемонстровані умови педагогічного експерименту, а також база де він здійснювався.

2. Проведена розвідка щодо стартових позицій рівня сформованості для того щоб визначити послідовність дій у педагогічному експерименті. Виокремлена шкала рівнів фахової компетентності з основ підприємництва і показана хронологія проведення такого експерименту розпочинаючи від констатувального, продовжуючи формувальним і завершуючим заключним та узагальнюючим етап наукового дослідження.

3. Кількісна динаміка засвідчує позитивну показник запровадженої системи формування основ підприємництва майбутніх учителів, про що свідчить динаміка зростання високого рівня сформованості підприємницької компетентності у студентів експериментальних груп становила 11,90%, а достатнього рівня – 13,10%, а це, своєю чергою, супроводжувалося

зменшенням відсотка студентів із середнім та низьким рівнями в експериментальних групах порівняно з контрольними.

4. Внесені конкретні рекомендації щодо використання результатів дослідження у навчальному процесі з метою підвищення його ефективності та реалізації завдань Нової школи.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення важливого й актуального завдання, що полягає в обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов формування фахової компетентності з основ підприємництва майбутніх учителів технологій. Результати дослідження засвідчили досягнення мети й розв'язання поставлених завдань, що дало змогу зробити відповідні висновки:

1. Вивчено стан досліджуваної проблеми, розкрито, обґрунтовано та визначено роль і місце знань з основ підприємництва у структурі фахової підготовки бакалаврів технологічної освіти відповідно до вимог Державних стандартів та Концепції «Нової української школи», яка ставить вимоги до сучасного вчителя, а саме: здатність формувати в учнів на уроках трудового навчання ключові життєві компетентності, однією з яких є ініціативність і підприємливість.

На підставі аналітичного огляду наукових джерел визначено, що фахова компетентність з основ підприємництва базується на системі знань, умінь та навичок з основ підприємництва, уміння їх використовувати в професійній діяльності під час проведення занять з технологічної освіти.

З'ясовано сутність феномену *«фахова компетентність з основ підприємництва»*, що виступає інтегральною якістю особистості та охоплює професійно ціннісну мотивацію, підприємницькі знання та вміння, а також підприємницькі якості особистості, що відбиває її готовність і спосіб ефективно здійснювати педагогічну діяльність при вирішенні підприємницьких завдань в умовах нової школи. Структуру фахової компетентності з основ підприємництва утворюють мотиваційний, когнітивний, діяльнісний та особистісний компоненти.

Науково обґрунтовано необхідність оновлення змісту фахової підготовки вчителів технологій шляхом упровадження авторського спецкурсу *«Основи підприємництва»* та системи його навчально-

методичного супроводу. Змістове наповнення даного курсу охоплює теоретичні аспекти з основ підприємницької діяльності, включаючи модулі з основ менеджменту та маркетингу.

2. На основі аналізу філософсько-економічних підходів до тлумачення понять «підприємництво» та «підприємець», керуючись дидактичними принципами вивчення економічних дисциплін (науковості; свідомості навчання; активності та самостійності; наочності навчання; ґрунтовності; зв'язку навчання з практичною діяльністю, реаліями життя) та на основі узагальнення емпіричних даних, з урахуванням особливостей фахової підготовки бакалаврів технологічної освіти, визначено критерії, показники та рівні сформованості фахової компетентності з основ підприємництва майбутніх учителів технологій. Критерії оцінювання сформованості фахової компетентності з основ підприємництва містять такі показники: мотиваційно-ціннісний, когнітивно-пізнавальний, діяльнісно-практичний, творчий. При цьому визначено чотири рівні сформованості фахової компетентності з основ підприємництва: високий, достатній, середній, низький. Запропоновано етапи (початковий, базовий, творчий) та шляхи формування фахової компетентності з основ підприємництва відповідно до послідовності вивчення як економічних, так і підприємницьких курсів, кожен з яких має свою частку в процесі формування фахової компетентності з основ підприємництва майбутніх учителів технологій.

3. Обґрунтовано сутність освітнього середовища та структуру професійної підготовки вчителів технологій, на підставі чого розроблено модель формування фахової компетентності з основ підприємництва майбутніх учителів технологій, яка містить такі компоненти: методично-цільовий, організаційно-технологічний і результативний, що між собою взаємопов'язані та взаємодоповнювальні.

Методологічно-цільовий блок містить методологічні підходи (компетентнісний та особистісно-діяльнісний), складові економічної підготовки та традиційні й інноваційні принципи навчання. Організаційно-

технологічний компонент поєднує форми, методи, засоби навчання, психолого-педагогічні умови навчання, організацію і контроль якості навчання. Результативний блок передбачає діагностику рівнів сформованості фахової компетентності з основ підприємництва майбутніх учителів технологій на відповідних етапах у процесі вивчення навчальних дисциплін фахової підготовки.

4. Теоретично обґрунтовані педагогічні умови формування фахової компетентності з основ підприємництва майбутніх учителів технологій у процесі вивчення економічних та підприємницьких навчальних дисциплін фахової підготовки: мотивація студентів до навчання; оновлення змісту фахової підготовки майбутніх учителів технологій шляхом упровадження авторського спецкурсу «Основи підприємництва»; кваліфікація викладача (економіст-теоретик); навчально-методичне забезпечення (упровадження у навчально-виховний процес інтерактивних методів і форм організації навчання); інформаційно-технічне забезпечення; співробітництво з виробництвом і бізнесом; рефлексія.

Проведено дослідно-експериментальну перевірку педагогічних умов та моделі формування фахової компетентності з основ підприємництва, яка показала, що динаміка зростання високого рівня сформованості підприємницької компетентності у студентів експериментальних груп становила 11,90%, а достатнього рівня – 13,10%, а це, своєю чергою, супроводжувалося зменшенням відсотка студентів із середнім та низьким рівнями в експериментальних групах порівняно з контрольними.

Експериментальна робота підтвердила ефективність запропонованих педагогічних умов, які забезпечують більш високі показники, порівняно з існуючими, формування фахової компетентності з основ підприємництва майбутніх учителів технологій. Розроблено навчально-методичний інструментарій реалізації педагогічних умов цього формування.

Водночас проведене дослідження не вичерпує всіх напрямів означеної проблеми. Подальшого вивчення потребує розробка нових підходів до

змістового наповнення навчальних дисциплін економічного та підприємницького блоку відповідно до змін в обсязі їх вивчення, передбачених корекцією державних стандартів згідно з вимогами нового Закону України “Про вищу освіту”.

Список використаної літератури

1. Абдуллаєва І. Б. Психологічні особливості підприємницької діяльності сфери торгівлі: зарубіжний досвід досліджень / І. Б. Абдуллаєва // Актуальні проблеми психології. - 2010. - Т. 1, Вип. 27. - С. 13-20
2. Адольф В.А. Профессиональная компетентность современного учителя / В.А. Адольф // [монографія] / Краснояр. гос. ун-т. Красноярск, 1998
3. Акімова Н.С. Діалог як метод інтерактивної взаємодії викладача та студентів у процесі навчання / Н.С. Акімова, О.О. Безпалова // VIII Всеукр. наук.-метод. конф., 23 вересня 2010 р. – Харків : Вид-во ХДУХТ. – 2010. – С. 23-24.
4. Акмеологическая оценка профессиональной компетентности государственных служащих : учебное пособие. – Изд. второе, перераб. и доп. / подобщ. ред. А. А. Деркача. – М. : Изд-во РАГС, 2007. – 166 с.
5. Алексюк А. М. Педагогіка вищої школи. Історія. Теорія : підручник [для студентів, аспірантів та молодих викладачів вищих навчальних закладів] / А. М. Алексюк. – К. : Либідь, 1998. – 552 с.
6. Аритова О. Н. Влияние мотивации на структуру целеполагания / О. Н. Аристова // Вестник МГУ. Серия «Психология». – 1998. – № 2. – С. 36 - 42.
7. Архангельский С. И. Теоретические основы научной организации педагогических исследований / С. И. Архангельский, В. И. Михеев. – М.: Знание, 1976. – 27 с
8. Афанасова Д. К. Формирование профессиональной компетентности экономиста в учебно-исследовательской деятельности: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук: спец. 13.00.08 “Теория и методика профессионального образования / Д. К. Афанасова // . – Оренбург, 2009. – 25 с.
9. Бабанский Ю. К. Проблемы повышения эффективности педагогических исследований / Ю. К. Бабанский – М.: Педагогика, 1982. – 192 с.

10. Бабанский Ю.К. Оптимизация педагогического процесса:(в вопросах и ответах) / Ю.К. Бабанский, М.М. Поташник. – [2-е изд., перераб.и доп.]. – К.: Рад.школа ,1983. – С. 99.
11. Бакалавр экономики [Текст]: Хрестоматия в 3-х томах. Т. 2. / Под общ. ред. В.И. Видяпина – М: Триада, 2000. – 1056 с.
12. Барановська Л. В. Педагогіка та психологія вищої школи : навч. посібн. / Л. В. Барановська. – К.: НАУ, 2013. – 254 с.
13. Беспалько В. П. Основы теории педагогических систем: проблемы и методы психолого-педагогического обеспечения техн. обучающих систем / В. П. Беспалько – Воронеж: Издательство Воронежского университета, 1977. – 304 с.
14. Беспалько В. П. Элементы теории управления процессом обучения. Часть II. (Измерение качества процесса обучения) / В. П. Беспалько. – М.: Изд- во «Знание», 1971. – 72с., с. 61
15. Беспалько В. П. О критериях качества подготовки специалистов / В. П.Беспалько // Вестник высшей школы. – 1988. – № 1. – С. 3–9.
16. Беспалько В. П. Системно-методическое обеспечение учебно-воспитательного процесса подготовки специалистов: учеб.-метод. пособие / В. П. Беспалько, Ю. Г. Татур. – М. : Высш. шк., 1989. – 141 с.
17. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання [Текст]: науково-методичний посібник / І. Д. Бех. – К.: ІЗМН, 1998. – 204 с.
18. Биков В. Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти : [Монографія] / Биков В. Ю. – К. : Атіка, 2009. – 684 с.
19. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування / Н. М. Бібік // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. – К. : „К.І.С.”, 2004. – (Бібліотека з освітньої політики). – С. 45–50.
20. Білова Ю. А. Поняття та структура підприємницької компетентності майбутніх фахівців економічного профілю / Ю. А. Білова // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : [зб. наук.

праць]. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. -2013. - Вип. 7 (50). - С. 15-17.

21. Білова Ю. А. Деякі аспекти формування підприємницької компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки / Ю. А. Білова // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер : Педагогічні науки. - 2015. - Вип. 1. - С. 10-14.

22. Богданова І. М. Оновлення професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів на основі застосування інноваційних технологій / І. М. Богданова // Педагогіка і психологія. – 1997. – №4. – С. 174 – 184.

23. Боринець Н. Метод проектів у викладанні трудового навчання Н. Боринець // Трудове навчання. – 2011. – № 9 (45). – С. 8 – 15.

24. Боярчук Н. Модель формування професійної компетентності майбутніх економістів/ Н. Боярчук// Педагогічні науки. – 2013. – № 1 (57). – С. 85-95.

25. Брокгауз Ф. А. Иллюстрированный энциклопедический словарь. Современная версия / Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. – М.: Эксмо, 2008. – 703с., с. 71.

26. Булах А. В. Модель формування підприємницької компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів швейного профілю / А. В. Булах // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. - 2015. - № 9. - С. 157-165.

27. Варналій З. С. Основи підприємницької діяльності: [підручник для учнів 10-11 кл.] / З. С. Варналій, В. О. Сизоненко. – К.: Знання України. – 2004. – 404 с.

28. Вачевський М. В. Генезис економічної освіти молоді в національній школі із використанням освітніх педагогічних технологій для професійних компетенцій [Текст] / М. В. Вачевський // Молодь і ринок. – 2012. – №7(90). – С. 18–23.

29. Вачевський М.В. Маркетинг формування професійної компетенції. Підручник. // М. Вачевський. – К.: Професіонал. 2005. – 512 с

30. Вачевський М.В., Мадзігон В.М. Підприємництво: причини виникнення і форми існування, підготовка молоді до підприємницької діяльності / В. М. Мадзігон, М. В. Вачевський // Актуальні проблеми економіки. - 2010. - № 7. - С. 3-12.

31. Вачевський М.В., Мадзігон В.М., Левченко Г.Є. Основи економічних знань. 10–11 клас: Підручник. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 536 с.

32. Вачевський М.В., Мадзігон В.М., Примаченко Н.М. Основи економіки: Навч. посібник для учнів ліцеїв, коледжів, гімназій та загальноосвітніх шкіл 10–11–12 класів. – К.: Педагогічна думка, 2007. – 616 с.

33. Вачевський О.М., Падалка О.С., Шпак О.Т. Ознайомлення учнівської молоді з основними поняттями ринкової економіки на уроках трудового навчання /О.М. Вачевський, О.С. Падалка, О.Т. Шпак/. – К., 1995. – 112 с.

34. Ващенко Г. Загальні методи навчання / Г. Ващенко // Історія вітчизняної педагогіки : Тексти до вивчення курсу. - 2-ге вид., доп. і випр. - Ніжин : НДУ , 2005. - С. 161-167.

35. Великий тлумачний словник сучасної української мови [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.: Ірпінь, ВТФ Перун, 2009. – 1736 с.,

36. Вершиніна С.І. Супровід підприємницьких проектів / Під ред.. С. І. Вершиніна, А.С. Потапова.- М., НІПРО, 2004.

37. Вилюнас В.К. Психологические механизмы мотивации человека. - М.: Изд-во МГУ, 1990. - 288 с.

38. Вишневський О. Сучасне українське виховання. Педагогічні нариси / Омелян Вишневський. – Львів : Львівський обласний наук.-метод. інститут освіти; Львівське обласне педагогічне товариство ім. Г.Ващенка, 1996. – 238 с.

39. Вітер С.А. Формування економічної компетентності молодших спеціалістів у процесі фахової підготовки в агротехнічних коледжах : автореферат дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / С. А. Вітер ; наук. кер.

М. В. Вачевський ; М-во освіти і науки України, Нац пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. - Київ, 2014. - 20 с.

40. Волкова Н. І. Використання інтерактивних технологій у процесі вивчення економічних дисциплін / Н. І. Волкова // Педагогічний процес: теорія і практика. - 2014. - Вип. 2. - С. 61-65.

41. Волошко Л. Б. Професійна компетентність студентів як предмет психолого-педагогічного аналізу /Л. Б. Волошко // Наука і сучасність : зб. наук. пр. Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. - К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2005. - Том 48. - С. 22-32.

42. Гаврилова Г. Л. Формирование профессиональной самостоятельности у будущего учителя в процессе обучения в вузе (на примере преподавания в университете предметов общепедагогического цикла): автореф. ... дис. канд. пед. наук : спец. 13.00.01/ Г. Л. Гаврилова. – Казань, 1992. – 20 с.

43. Гальчинський А.С., Єщенко П.С., Палкін Ю.І. Основи економічних знань. – К.: Вища школа, 1998. – 544 с.

44. Герасимова О. І. Формування рефлексивної компетентності студентів в освітньому процесі вищої школи / О. В. Малихін, О. І. Герасимова // Компетентнісно зорієнтована освіта: якісні виміри : монографія. – К. : Ун-т ім. Б. Грінченка, 2015. – С. 128–150.

45. Гладуш В. А. Педагогіка вищої школи: теорія, практика, історія. Навч. посіб. / В. А. Гладуш, Г. І. Лисенко – Д., 2014. – 416 с.

46. Головань М. С. Критерії якості професійної підготовки майбутніх фінансистів в умовах компетентнісного підходу [Текст] / М. С. Головань // Молодь і ринок. – 2011. – №7 (78). – С.35–40.

47. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження: Методологічні поради молодим науковцям / С. У. Гончаренко – Київ – Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2010. – 308 с

48. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 376 с

49. Гончаров С.М. Методи, форми та інтерактивні технології навчання в кредитно-модульній системі організації навчального процесу. /С. М. Гончаров // Інтеграція в європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи: монографія / За заг.ред. Ф.Г.Ващука. – Ужгород: ЗакДУ, 2011. – 560с. – (Серія «Євроінтеграція: український вимір»; Вип.16), С.353-362.

50. Горбачевська О.В., Рим Н.Н. Проблема підприємництва в економічній теорії // Науковий вісник: збірник науково-технічних праць. Вип..16.1.- Львів: НЛТУ України.- 2006.- С. 242 – 249.

51. Гуменюк Т.Б. Реалізація методу проектів у процесі підготовки майбутніх учителів технологій / Т.Б. Гуменюк / Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Випуск 31 : збірник наукових праць / за ред. проф. М. С. Корця. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – С. 69-76

52. Гуменюк Т. Б., Корець М.С. Науково-методичні засади забезпечення системи професійної підготовки бакалаврів – вчителів технологій і креслення / Т. Б. Гуменюк, М. С. Корець, // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / Гол. ред. М. Т. Мартинюк – Умань: ПП Жовтий О.О., 2010. – Ч. 2. – 396 с. С. 291 – 303.

53. Гусин К.Ф. Предпринимательские компетенции в структуре профессиональной компетентности будущего учителя технологии / К.Ф. Гусин // Школа и производство – 2016 – №7 – С.59-64.

54. Дементієвська Н. П., Морзе Н. В. Комп'ютерні технології для розвитку учнів та вчителів // Інформаційні технології і засоби навчання: Зб. наук. праць / За ред. В.Ю. Бикова, Ю.О. Жука / Інститут засобів навчання АПН України. –К.: Атіка, 2005. – 272 с. – с. 120-134.

55. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF>

56. Деркач А. А. Психология развития профессионала : учеб. пособие / А. А. Деркач [и др.]. – М. : РАГС, 2000. – 125 с.

57. Дмитренко П. В. Формування профорієнтаційної компетентності як складової фахової підготовки майбутніх вчителів технологій / П. В. Дмитренко, І. В. Косяк // Наукові записки [Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова]. - 2013. - Вип. 110. - С. 39-45

58. Долбнєва Д. В. Інтерактивні методи навчання: сутність необхідність та використання при підготовці фахівців з обліку та аудиту у ВНЗ України / Д. В. Долбнєва // Науковий вісник НЛТУ України. - 2014. - Вип. 24.1. - С. 389-398.

59. Дрижак В. В. Педагогічні основи підготовки старшокласників до підприємницької діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 „Теорія та методика навчання (з галузей знань)» / В. В. Дрижак. – К., 1997. – 20 с.

60. Друзь І. М. Самостійна робота студентів як важливий чинник професійної підготовки майбутніх фахівців / І. М. Друзь // Проблеми інженерно-педагогічної освіти. - 2011. - № 30-31. - С. 127-133.

61. Дьяченко В.К. Новая дидактика / В.К. Дьяченко – М.: Народное образование, 2001. – 496 с.

62. Економічна теорія: макро- і мікроекономіка: Навч. посібник/ З. Г. Ватаманюк, В.В. Буняк, Н.І. Гнатюк, І.М. Грабинський та ін./ За ред. З. Ватаманюка, С. Панчишина. – К.: Альтернативи, 2001. – 364 с.,

63. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; гол. ред. В. Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с

64. Єфіменко С. М. Особливості професійної підготовки майбутніх вчителів технологій / С. М. Єфіменко // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Серія педагогічна. – 2011. – № 17. – С. 150–152.

65. Жалобна В., Медведчук Л. Уроки з підприємницьким тлом: навчальні матеріали / В. Жалобна, Л. Медведчук // За заг. ред. Є. Бобінської, Р. Шияна, М. Товкало. – Варшава: Сова, 2014. – С. 90-91.
66. Жанс Э. История экономической мысли XX века/ Э. Жанс. — М.: Ин'т. литературы, 1959. — 572 с.
67. Жигірь В. І. Оцінювання професійної компетентності фахівця як фактор його формування / В. І. Жигірь // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. - 2014. - Вип. 2. - С. 40-47
68. Жигірь, А. А. Сутність підприємництва та чинники його економічного розвитку / А. А. Жигірь // Інвестиції: практика та досвід. - 2015. - № 20. – С. 28-33.
69. Жонова О. Науково-методичне забезпечення навчального процесу у вищій школі: усталені нормативи та сучасні вимоги / О. Жорнова, О. Жорнова // Вісник Книжкової палати. - 2012. - № 2. - С. 29-32.
70. Журавлев В. И. Педагогика в системе наук о человеке / В. И. Журавлев. – М. : Педагогика, 2013. – 164 с.
71. Забродин Ю. М. Мотивационно-смысловые святы в структуре направленности личности / Ю. М. Забродин, Б. А. Сосновский // Вопросы психологи. – 1989. – № 6. – С. 22–30
72. Закон України “Про Концепцію Національної програми інформатизації” від 4.02.1998 № 75/98 – ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
73. Закон України «Про підприємництво» // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 14.
74. Зарецкая Е. Н. Риторика: Теория и практика речевой коммуникации. — 4-е изд. — М.: Дело, 2002. — 480 с.
75. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования // Высшее образование сегодня.– 2003.– № 5.– С. 34–42.

76. Зимняя И. А. Ключевые компетенции как результативно-целевая основа компетентного подхода в образовании / И. А. Зимняя. – М., 2004. – 180 с.
77. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: наук.-метод. посіб. / І. А. Зязюн. – К.: МАУП, 2000. – 312 с.
78. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. / Ильин Евгений Павлович – СПб.: Питер, 2002. – 512с.: ил.
79. Ильина Т.А. Структурно-системный подход в обучении / Т. А. Ильина. – М.: Знание, 1972. – Вып. 1, 2, 3. – 72с.
80. Історія економічних учень : [підручник] : у 2-х ч. / [за ред. В. Д. Базилевича]. – К. : Знання-Прес, 2004-2006. – 1-3 вид. – 345 с
81. Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія / Упоряд. О. О. Любар; за ред. В.Г. Кременя. – К.: Т-во “Знання”, КОО, 2003. – 766 с.
82. Каландирець Н. М. Модель формування підприємницької компетентності майбутніх економістів у вищому аграрному навчальному закладі / Н. М. Каландирець // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Педагогіка, психологія, філософія. - 2016. - Вип. 253. - С. 69-73.
83. Канівець Т. М. Основи педагогічного оцінювання : навч.-метод. посіб. / Т. М. Канівець. – Ніжин : Видавець П.П. Лисенко М. М., 2012. – 102 с.
84. Касьянов Н. А., Медяник В. А., Андрианова А. А. Учет в охране труда влияния эргономических проблем на обрабатывающего информацию человека-оператора. Способы и средства создания безопасных и здоровых условий труда в угольных шахтах. -2009. - 2(24)
85. Кляп М.І. Імплементация інноваційних методів у навчальний процес ВНЗ як ознака інноваційного університету Педагогічні інновації у фаховій освіті: збірник наукових праць. – Ужгород:ДВНЗ «УжНУ», 2015. – Вип.1(6). – 364с. – С.221-232.
86. Коберник О. М. Теоретико-методичні засади компетентнісного підходу в технологічній освіті / О. М. Коберник //Сучасні інформаційні

технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. - 2014. - Вип. 37. - С. 85-91.

87. Козачок Л.Г. Наукове обґрунтування змісту і методики викладання курсу "Соціально-психологічні аспекти підприємницької діяльності" (для спеціальності "Трудове навчання") [Рукопис] : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Л. Г. Козачок / Нац пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. - Київ, 2001. - 233 с.

88. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / [Бібік Н.М., Ващенко Л.С., Локшина О.І. та інші]. – К.: Видавництво «К.І.С.», 2004. – 112 с.

89. Концепція «Нової української школи» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczyia.html>

90. Корець М. Концептуальні засади трансформації професійної підготовки вчителів для освітньої галузі «Технології» / М. Корець // Вища освіта України. – 2004. – № 2. – С. 53-58.

91. Корець М. С. Педагогічні умови реалізації технологічного профільного навчання / М. С. Корець, В. В. Вдовченко, А. М. Тарара // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 13, Проблеми трудової та професійної підготовки / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. - К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. - Вип. 6. - С. 90-97

92. Кремень В. Нові вимоги до освіти та її змісту / Василь Кремень // Виклик для України : розробка рамкових основ змісту (національного курикулуму) загальної середньої освіти для XXI століття : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 26–27 червня 2007 р., м. Київ / Україна – Проект “Рівний доступ до якісної освіти”, АПН України, Державна установа “Директорат програм розвитку освіти” МОН України. – К. : ТОВ УВПК “Ексоб”, 2007. – С. 3–10.

93. Крягжде С.П. Психология формирования профессиональных интересов. / С.П. Крягдже. – Вильнюс: Мокслас, 1981. – 196 с.
94. Кузьмина Н.В. Методы системного педагогического исследования / Кузьмина Н. В. и др. – Л.: Издательство Ленинградского университета, 1980. – 171 с
95. Кузьмина, Н. В. Профессионализм педагогической деятельности / Н. В. Кузьмина, А. А. Реан. – СПб. : СПбГУ, 1993. – 63 с.
96. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / А. І. Кузьмінський. – К. : Знання, 2005. – 486 с.
97. Кухар Л.О. Конструювання тестів. Курс лекцій : навч. пос. / Л. О. Кухар, В. П. Сергієнко. – Луцьк, 2010. – 182 с.
98. Кыверялг А. А. Методы исследования в профессиональной педагогике [Текст] / А. А. Кыверялг. – Таллин: Валгус, 1980. – 334 с.
99. Лебедева О. В. Развитие методической компетентности учителя как средство повышения эффективности учебного процесса в общеобразовательной школе : автореф. дис. на соискание учёной степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Ольга Васильевна Лебедева. – Нижний Новгород, 2007. – 24 с.
100. Левін П. Б. Місце трудового навчання в засвоєнні основ економічних наук основної школи/ П.Б. Левін// Педагогічна освіта : теорія і практика [Текст] : зб. наук. пр. / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, Ін-т педагогіки НАПН України ; [редкол. : П. С. Каньоса (відп. ред.) та ін.]. - Кам'янець-Подільський : КПНУ, 2014. - Вип. 1 (16). – С. 225-230.
101. Левківський М.В. Відповідальність у структурі компетентності майбутнього вчителя // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2003. – Випуск 13. – С. 9-12.
102. Лучечко Р. І. Формування готовності старшокласників сільської школи до трудової діяльності в умовах ринкових відносин: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Р.І.Лучечко. – К.: 1998. – 170 с.

103. Ляшенко М.Ю. Технологія формування фахової компетентності учителів трудового навчання і технологій з основ підприємництва / М.Ю.Ляшенко // Innovative processes in education : Collective monograph. – AMEET Sp. z o.o., Lodz, Poland, 2017. – P. 91–102.

104. Ляшенко М.Ю. Формування підприємницької компетентності у майбутніх учителів технологій / М.Ю. Ляшенко // Наукові записки. – Випуск 9. – Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти. Частина 3. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2016. – С.51-54

105. Мадзігон В. Підприємець як визначальна особистість у бізнесі в ринковій економіці / В. Мадзігон // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2010. – № 3. – С. 153-162.

106. Мадзігон В. М. Трудова підготовка і професійна освіта як інструмент формування компетентнісних характеристик старшокласників у зарубіжних країнах // Старша школа зарубіжжя: організація та зміст освіти: Колект. моногр. / В. М. Мадзігон, Г. С. Єгоров, М. Ю. Красовицький та ін.; За ред. О. І. Локшиної. – К.: СПД Богданова А. М., 2006. – С. 41–54.

107. Мадзігон В. Педагогічні умови реалізації змісту технологічного профілю з основ маркетингу / В. Мадзігон // Молодь і ринок. - 2014. - № 9. - С. 22-27.

108. Мадзігон В.М. Продуктивна педагогіка. Політехнічні основи поєднання навчання із продуктивною працею. – К.: Вересень, 2004. – 324 с.

109. Мадзігон В.М. Підприємництво : причини виникнення і форми існування, підготовка молоді до підприємницької діяльності / В.М. Мадзігон, М.В. Вачевський // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – №7(109). – С. 3 – 12.

110. Мартынюк И.О. Диалектика целеполагания и самореализации в процессе формирования культуры жизни личности / И.О. Мартынюк // Культура жизни личности: (Пробл. теории и методологии социал.-психол. исслед.) / Л.В. Сохань, В.А. Тихонович, Е.А. Донченко и др. – Киев : Наук. думка, 1988. – С. 59–74.

111. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы: [текст] / А. Маслоу; [под. общ. ред. Г. А. Балла]. – М. : Смысл, 1999. – 423 с.
112. Маслоу, А. Мотивация и личность [Текст] / А. Маслоу ; пер. с англ. – СПб. : Питер, 2006. – 352 с.
113. Матвеева Т.М. Педагогические условия формирования предпринимательской компетентности у учащихся старших классов на основе метода проектов: автореф. дис. канд. пед. наук/ Т.М. Матвеева. – М., 2001. – 19 с.
114. Матвісів Я.Я. Формування економічних понять в учнів основної школи на уроках трудового навчання : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Я. Я. Матвісів ; наук. кер. М. С. Корець ; Дрогобицький держ. пед. ун-т ім. І. Франка. - Дрогобич, 2011.
115. Матукова Г.І. Підприємницька компетентність майбутніх фахівців економічного профілю: теорія і практика [Текст] : монографія / Г. І. Матукова ; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. - Кривий Ріг : Чернявський Д. О. [вид.], 2015. - 539, [1] с.
116. Матукова Г.І. Характерні риси підприємницької освіти: тенденції та закономірності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Ardup/2011_2/2-5-46.pdf
117. Мельников С.В. Подготовка учнів до підприємницької діяльності [Текст] / С.В. Мельников // Рідна школа. - 1997.- №9(814). - С.76-78
118. Методичні рекомендації з розробки освітньо-професійних і освітньо-наукових програм та навчальних планів першого і другого рівнів вищої освіти / Укл. Р.М.Вернидуб, Т.М.Кащенко, О.О.Субіна. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова.- 2014. – с. 88
119. Методичні рекомендації зі складання тестових завдань / В. П. Сергієнко, Л. О. Кухар. – К., НПУ, 2011. – 41 с.
120. Мироненко И.В. Проблема подготовки будущего учителя технологии и предпринимательства в условиях модернизации современного педагогического образования. "Актуальные проблемы педагогики и психологии"(Часть I): материалы международной заочной научно-

практической конференции. - Новосибирск: Изд."Сибирская ассоциация консультантов",2011. - 112 с.

121. Михайлова Е. А. Кейс и кейс-метод: общие понятия / Е.А.Михайлова // Маркетинг. – 1999. – № 1. – С. 109-117.

122. Морзе Н. Шляхи формування підприємницької компетентності майбутніх інформатиків : стаття / Н. Морзе, Н. Балик // Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах. – 2015. - №1. – С. 8-17.

123. Морозова В. С. Понятие и структура предпринимательской компетентности менеджера / В. С. Морозова // Ярославский педагогический вестник . (Сер. : Психолого-педагогические науки). - 2012 - № 2. - Том II. - С. 199-204.

124. Мочерний С.В. Основы економічної теорії. – К.: Академія, 1997. – 464 с.

125. Мясищев В.Н. Личность и неврозы. – Л., 1960. – 224 с

126. Назаренко Г. А. Формування підприємницької компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів у відповідності до вимог нових державних стандартів : [метод. посіб.] / Г. А. Назаренко. - Черкаси : ЧОІПОПІ, 2014. - 68 с.

127. Назарова О. Г. Формирование экономической компетентности учащиххся: автореф. дис.на соискание ученой степени канд. пед. наук: спец. 13.00.08 “Теория и методика профессионального образования” / О. Г. Назарова. – Орел, 2008. – 24 с.

128. Національна рамка кваліфікацій. Затверд. Кабінетом Міністрів України від 23 листопада 2011р.,№ 1341. Офіційний вісник України, 2011, №101, ст. 3700.

129. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012 – 2021 роки [Електронний ресурс]// – Режим доступу: <http://kmi.gov.ua>

130. Нова редакція розділу 5. «Організація і проведення контролю та оцінювання» Положення про кредитно-модульну систему організації навчального процесу Затверджено рішенням Вченої ради НПУ імені

М. П. Драгоманова (протокол № 3 від 03 листопада 2011р.) [Електронний ресурс]. Режим доступу http://npu.edu.ua/images/file/nmc/2016/Порядок_організації_і_проведення_контролю_та_оцінювання_знань.pdf

131. Образцов П.И., Ахулкова А.И., Черниченко О.Ф. Проектирование и конструирование профессионально-ориентированной технологии обучения: Учебно-методическое пособие / Под общ. ред. профессора П.И. Образцова – Орел: ОГУ, 2003. – 94 с.

132. Основи підприємницької діяльності: економічна теорія / Під ред. В. М. Власової – М.: Фінанси і статистика, 1999. – 371 с

133. Павелків О. М. Виховання у старшокласників інтересу до підприємницької діяльності у процесі оволодіння економічним розрахунком : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / О. М. Павелів. – К., 2004. – 216 с.

134. Пагута М. Інтерактивні технології навчання в системі підготовки майбутнього вчителя трудового навчання та технології / М. Пагута // Актуальні питання гуманітарних наук. - 2016. - Вип. 16. - С. 387-392.

135. Падалка О. С. Педагогічні технології / О. С. Падалка, А. М. Нісімчук, І. О. Смолюк, О. Г. Шпак. – К., 1995. – С. 21-23.

136. Падалка О.С. Професійно-економічна підготовка вчителя /О. С. Падалка/: Монографія. – К.: Четверта хвиля, 2001. – 310 с.

137. Паламарчук О.М., Балака М.М. Тестові технології навчання і контроль знань у системі MOODLE [Електронний ресурс] / Паламарчук О.М., Балака М. М. // – К.: КНУБА. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://2015.moodlemoot.in.ua/course/view.php?id=97>.

138. Петрук В. А. Теоретико-методичні засади формування базових професійних компетенцій у майбутніх фахівців технічних спеціальностей : дис. ... док- ра. пед. наук : 13.00.04 / Петрук Віра Андріївна. – Київ, 2008. – 292 с.

139. Піддячий М.І. Підготовка старшокласників до професійної діяльності в умовах профільного навчання: [монографія] / М.І. Піддячий. – К.: Педагогічна думка, 2008. – 288 с

140. Подласый И. П. Педагогика. Новый курс : учебник [для студ. пед. вузов] : В 2-х кн. / И. П. Подласый. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. – Кн. 1 : Общие основы. Процесс обучения. – 576 с.

141. Пометун О.І., Пироженко Л.В.: Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук. метод. посіб. – К.: Видавництво А.С.К., 2004. – 192 с.

142. Пометун О. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті / О. Пометун // Компетентнісна освіта: від теорії до практики. – К. : Пляди, 2005. – С. 50 с. 60.

143. Примаченко Н.М. Формування маркетингової культури у майбутніх вчителів технологій у процесі навчання основ підприємництва.- Дисертація канд. пед. наук: 13.00.02, Нац. акад. пед. наук України, Ін-т педагогіки НАПН України. - К., 2012.- 200 с.

144. Прищеп С. М. Сутність та зміст поняття "підприємницька компетентність" / С. М. Прищеп // Молодий вчений. - 2016. - № 5. - С. 367-370.

145. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII [Електронний ресурс]. – Доступно з : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

146. Пронікова І. В. Виховання підприємливості та формування економічного мислення в учнів / І. В. Пронікова // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки. - 2016. - Вип. 137. - С. 342-345.

147. Проценко О. С. Підприємницькі уміння як складник життєвої компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів / О. С. Проценко // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. - 2013. - Вип. 30. - С. 298-301.

148. Психология личности. Словарь-справочник / Под ред. П.П. Горностая и Т.М. Титаренко. – Киев: Рута, 2001. – 320 с.

149. Пуховська Л. Компетентнісний підхід у педагогічній освіті: європейський досвід [Текст] / Л. Пуховська // Післядипломна освіта в Україні. – 2010. – №2. – С. 76-80.

150. Рашкевич Ю. М. Болонський процес та нова парадигма вищої освіти : монографія / Ю. М. Рашкевич. — Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2014. — 168 с.

151. Реан А.А. Психология и психодиагностика личности. Теория, методы исследования, практикум. – СПб.: Прайм-Еврознак, 2006. – 255с.

152. Розпорядження КМУ № 988-р від 14.12.16 року “Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти “Нова українська школа” на період до 2029 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249613934>

153. Романовська М. Б. Метод проектів у навчальному процесі (методичний посібник) — Х.: Веста: Видавництво «Ранок», 2007. — 160 с.

154. Романовський О.О. Теорія і практика підприємницької освіти в розвинутих зарубіжних країнах : автореф. дис... докт. пед. наук: 13.00.01 / О. О. Романовський ; Нац пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. - Київ, 2003. – 40 с.

155. Романовський О.О. Феномен підприємництва в університетах світу: [монографія] / О.О. Романовський – Вінниця: Нова книга, 2012. – 503 с.

156. Романовський О.О. Шляхи впровадження інновацій, підприємництва та підприємницької освіти в системі національної освіти України: монографія. — Вінниця: Нова книга, 2010. — 416 с.

157. Руденко А. Д. Проблемный подход в обучении экономическим дисциплинам /А.Д.Руденко // Проблемы современной науки и образования. – 2012. – № 3 (13). – С. 47–49.

158. Русский портал открытого образования: обучение, опыт, организация / отв. ред. В. И. Солдаткин. – М.: МГИУ, 2003. – 508 с.

159. Савченко О. І. Розвиток «підприємницького таланту» для забезпечення інноваційної активності в Україні / О.І. Савченко, Р.О. Нестеренко // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць; за ред. М. І. Зверякова (голов. ред.) та ін. – Одеса: Одеський національний економічний університет, 2015. – Вип. 1. – № 56. – С. 153–160.

160. Семеніхіна О. В. Віртуальні лабораторії як інструмент навчальної та наукової діяльності / О. В. Семеніхіна, В. Г. Шамоля. // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка. – 2011. – №1. – С. 341–346.

161. Сидоренко Е.В. Методы математической обработки в психологии. – СПб.: ООО “Речь”, 2001. – 350с.

162. Сидорчук Л.А. Навчальна програма з дисципліни “Основи ергономіки” для студентів вищих навчальних педагогічних закладів // автор-укладач Л.А.Сидорчук. За загальною редакцією Корця М.С. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – 30 с.

163. Сисоєва С. О. Інтерактивні технології навчання дорослих: навч.-метод . посіб . / С. О. Сисоєва; НАПН України, Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих. – К.: ЕКМО, 2011. – 324 с.

164. Сисоєва С.О., Кристопчук Т.Є. Методологія науково-педагогічних досліджень: Підручник / С.О.Сисоєва, Т.Є.Кристопчук. – Рівне: Волинські обереги, 2013. – 360 с.

165. Системи автоматизації "Парус". CRM-система "ПАРУС - Менеджмент і маркетинг" [Електронний ресурс] / Системи автоматизації "Парус" – Режим доступу до ресурсу: <http://parus.ua/ua/167/>.

166. Скаткин М.Н. Проблемы современной дидактики. 2 –е изд . -- М.: Педагогика, 1984. — 96 с.

167. Сквирский В. Я. О классификации закономерностей обучения // Вестник высшей школы. — 1975. — № 12.

168. Стрельников М.В. Структура підприємницької компетентності магістрів спеціальності «Бізнес- Адміністрування» / М. Стрельников //

Наукові записки КДПУ. (Сер. : Педагогічні науки). - 2015. - Вип. 141. - Ч. 2. - С. 148-151.

169. Сулаева Е. П. К вопросу о предпринимательской компетентности студентов техникума / Е. П. Сулаева // Школа будущего. – М. : МПГУ, 2011. – № 6. – С. 55–61.

170. Сулаева Е. П. Формирование предпринимательской компетентности у студентов техникума : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 - «Теория и методика профессионального образования». / Е. П. Сулаева. - Шуя, 2011- 20 с.

171. Тимощук Г. Дидактичні аспекти вивчення економічних дисциплін / Ганна Тимощук. // Педагогічні науки : зб. наук. пр. Вип. 1 (57) / Полтав. нац. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка. - Полтава : ПНПУ ім. В. Г. Короленка. – 2013. – С. 79–84

172. Титова Н. М. Оцінювання навчальних досягнень студентів в умовах кредитно-модульної системи організації навчального процесу / Н. Титова // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5, Педагогічні науки : реалії та перспективи / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. - Київ : НПУ, 2008. - Вип. 11. - С. 314-321

173. Ткаченко М.В. Формування підприємницької компетентності фахівців ресторанного господарства : методичні рекомендації / Михайло Ткаченко. – Одеса: ТОВ «Зовнішпрекламсервіс», 2015. – 59 с.

174. Тополь О.В. Формування готовності старшокласників до вибору професій сфери підприємницької діяльності [Текст] : дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Тополь Ольга Володимирівна ; Ін-т пробл. виховання АПН України. - К., 1997. - 207 с.

175. Трудове навчання: Основи підприємницької діяльності. 8-11 класи; 10-11 класи [Текст] ; Основи фермерської діяльності. 8-9 класи; 10-11 класи / упоряд. В. В. Дрижак [та ін.] ; Головне управління середньої освіти ; . - К. : Перун, 1998. - 76 с.

176. Туркот Т.І. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / Т.І. Туркот. – К. Кондор, 2011. – 628 с
177. Уроки з підприємницьким тлом : Навчальні матеріали / За заг. ред. Е. Бобінської, Р. Шияна, М. Товкало. Варшава: Сова, 2014.
178. Франчук В. М. MOODLE (Тести). Посібник для студентів інформативних спеціальностей педагогічних університетів / В. М. Франчук. - К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. - 55 с.
179. Фурман Т. Ю. Формування професійної компетентності у майбутніх фахівців економіки та підприємництва в процесі вивчення економічних дисциплін : Дис ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Т. Ю. Фурман ; Нац. авіац. ун-т. – Київ., 2012. – 283 с.
180. Фурман Т. Ю. Аналіз результатів дослідження формування професійної компетентності майбутніх фахівців у галузі економіки та підприємництва [Електронний ресурс] / Т. Ю. Фурман // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2012. – Вип. 1. – Бібліогр.: 7 назв. – http://nbuv.gov.ua/ejournals/Vnadsps/2011_2/11snmkme.pdf. – Назва з екрану.
181. Хлопотова Е.В. Формирование экономической компетентности будущего учителя технологии и предпринимательства : Дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 : Челябинск, 2005 183 с.
182. Холмська Г.Д. Методика проектування програмно-педагогічних засобів з матеріалознавчих дисциплін : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.02. / Холмська Г.Д. – К., 2011. – 21 с.
183. Хуторской А. В. Ключевые компетенции. Технология конструирования / А. В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 5. – С. 55–61
184. Цина А. Ю. Теорія і методика особистісно орієнтованої професійної підготовки майбутнього вчителя технологій : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.02 / Цина Андрій Юрійович. – Полтава, 2011. – 536 с.

185. Чадаєва К. Ю., Коршунова І. П. Теоретично-методологічні засади мотивації навчальної діяльності у вищій освіті //Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. – 2010. – №. 1. – С. 713-718.

186. Чернявский А.А. Формирование предпринимательской компетентности // Мир науки, культуры, образования. 2013.№5 (42). С. 201-203.

187. Шамчук М. Ю. Шляхи формування фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх вчителів технологій/М.Ю. Шамчук // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. – Випуск 51: збірник наукових праць / за ред. Д.Е. Кільдерова. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015. – С.313-317.

188. Шамчук М.Ю. Проблеми формування економічної компетентності майбутніх вчителів технологій /М.Ю. Шамчук // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. – Випуск 39: збірник наукових праць / за ред. Д.Е. Кільдерова. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. – С.243-247.

189. Шамчук М.Ю. Реструктуризація змісту економічної підготовки майбутніх фахівців технологічної освіти /М.Ю. Шамчук // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. – Випуск 38: збірник наукових праць / за ред. Д.Е. Кільдерова. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. – С.251-255.

190. Шамчук М.Ю. Роль і місце знань з основ підприємництва в системі фахової підготовки вчителів технологій /М.Ю. Шамчук // Наукові записки: [збірник наукових статей]/ М-во освіти і науки України, Нац. Пед. імені М. П. Драгоманова; укл. Л.Л. Макаренко. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. – Випуск СХХ (120) – С.162-169.

191. Шамчук М.Ю. Формування фахової компетентності майбутніх вчителів технологій з основ підприємницької діяльності у процесі вивчення ергономіки / Л.А. Сидорчук, М.Ю. Шамчук // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. –

Випуск 46: збірник наукових праць / за ред. Д.Е. Кільдерова. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. – С.226-230.

192. Шапран О.І. Сутність і структура підприємницької компетентності майбутніх економістів / О. Шапран // Вісник Черкаського університету. Серія Педагогічні науки. – 2016. – Вип. 5. – С. 136-141.

193. Шевчук О. Б. Система економічних ситуаційних завдань як засіб формування професійних компетенцій майбутніх фахівців фінансово-економічного профілю / О. Б. Шевчук. // Науковий вісник Донбасу. - 2013. - № 4. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2013_4_49

194. Шендеровський К.С. Як написати успішне есе: Методичні рекомендації до написання есе / Укл. Шендеровський К.С. / Ін-т масової комунікації при КНУ імені Тараса Шевченка.—К., 2007.— 34 с.

195. Шпак О. Т. Соціально-педагогічна проблема: економічна освіта учнівської молоді / О. Т. Шпак // Освіта і управління. – 1998. – С. 110–118.

196. Шпак О. Теоретичні основи економічної підготовки учнів / О. Шпак, О. Савенко // Молодь і ринок. - 2016. - № 1. - С. 14-20.

197. Шпак О.Т. Економічна підготовка педагогічних кадрів в системі безперервної освіти. – К.: Четверта хвиля, 2000. – 352 с.

198. Шпак О.Т., Баб'як М.М., Падалка О.С., Пешенкова Л.А., Терес В.І.. Економічне виховання учнівської молоді: теорія і практика. Навчально-методичний посібник. – Дрогобич: Вимір, 2009. – 532 с.

199. Шумпетер Й. Теория экономического развития. (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры). / Й.Шумпетер. — М.: Прогрес, 1982. — 455 с.

200. Ягупов В. В. Методологія визначення основних видів компетентності випускника професійно-технічної освіти [Електронний ресурс] / В. В. Ягупов // Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф., НАДПСУ ім. Б. Хмельницького. – Хмельницький, 2011. – Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/10570/>

201. Advances in Entrepreneurship, Firm Emergence and Growth. Volume 6. Cognitive Approaches to Entrepreneurship Research / [editors : Jerome A. Katz, Dean Shepherd]. – 2003. – 372 p.

202. Alan, L. Carsrud. Understanding the Entrepreneurial Mind : Opening the Black Box (International Studies in Entrepreneurship) / L. Alan. Carsrud. Malin Brännback. – Springer, 2009. – 340 p.

203. Bacigalupo, M., Kampylis, P., Punie, Y., Van den Brande, G. (2016). EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework. Люксембург: Publication Office of the European Union; EUR 27939 EN; doi:10.2791/593884

204. DeSeCo. Definition and Selection of Competencies. Theoretical and Conceptual Foundations (DESECO). Strategy Paper on Key Competencies. An Overarching Frame of Reference for an Assessment and Research Program — OECD (Draft). — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.deseco.admin.ch/>

205. Enterprise and entrepreneurship education: Guidance for UK higher education providers [Электронный ресурс] // The Quality Assurance Agency for Higher Education. – 2012. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.qaa.ac.uk/en/Publications/Documents/enterprise-entrepreneurship-guidance.pdf>

206. Entrepreneurship education [Электронный ресурс] // European Commission. – 2016. – Режим доступа до ресурсу: http://ec.europa.eu/growth/smes/promotingentrepreneurship/support/education_en.

207. Entrepreneurship Education and Training Programs around the World: Dimensions for Success [Электронный ресурс] // International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank. – 2014. – Режим доступа до ресурсу: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/18031/9781464802027.pdf>.

208. Entrepreneurship Education: A Guide for Educators [Электронный ресурс] // Entrepreneurship 2020 Unit Directorate-General for Enterprise and

Industry European Commission 1049 Brussels. – 2015. – Режим доступу до пецыцы: <http://ec.europa.eu/DocsRoom/documents/7465>

209. Heidi M. Neck. Entrepreneurship Education: Known Worlds and New Frontiers / Heidi M. Neck, Patricia G. Greene. // Journal of Small Business Management. – 2011. – №49. – С. 55–70.

210. Ibrahim, A.B.; Soufani, K. Entrepreneurship education and training in Canada: A critical assessment. Educ. Train. 2002, Vol. 44 Issue: 8/9, pp.421-430.

211. Jaana Seikkula-Leino, Timo Satu vuori, Elena Ruskovaara, Heikki Hannula, (2015) "How do Finnish teacher educators implement entrepreneurship education?", Education Training, Vol. 57 Issue: 4, pp.392-404.

212. Key Competences for Lifelong Learning [Electronic resource] – / site of the European Union. – Access: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=URISERV:c11090> (Eng)

213. Kuratko, D.F. 2005. The Emergence of Entrepreneurship Education: Development, Trends, and Challenges. Entrepreneurship Theory and Practice, 29 (5), 577-597.

214. Liashenko Maryna. The use of interactive teaching methods in the process learning *The basics of entrepreneurship* by future technical education teachers / Maryna Liashenko // Intellectual Archive. – Toronto : Shiny Word.Corp. (Canada). – 2017. – March/April. – Vol. 6. – No. 2. – PP. 133–138.

215. Majumdar, S.; Varadarajan, D. Students' attitude towards entrepreneurship: Does gender matter in the UAE? Foresight 2013, Foresight, Vol. 15 Issue: 4, pp.278-293

216. Nieuwenhuizen C. Basics of entrepreneurship / C. Nieuwenhuizen, R. Machado. – Lansdowne, Cape Town: Juta Academic, 2004. – 379 c.

217. Oosterbeek, H.; van Praag, M.; Ijsselstein, A. The impact of entrepreneurship education on entrepreneurship skills and motivation. Eur. Econ. Rev. Volume 54, Issue 3, April 2010, Pages 442-454.

218. Parikka, M. & Ojala, A. (2008). Entrepreneurship- and technology education in the context of the information society. *Journal of the Japan Society of Technology Education*, 50 (1), 9-16.
219. Rachwał, T., Kurek, S., & Boguś, M. (2016). Entrepreneurship Education at Secondary Level in Transition Economies: A Case of Poland. *Entrepreneurial Business and Economics Review*, 4(1), 61-81.
220. Ruskovaara E., Pihkala T.(2013) "Teachers implementing entrepreneurship education: classroom practices", *Education + Training*, Vol. 55 Issue: 2, pp. 204-216.
221. Tuning Educational Structures in Europe // Closing Conference Brussels, 31 May 2001. – 136 p.
222. Turker, D.; Selcuk, S.S. Which factors affect entrepreneurial intention of university students? *J. Eur. Ind. Train.* 2009, Vol. 33 Issue: 2, pp.142-159.
223. Von Graevenitz, G.; Harhoff, D.; Weber, R. The effects of entrepreneurship education. *J. Econ. Behav. Organ.* Volume 76, Issue 1, October 2010, Pages 90–112.
224. Wang, C.K.; Wong, P. Entrepreneurial interest of university students in Singapore. *Technovation*. Volume 24, Issue 2, February 2004, Pages 163–172

ДОДАТКИ

Додаток А

Міністерство освіти і науки України
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

ПРОГРАМА

варіативної навчальної дисципліни

ОСНОВИ ПІДПРИЄМНИЦТВА

освітнього ступеня бакалавр

галузь знань 01 Освіта / Педагогіка

спеціальність – 014 Середня освіта (трудове навчання і технології)

ВСТУП

Програма вивчення нормативної навчальної дисципліни «**Основи підприємництва**» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки фахівців освітнього ступеня бакалавр, галузі знань 01 Освіта / Педагогіка, спеціальності 014 Середня освіта (трудове навчання і технології).

Предметом навчальної дисципліни є оволодіння комплексом знань з основ підприємництва, вивчення закономірності розвитку підприємництва, технології заснування власної справи.

Міждисциплінарні зв'язки:

Викладання навчальної дисципліни «Основи підприємництва» базуються на знаннях з таких навчальних дисциплін як «Основи економічної теорії».

Дана дисципліна є основою для подальшого вивчення навчальних дисциплін «Економіка та організація виробництва», «Менеджмент малого бізнесу», «Основи маркетингу», «Основи електронного бізнесу».

Знання, отримані при вивченні дисципліни, можуть бути використані при написанні курсових та кваліфікованих робіт.

Мета і завдання навчальної дисципліни

Метою викладання навчальної дисципліни «Основи підприємництва» є формування у студентів системи базових знань з основ підприємництва; з'ясування сутності та умов функціонування підприємницької діяльності, ролі підприємництва в економічно-соціальному, науково-технічному та інноваційному розвитку країни; ознайомлення з технологією заснування власної справи; формування практичних навичок з основ менеджменту та маркетингу; розвиток підприємницького мислення.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Основи підприємництва» є: освоєння майбутніми фахівцями технологічної освіти основних термінів і понять, що характеризують підприємницьку діяльність; формування практичних навичок створення власної справи та

вмінь творчого пошуку ідей; визначення засад планування, менеджменту та маркетингу у підприємницькій діяльності; придбання знань щодо бізнес культури підприємництва.

Основні результати навчання і компетентності згідно з вимогами освітньо-професійної програми:

№ з/п	Результати навчання	Компетентності
1.	<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> - цілі і завдання навчання основ підприємництва; - нормативно-правові документи ; - основні засоби, методи і форми навчання з основ підприємництва. <p>Вміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> - аналізувати й оцінювати кращі педагогічні досягнення в галузі підприємництва; - удосконалювати вміння викладання свого предмету; - застосовувати новітні засоби й технології під час навчання основам підприємництва; - здійснювати рефлексію формування власної методики викладання; - уміння презентувати економічну поведінку, інформацію про результати власної підприємницької діяльності; - готовність до проведення занять з використанням знань з основ підприємництва. 	<p>Фахова предметно-методична компетентність</p>
	<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> – економічний зміст підприємства та підприємницької діяльності; – організаційно-правові форми підприємств; – технологію заснування власної справи; – основні етапи підприємницького проекту; – методи організації підприємницької та управлінської діяльності; – етику та культуру підприємницьких 	<p>Фахова компетентність з основ підприємництва</p>

	<p>відносин.</p> <p>Вміги:</p> <ul style="list-style-type: none"> - здатність до підприємницького мислення, генерувати ідей, перетворюючи їх в нові технології; - здатність до прийняття рішень, готовність прийняти на себе відповідальність за наслідки рішень; - здатність визначати можливості підприємницької діяльності; - здатність проводити маркетингові дослідження; - здатність розробляти бізнес-проекти творчих виробів; - розуміння суті проблеми і вміння знаходити новаторське рішення проблеми в стандартних і нестандартних ситуаціях; 	
--	---	--

II. ЗАГАЛЬНИЙ ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ОСНОВИ ПІДПРИЄМНИЦТВА»

№	Назва модулів і тем	Кількість годин						
		Всього	Аудиторні години					Самостійна роб.
			Всього ауд.	Лекційні	Практичні	Семінарські	Лабораторні	
	ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ I. Теоретичні основи підприємництва	30	18	8	6	4		12
1	Тема 1.1. Концепція підприємця	6	4	2		2		2
2	Тема 1.2. Економічна сутність підприємництва та організаційно-правові форми	6	4	2	2			2
3	Тема 1.3. Технологія заснування власної справи	8	4	2	2			4
4	Тема 1.4. Підприємницькі ризики	5	3	1	2			2
5	Тема 1.5. Мале підприємництво.	5	3	1		2		2

	Державне регулювання підприємницької діяльності							
Види контролю	<i>Вхідний контроль</i>							
	<i>Контроль на аудиторних заняттях</i>							
	<i>Контроль самостійної роботи</i>							
	<i>Модульна контрольна робота</i>							
	ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ II Основи менеджменту та маркетингу в підприємстві	60	22	8	4	2	8	38
6	Тема 2.6. Управління підприємством	14	6	2			4	8
7	Тема 2.7. Бізнес-планування у підприємницькій діяльності	16	6	2	4			10
8	Тема 2.8. Загальні основи маркетингу у підприємстві	18	6	2			4	12
9	Тема 2.9. Культура та етика підприємництва	12	4	2		2		8
Види контролю	<i>Контроль на аудиторних заняттях</i>							
	<i>Контроль самостійної роботи</i>							
	<i>Модульна контрольна робота</i>							
Підсумк. контроль	ЗАЛІК							
	Всього	90	40	16	8	8	8	50

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 3 кредити ЄКТС 90 годин.

III. Зміст навчальної дисципліни за модулями і темами:

Модуль I. Теоретичні основи підприємництва

Тема 1.1. Концепція підприємця

Сутність поняття «підприємець» та історія його виникнення. Підприємець – головна постать у ринковій економіці. Класифікація та види підприємців. Основні функції підприємця. Відмінності між підприємцем та

менеджером. Риси характеру підприємця. Творчість та інновація. Підприємницькі навички.

Тема 1.2 Економічна сутність підприємництва та організаційно-правові форми

Розвиток теорії підприємництва. Еволюція поняття «підприємництво». Сутність, принципи та функції підприємництва. Основні елементи підприємництва. Моделі підприємництва.

Економічна основа підприємництва. Суб'єкти та об'єкти підприємницької діяльності. Ділове середовище підприємництва: мікро- та макросередовище.

Основні види підприємств та їх класифікація. Об'єднання підприємств. Організаційно-правові форми підприємств: переваги та недоліки.

Тема 1.3. Технологія заснування власної справи

Підприємницька ідея та її джерела. Вибір сфери діяльності. Вибір форми організації бізнесу. Визначення переваг створюваного підприємництва.

Визначення конкурентоспроможності підприємництва. Пошук джерел фінансування. Обмеження в підприємстві. Припинення діяльності підприємств.

Вибір способу започаткування бізнесу. Традиційні способи: створення нового підприємства, купівля існуючого бізнесу. Нетрадиційні способи: прямий маркетинг, пересувна торгівля, франчайзинг, надомний бізнес, вихід зі складу великої компанії. Етапи започаткування власної справи. Засновницькі документи та їх підготовка. Статут підприємництва та засновницький договір. Формування статутного фонду.

Процедура державної реєстрації юридичних осіб і приватних осіб – підприємців. Ліквідація та реорганізація підприємства. Ліцензування та патентування підприємницької діяльності.

Тема 1.4. Підприємницькі ризики

Зміст та функції підприємницького ризику ринку. Функції підприємницького ризику. Види ризику. Шляхи та методи зниження ризику в

підприємницькій діяльності. Роль і види страхування. Франчайзинг і лізинг як способи зниження ризиків.

Тема 1.5. Мале підприємництво. Державне регулювання підприємницької діяльності

Місце і роль малого підприємництва в ринковій економіці. Економічна сутність малих підприємств. Переваги та недоліки малого підприємництва. Особливості розвитку малого підприємництва в Україні та за кордоном. Проблеми фінансового забезпечення розвитку малого підприємництва в Україні.

Сутність та методи державного регулювання підприємництва. Державна політика підтримки підприємництва.

Модуль II. Основи менеджменту та маркетингу в підприємстві

Тема 2.6. Управління підприємством

Основи управління: менеджмент та його роль у розвитку підприємства.. Загальні функції менеджменту: планування, організація, мотивація і контроль. Принципи та методи менеджменту.

Система підприємницького управління. Особливості діяльності підприємця-менеджера. Управлінські рішення: сутність, класифікація, умови та процес прийняття.

Аналітичні здібності менеджера: пошук, збір та аналіз конкурентної інформації. SWOT-аналіз підприємства.

Тема 2.7. Бізнес-планування у підприємницькій діяльності

Бізнес-план та його роль у заснуванні власної справи. Методологія та стадії розробки бізнес-плану. Структура та обсяг бізнес-плану. Технологія розробки бізнес-плану. Зміст та принципи комерційного розрахунку.

Тема 2.8. Загальні основи маркетингу у підприємстві

Сутність та зміст маркетингу: функції, принципи та типи. Види та концепції маркетингу. Маркетингове середовище.

Зміст і напрямки маркетингових досліджень. Види маркетингових досліджень, їх переваги і недоліки. Етапи проведення маркетингових досліджень. Розробка плану проведення маркетингових досліджень. Характеристика основних методів збору даних. Анкета як основний інструмент маркетингового дослідження. Методи аналізу даних.

Орієнтація на споживача як провідний засіб активізації підприємницької діяльності. Реклама та її роль у підприємстві. CRM-система "ПАРУС - Менеджмент і маркетинг".

Тема 2.9. Культура та етика підприємства

Поняття культури, бізнес-культури та культури підприємства. Корпоративна культура.

Стилі керівника-підприємця. Класифікація стилів керівництва. Управління конфліктними ситуаціями.

Принципи ділової етики. Основні етичні напрямки підприємства. Соціальна відповідальність бізнесу.

IV. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

4.1 Законодавча:

1. Господарський кодекс України: Прийнятий Верховною Радою України 16 січня 2003 р. — К.: Істина, 2003. — 208 с.
2. Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців» від 15 травня 2003 р. № 755-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 15. — С. 203.

4.2 Основна:

1. Варналій З. С. Основи підприємництва: Навч. посіб. — 3-тє вид., випр. і доп. — К.: Знання-Прес, 2006. — 350 с.
2. Виноградська А.М. Основи підприємництва./ Виноградська А.М. — К.: Кондор, 2005.
3. Донець Л.І., Романенко Н.Г. Основи підприємництва. Навчальний посібник. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 320 с.

4. Мочерний С. В. Основи підприємницької діяльності: Посібник / С. В. Мочерний, О. А. Устенко, С. І. Чеботар. — К.: Академія, 2001. — 280 с.

5. Шваб Л.І. Основи підприємництва: Навчальний посібник. — К.: Каравела, 2006. — 344с.

4.3 Додаткова:

1. Балабанова Л. В. Маркетинг: Підручник. - 2-ге вид., перероб. і доп. - К.: Знання-Прес, 2004. - 645 с.

2. Варналій З. С. Мале підприємництво: основи теорії і практики: навч. посіб. / З. С. Варналій. — 3-е вид., стереотип. — К. : Знання, 2005. — 302 с.

3. Горленко Г. О. Власна справа (Основи малого бізнесу). Част. I [Методичний посібник] [3-ге вид., перероб. та доп.] / Г. О. Горленко, Т. Г. Гільберг, Г. Д. Думанська та ін. — К-Под-й: «Аксиома», 2013 — 112 с.

4. Заславська К.А. Менеджмент підприємств малого бізнесу. Навчальний посібник / К. А. Заславська. — Харків: Вид. ХНЕУ, 2011. — 200 с.

5. Збарський В. К. Підприємство і підприємництво. / Збарський В. К., Гаврилюк І.П. — К: НАУ, 2006.-360 с.

6. Колот В. М. Підприємництво: організація, ефективність, бізнес-культура: навч. посіб. [2-ге вид., перероб. та доп.] / В. М. Колот, І. М. Рєпіна, О. В. Щербина — К.: КНЕУ, 2009. — 444 с.

7. Котлер Ф., Армстронг Г., Сондерс Д., Вонг В. Основы маркетинга: Пер. с англ. - 2. европ. изд. - М.; СПб.; К.: Издательский дом "Вильяме", 2006. - 943 с.

8. Малий бізнес та підприємництво в ринкових умовах господарювання: Навч.посіб. / Л. І. Воротіна, В. Є. Воротін, Л. А. Мартинюк, Т. В. Черняк; За ред. Л. І. Воротіна. — 3-тє вид., доп. і переробл. — К., 2004. — 308 с.

9. Сизоненко В. О. Сучасне підприємництво: Довідник. — К.: Знання-Прес, 2003. — 380 с.

10. Телетов О.С. Бізнес-план. Навчальний посібник — Су-ми: Вид-во СумДУ, 2005. — 104 с.

11. Хомяков В.І. Менеджмент підприємства. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Київ: Кондор, 2009. – 434 с.

12. Шевеленко С. Д., Федів І. І. Підприємництво та підприємницька діяльність: Навч. посібник / За заг. ред. В.В. Сопка. - К.: Вища школа, 2013. – 224 с.

4.4 Електронні інтернет-ресурси:

1. Верховна рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua

2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

3. Київська міська державна адміністрація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kievcity.gov.ua/>

4. Малий та середній бізнес в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.vlasnasprava.com.ua

5. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/>

6. Міністерство фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/>

V. ФОРМА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ УСПІШНОСТІ НАВЧАННЯ

Підсумкова атестація з навчальної дисципліни «Основи підприємництва» проводиться у формі **залік**.

VI. ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ УСПІШНОСТІ НАВЧАННЯ

Вхідний контроль проходить у письмовій формі і представляє собою набір тестових завдань. Метою вхідного контролю є виявлення рівня базових знань і вмінь необхідних для вивчення навчальної дисципліни «Основи підприємництва».

Контроль під час аудиторних занять, основними формами якого є усне опитування теоретичного матеріалу на семінарських заняттях (допуск до практичних та лабораторних робіт), виконання і захист практичних та лабораторних робіт.

Контроль самостійної роботи студентів, основними видами якого є оцінювання підготовки до практичних та лабораторних робіт, опрацювання додаткових джерел інформації, індивідуальні завдання: написання есе, виконання розрахункової роботи, написання, презентація та захист бізнес-проекту,

Вивчення кожного змістового модуля навчальної програми закінчується **модульною контрольною роботою**, яка представляє собою набір тестових завдань та ситуаційних вправ, метою якої є виявлення рівня сформованості системи знань і вмінь в результаті вивчення дисципліни «Основи підприємництва».

Кількість підприємств за видами економічної діяльності**(за даними Державної служби статистики України****<http://www.ukrstat.gov.ua/>)**

№	Види економічної діяльності	Роки, кількість					
		2010	2011	2012	2013	2014	2015
1	сільське, лісове та рибне господарство	50666	41677	47656	49848	46012	46744
2	промисловість	47827	47479	43356	49130	42187	42564
3	будівництво	38215	37544	34077	36185	29785	29165
4	оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	110154	111638	103798	110414	93972	93643
5	транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	13603	14792	15472	16810	14909	15148
6	тимчасове розміщування й організація харчування	9777	9880	9495	10096	7885	7700
7	інформація та телекомунікації	13189	14372	13448	14885	13319	13617
8	фінансова та страхова діяльність	5703	5594	4972	4996	4410	4333
9	операції з нерухомим майном	27603	28783	32121	35076	31201	32719
10	професійна, наукова та технічна діяльність	32188	32962	30973	33946	30028	29780
11	діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	16011	16774	16086	17478	15177	15646
12	освіта	2454	2434	2162	2367	2081	2089
13	охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	4684	4883	4636	4914	4093	4307
14	мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	2078	2214	2027	2341	1946	2089
15	надання інших видів послуг	4658	4669	4656	4841	3996	3896

Анкета на визначення ставлення до обраного фаху

Шановні студенти! Просимо Вас дати відповідь на поставленні питання. Отримана інформація буде використанна з метою покращення навчально-виховного процесу у вищих педагогічних навчальних закладах з напрямком підготовки «Технологічна освіта». Анкети абсолютно анонімні.

Оберіть відповіді, які Ви вважаєте для себе вірними та підкресліть її.

1. Який фактор зіграв вирішальну роль у виборі Вами професії?

- а) внутрішній порив, оцінка власних здібностей;
- б) бажання та рекомендації батьків;
- в) поради, приклади друзів, родичів;
- г) низький рівень оцінок, бажання здобути вищу освіту;
- д) так склалися обставини;
- е) зручне розташування навчального закладу.

2. Як Ви вважаєте, професія вчителя є престижною?

- а) так;
- б) скоріше так, аніж ні;
- в) скоріше ні, аніж так;
- г) ні;
- д) важко відповісти.

3. Чому Ви обрали напрям підготовки саме вчителя технологій?

- а) маю здібності в обраному напрямку та чітке уявлення про майбутню професійну діяльність;
- б) маю думку, що обраний фах буде легко здобути;
- в) за порадою батьків, друзів, родичів.
- г) не має значення обраний фах, важливо наявність вищої освіти.

4. Чи відповідає очікуваний зміст підготовки обраної Вами професії з реальним:

- а) Так. Я вважаю, що система знань отримана під час навчання цілком відповідає змісту і особливостям професійної діяльності вчителя технологій;
- б) Скоріше так, аніж ні. Я вважаю, що зміст підготовки вчителя технологій наповнений зайвими предметами.
- в) Скоріше ні, аніж так. Зміст підготовки недостатньо повно відображає специфіку обраного фаху.
- г) Ні. Зовсім не відповідає.

д) Не задумуюся над цим питанням. Отримаю знання, які необхідні мені надати за Державним стандартом.

5. Оцініть рівень умов для розвитку і реалізації Ваших творчих здібностей під час навчання за обраним фахом?

- а) Високий рівень
- б) Достатній
- в) Середній рівень
- г) Низький рівень

6. На вашу думку, як можна реалізувати отримані знання та навички за фахом вчителя технологій після закінчення навчання?

- а) лише у педагогічній сфері;
- б) у педагогічній сфері та сфері творчої діяльності(культура і мистецтво);
- в) за рахунок отриманих знань та вмінь можу реалізувати себе в різних сферах діяльності;
- г) можливість зайнятися власною справою (підприємництво);
- д) важко відповісти;
- е) не задумуюся над цим питанням.

7. Що для Вас головне у майбутній професії?

- а) Стати цінною для суспільства людиною;
- б) Задоволення від роботи з дітьми
- в) Заробітна плата.
- г) Можливість самовдосконалення, реалізація творчих здібностей.
- д) Можливість додатково підпрацьовувати.
- е) Легкість роботи.
- ж) Робота в колективі.
- з) Ваш варіант _____

8. Чи змінилося Ваше уявлення про обрану професію у процесі навчання?

- а) Так, змінилося на краще.
- б) Залишилося таким самим.
- в) Розчарувався в обраній професії.
- г) Не задумуюся над цим питанням.

9. Чи хотіли б Ви перейти до іншого вузу або на інший факультет щоб обрати іншу професію?

- а) Так, хотів би.
- б) Хотів би отримати професію вчителя технологій в іншому навчальному закладі.
- в) Ні, не хотів би.

г) Не задумувався над цим питанням.

10. Чи готові Ви після закінчення навчання працювати за обраним фахом?

- а) Так. Готовий працювати за фахом.
- б) Скоріше так, аніж ні. Хочу спробувати попрацювати за фахом.
- в) Скоріше ні, аніж так. Буду намагатися влаштуватися на іншу роботу.
- г) Ні. У жодному разі не буду працювати вчителем технологій.
- д) Не задумуюся над цим питанням.

Дякуємо Вам за відповіді.

Обробка результатів:

Рівні оцінки ставлення до обраного фаху (мотиваційно-ціннісний критерій).

I – високий – 1.а); 2.а); 3.а); 4. а); 5. а); 6.а); б); г); 7.а); б); г); 8. а); 9.в), 10.а).

II-достатній - 1.в); 2.б); 3.а); б); 4. а); 5. б); 6.а); б); 7.б); г);8. б); 9.б); 10.б).

III – середній – 1.б); в); 2.б); 3.б); в); 4. б); 5. б); 6.в); 7.г); ж); 8. б); 9.б); 10.б).

III – низький – 1.г); д); е); 2. в); г); д); 3.г); 4. в); г); д); 5. в); б.д); е); 7.в); д); е);з); 8. в); г); 9.а),г); 10. в); г); д).

Додаток Г

**Анкета на визначення сформованість професійних мотивів до
отримання знань з основ підприємництва**

Шановні студенти! Просимо Вас дати відповідь на поставленні питання. Отримана інформація буде використана з метою покращення навчально-виховного процесу у вищих педагогічних навчальних закладах з напрямком підготовки «Технологічна освіта». Анкети абсолютно анонімні.

1. Чи обирали Ви професію, вид діяльності після школи - знаючи чим будете займатися у майбутньому?

2. Чи погоджуєтесь Ви з тим, що вчитель технологій окрім фаху, повинен бути обізнаний і в інших напрямках?

3. Чи необхідні знання з основ підприємництва у професійному становленні

вчителя технологій?

4. На вашу думку, вчитель технологій впливає на професійне самовизначення своїх учнів, наприклад займатися підприємництвом?

5. Чи згодні Ви з думкою, що підприємництву можна навчитися?

6. Чи вважаєте Ви, що отримавши знання з основ підприємства можна комерціалізувати свої творчі здобутки?

7. Чи хотіли б Ви у майбутньому поєднувати професію вчителя і займатися підприємництвом?

8. Чи хотіли б ви навчатися у майбутньому на магістратурі 014 «Середня освіта (трудове навчання і технології)» за спеціалізацією підприємницька діяльність?

Додаток Д

Анкетана визначення базового рівня знань з основ підприємництва

1. Суб'єкт ринкової економіки, що самостійно вирішує усі питання забезпечення ресурсами _____
2. До складу засобі виробництва входять _____
3. Що є основною функцією виробничого підприємства: _____
4. Товариство, статутний фонд якого поділений на визначену кількість акцій _____
5. Критерієм, який використовується у разі віднесення підприємства до виду "малого", є: _____
6. Ціною праці називають _____
7. Письмовий документ, у якому викладено сутність підприємницької ідеї, шляхи та способи її реалізації: _____
8. Суб'єктами управління можуть виступати _____
9. Платоспроможна потреба представлена на ринку називається _____

10. Суб'єктивне уявлення споживача про здатність товару задовольняти його потребу називається _____

$$K_{\text{підзн.}} = N_i / N_{\text{заг.}}$$

де N_i – кількість правильних відповідей;

$N_{\text{заг.}}$ – загальна кількість запитань.

Оцінка рівнів сформованості підприємницьких знань:

Високий рівень = $90\% \leq R \leq 100\%$;

Достатній рівень = $70\% \leq R \leq 89\%$;

Середній рівень = $60\% \leq R \leq 69\%$;

Низький рівень = $R < 60\%$.

Додаток Ж

Анкета на визначення рівня розвитку підприємницького мислення

Завдання 1. Дати свою оцінку висловам відомих підприємців:

- 1) «Справа не в ідеях. Справа в реалізації ідей»
(Скотт Бельський, співзасновник Behance)
- 2) «Ви навряд чи досягнете успіху в справі, про яку не думаєте в душі»
(Пол Грем, співзасновник YCombinator)
- 3) «Дивіться на черепаху. Вона рухається вперед, тільки коли висуне голову з панцира»
(Брюс Левін)
- 4) «Найбільш незадоволені клієнти – найцінніший джерело знань для вас».
(Білл Гейтс, співзасновник Microsoft).
- 5) «Я знав: я не буду шкодувати, якщо програю. Я буду шкодувати, якщо не спробую виграти»
(Джефф Безос, засновник Amazon)

Мотивація успіху і боязнь невдачі (опитувальник Реана)

Інструкція: Відповідаючи на нижченаведені питання, необхідно вибрати відповідь «так» чи «ні». Якщо вам важко з відповіддю, то згадайте, що «так» об'єднує як явне «так», так і «скоріше так, ніж ні». Те ж відноситься і до відповіді «ні»: він об'єднує явне «ні» і «скоріше ні, ніж так».

Відповідати на запитання слід швидко, не замислюючись надовго. Відповідь, яку перший приходить в голову, як правило, є і найбільш точним

Текст опитувальника

1. Включаючись в роботу, як правило, оптимістично сподіваюся на успіх.
2. У діяльності активний.
3. Схильний до прояву ініціативності.
4. При виконанні відповідальних завдань намагаюся по можливості знайти причини відмови від них.
5. Часто вибираю крайності: або заниженого легкі завдання, або нереалістично високі за труднощі.
6. При зустрічі з перешкодами, як правило, не відступаю, а шукаю способи їх подолання.
7. При чергуванні успіхів і невдач схильний до переоцінки своїх успіхів.
8. Продуктивність діяльності в основному залежить від моєї власної цілеспрямованості, а не від зовнішнього контролю.
9. При виконанні досить важких завдань, в умовах обмеження часу, результативність діяльності погіршується.
10. Схильний проявляти наполегливість у досягненні мети.
11. Схильний планувати своє майбутнє на досить віддалену перспективу.
12. Якщо ризикую, то, швидше, з розумом, а не безшабашно.
13. Не дуже наполегливий у досягненні мети, особливо якщо відсутній зовнішній контроль.
14. Віддаю перевагу ставити перед собою середні по труднощі або злегка завищені, але досяжні цілі, ніж нереально високі.
15. У разі невдачі при виконанні якого-небудь завдання його привабливість, як правило, знижується.
16. При чергуванні успіхів і невдач схильний до переоцінки своїх невдач.
17. Віддаю перевагу планувати своє майбутнє лише на найближчий час.
18. При роботі в умовах обмеження часу результативність діяльності поліпшується, навіть якщо завдання досить важке.
19. У разі невдачі при виконанні чого-небудь від поставленої мети, як правило, не відмовляюся.

20. Якщо завдання вибрав собі сам, то у випадку невдачі його привабливість ще більше зростає.

Ключ до опитувальником

«Правильними» вважаються:

- відповідь «так»: 1, 2, 3, 6, 8, 10, 11, 12, 14, 16, 18, 19, 20;

- відповідь «ні»: 4, 5, 7, 9, 13, 15, 17.

Обробка результатів і критерії оцінки

За кожне збіг відповіді з ключем випробуваному дається 1 бал. Підраховується загальна кількість набраних балів.

Якщо кількість набраних балів від 1 до 7, то діагностується мотивація на невдачу (боязнь невдачі).

Якщо кількість набраних балів від 14 до 20, то діагностується мотивація на успіх (надія на успіх).

Якщо кількість набраних балів від 8 до 13, то слід вважати, що мотиваційний полюс яскраво не виражений. При цьому можна мати на увазі, що, якщо кількість балів 8 - 9, є певна тенденція мотивації на невдачу, а якщо кількість балів 12-13, є певна тенденція мотивації на успіх.

Мотивація на успіх відноситься до позитивної мотивації. При такій мотивації людина, починаючи справу, має на увазі досягнення чогось конструктивного, позитивного. В основі активності людини лежить надія на успіх і потреба в досягненні успіху. Такі люди зазвичай впевнені в собі, у своїх силах, відповідальні, ініціативні й активні. Їх відрізняє наполегливість у досягненні мети, цілеспрямованість.

Мотивація на невдачу відноситься до негативної мотивації. При даному типі мотивації активність людини пов'язана з потребою уникнути зриву, осудження, покарання, невдачі. Взагалі, в основі цієї мотивації лежить ідея уникнення і ідея негативних очікувань. Починаючи справу, людина вже заздалегідь боїться можливої невдачі, думає про шляхи уникнення цієї гіпотетичної невдачі, а не про способи досягнення успіху.

Люди, мотивовані на невдачу, звичайно відрізняються підвищеною тривожністю, низькою впевненістю у своїх силах. Намагаються уникати відповідальних завдань, а при необхідності вирішення надміру відповідальних завдань можуть впадати в стан, близький до панічного. Принаймні, ситуативна тривожність у них в цих випадках стає надзвичайно високою. Все це разом з тим може поєднуватися з досить відповідальним ставленням до справи.

Опитувальник “Потреба у досягненнях”

(За Ю. М. Орловим, В. І. Шкуркіним, Л. П. Орловим)

Порядок роботи.

У тесті міститься 22 твердження, які дають Вам змогу уточнити думки, інтереси і те, як Ви оцінюєте себе. Якщо Ви згодні з твердженням, напишіть “Так” поряд із ним, якщо не згодні – “Ні”. Ніяких додаткових написів робити не слід. Заповнюючи аркуш для відповідей, майте на увазі, що твердження дуже короткі і непередбачають всіх подробиць. Не гайте часу на роздуми, відповідайте швидко і обов'язково на кожне запитання. Поганих і хороших відповідей не існує.

- 1) Думаю, що успіх у житті залежить менше від випадку, ніж від розрахунку.
- 2) Якщо я позбавлюся улюбленого заняття, життя для мене втратить сенс.
- 3) Для мене в будь-якій справі важливіші є процес її виконання, ніж кінцевий результат.
- 4) Вважаю, що люди більше страждають від невдач на роботі, ніж від поганих взаємин з близькими.
- 5) На мою думку, більшість людей живе віддаленими цілями, а не близькими.
- 6) У моєму житті було більше успіхів, ніж невдач.
- 7) Емоціональні люди мені подобаються більше, ніж діяльні.
- 8) Навіть у звичайній роботі я намагаюся удосконалити її елементи.
- 9) Захоплений думками про успіх, я можу забути про пересторогу.
- 10) Мої батьки вважали мене лінивою людиною.
- 11) Думаю, що причина моїх невдач – обставини, а не я сам.
- 12) Мої батьки дуже суворо контролювали мене.
- 13) Терпіння у мене більше, ніж здібностей.
- 14) Лінощі, а не сумніви щодо успіху змушують мене частовідмовлятися від своїх намірів.
- 15) Думаю, що впевнена в собі людина – це я.
- 16) Заради успіху я можу ризикувати, якщо навіть шанси не мою користь.
- 17) Я не сумлінна людина.
- 18) Коли все йде добре, моя енергія підсилюється.
- 19) Якби я був журналістом, писав би охоче про оригінальні винаходи, ніж про пригоди.
- 20) Мої родичі часто не схвалюють моїх друзів.
- 21) Рівень моїх вимог до життя нижчий, ніж у моїх друзів.
- 22) Мені здається, що наполегливості в мене більше, ніж здібностей.

Оброблення результатів. Досліджуваний одержує по 1 балу, якщо відповів “Так” на твердження 2, 6, 7, 8, 14, 16, 18, 21, 22 і “Ні” – на 1, 3, 4, 5, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 17, 20.

Сума балів свідчить про рівень потреби у досягненнях: низький – до 10 балів; нижче середнього – 11-12; середній – 13-14; вище середнього – 15-16; високий – 17-22.

Титульний лист бізнес плану

Міністерство освіти і науки України
Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова
Інженерно-педагогічний факультет

Бізнес-план

створення і діяльності
приватного підприємства

«Подих краси»

*(Виготовлення нових виробів
з індивідуальними принтами)*

**Виконала:**

студентка 41 ТО групи
Кравець Тетяна Василівна

Перевірила: викладач
кафедри теорії та методики
професійної підготовки
Ляшенко Марина Юріївна

Розширена анотація бізнес-плану

Для написання бізнес-плану підприємства Вам надається розгорнута анотація, що поетапно розкриває його основні складові.

А) РЕЗЮМЕ БІЗНЕС-ПЛАНУ

- опишіть свій товар (послугу), історію його виникнення;
- опишіть ваше підприємство, якщо це існуючий бізнес, або як ви розробили свою ідею, щоб почати новий бізнес (місцезнаходження);
- охарактеризуйте організаційно-правову форму вашого підприємства;
- охарактеризуйте чому ваше підприємство буде успішним.

Б) АНАЛІЗ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

- стан кон'юктури ринку;
- оцінка впливу зовнішніх чинників.

В) ВИРОБНИЧИЙ ПЛАН

- необхідні машини та устаткування для виготовленні виробу (наданні послуги);
- сировина та матеріали;
- виробничі та невиробничі приміщення,
- визначення постачальників.

Г) МАРКЕТИНГОВИЙ ПЛАН

1) товари або послуги:

- як визначалися потреби споживачів;
- особливості та переваги вашої продукції (послуги);
- як ваш продукт буде зроблено?
- хто буде поставляти матеріали?
- які майбутні продукти / послуги ви пропонуєте, і коли?
- асортимент продукції: різні типи продуктів(послуги), які будуть виготовлені (надаватися)

2) Промисловість (розкриті тенденції розвитку вашої галузі та її перспективи);

3) Клієнти : визначення сегменту споживачів та їх характеристика (розрахунок загального попиту);

4) Конкуренти:

- визначення конкурентів, їх сильні та слабкі сторони.
- переваги вашої продукції (послуги) над конкурентною.

5) Зображення та упаковки (товарна політика):

- особливості упаковки: економічність та екологічність.
- набір характеристик товару, що роблять його конкурентоспроможним;
- життєвий цикл товару (послуги);

6) Ціноутворення

- як визначається ціна товару (послуги);
- порівняння цін з цінами конкурентів;

7) Маркетинг цілі:

- якщо це ваша мрія, то де ви бачите свій бізнес через два - п'ять років?

Приклад мети:

Я хочу, щоб розпочатий успішний бізнес.....

Я хочу, щоб існуюча частка ринку мого товару (послуги)....

Я хочу, щоб нові продукти / послуги.....

8) Стратегія маркетингу

- стратегія реклами;
- цільові аудиторії реклами;
- стан поінформованість про товар (послугу);
- доступні канали поширення інформації;
- бюджет реклами;
- зміст рекламних повідомлень та творча концепція розміщення її.

Д) ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ ПЛАН (ОПИС СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ)

- власник підприємства;

- визначення потреби у персоналі (кількісний та якісний показник):
- організаційна схема управління
- кадрова політика (вимоги та обов'язки персоналу).

Ж) ФІНАНСОВИЙ ПЛАН

- прибутки та збитки;
- план грошового потоку готівки;
- фінансова звітність.

З) РИЗИКИ ПРОЕКТУ

- типи можливих ризиків;
- способи реагування на загрози для власної справи.

ЛАБОРАТОРНА РОБОТА № 4

Тема: Маркетингові заходи. Система ПАРУС . Модуль «Менеджмент і маркетинг 7.40».

Мета: навчитися заповнювати розділ «Маркетингові заходи» та його підрозділи.

1. Заповнити даними розділ «Маркетингові заходи»:

Створити розділ «Маркетингові заходи» та підрозділи до його: «Акції підприємства», «Презентації», «Виставки» і зареєструвати у верхній панелі такі дані:

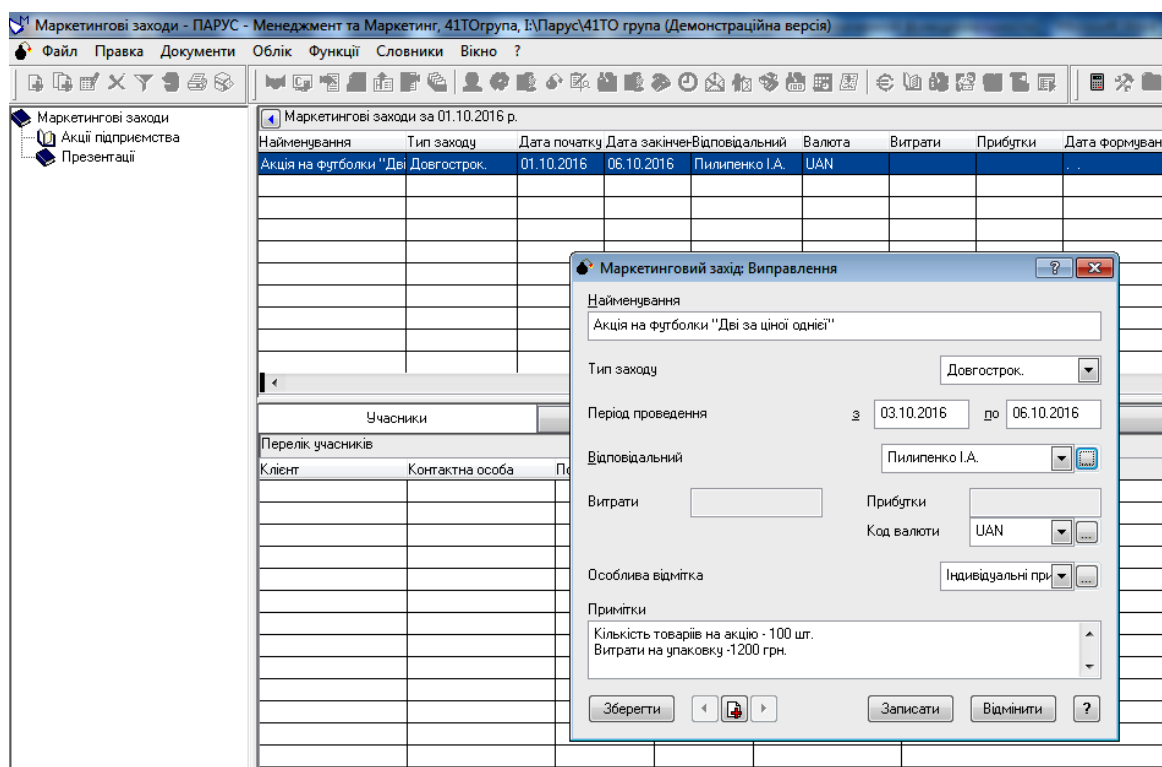
вікно меню → *облік* → *маркетингові заходи* → *додати захід*

1) проведення акції «Дві за ціною однієї» з 01.09.2016 р. по 01.07.2017 р., відповідальний – менеджер фірми;

Умова:

кількість товарів на акцію - 100 шт.;

витрати на упаковку - 1200 UAH.



2) проведення презентації «Світ краси»

Умова:

оренда місця – 100 UAH;

рекламний стенд – 500 UAH;

кількість товарів на акцію – 100 шт.

3) участь у виставці «Жіночий одяг», відповідальний – менеджер.

Умова:

оренда виставкової площі (5 м) на суму 500 UAH,

оренда виставкового обладнання – 200 UAH,

рекламний стенд – 500 UAH,

кількість товарів на акцію – 455 UAH;

2. Заповнити даними розділ «Маркетинг та збут»:

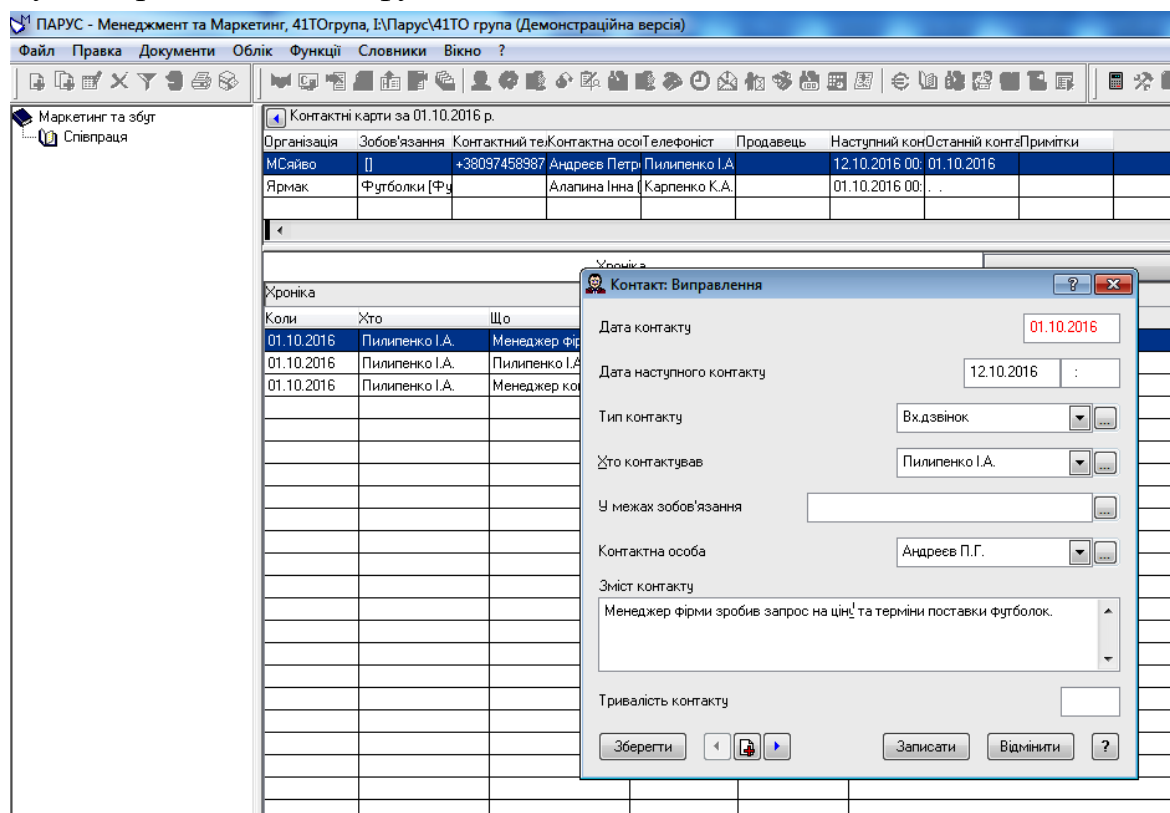
вікно меню → *облік* → *маркетинг та збут* → *додати захід*

1) створити розділи «Співпраця» та «Нові контакти»:

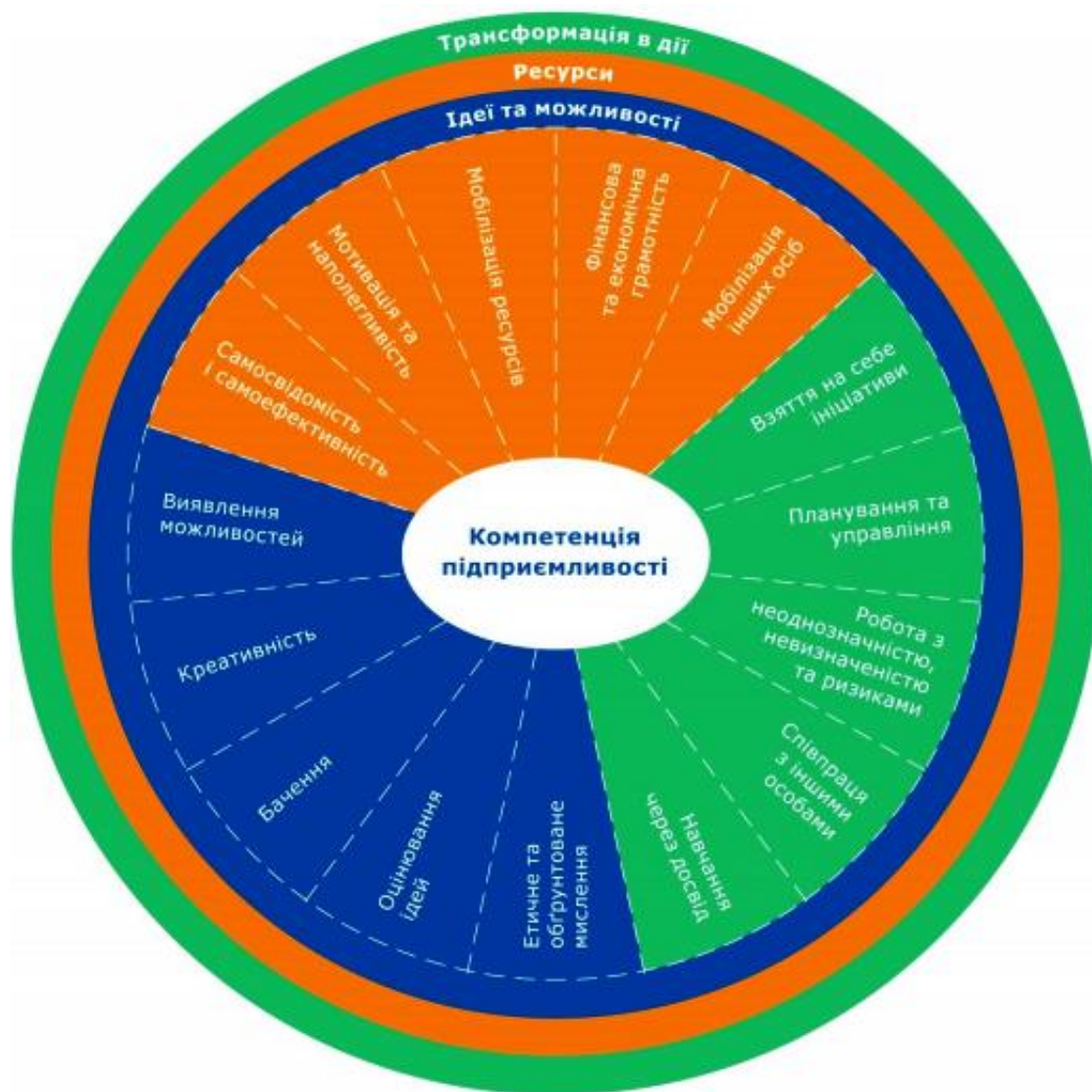
внести до кожного розділу по три записи до нижньої панелі – дату контакту,

тип, зобов'язання, хто контактував, зміст та тривалість контакту:

Наприклад: 01.10.2016 року – менеджер фірми клієнтів зробив запити на ціну та термін поставки футболок.



Рамка підприємницької компетентності EntreComp



Джерело: Vacigalupo, M., Kamyliis, P., Punie, Y., Van den Brande, G. (2016).

EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework. Люксембург:
 Publication Office of the European Union; EUR 27939 EN; doi:10.2791/593884

Результати навчання за рамкою підприємницької компетентності EntreComp EntreComp

Таблиця 3: Загальний огляд EntreComp

Рівні майстерності				
Сфера	Компетентність	Основний	Вищий	
Ідеї та можливості	Виявлення можливостей	Учні ⁸ можуть знайти можливості генерування цінності для інших.	Учні можуть розпізнати можливості для задоволення потреб, які ще не були задоволені.	Учні можуть скористатися можливостями, сформувавши їх у відповідь на виклики та створити цінність для
	Креативність	Учні можуть розвивати численні ідеї щодо створення цінності для інших.	Учні можуть перевіряти та вдосконалювати ідеї щодо створення цінності для інших.	Учні можуть трансформувати ідеї в рішення щодо створення цінності для інших.
	Бачення	Учні можуть уявляти бажане майбутнє.	Учні можуть будувати натхненне бачення, що залучає інших до діяльності.	Учні можуть використовувати своє бачення для керування процесом прийняття стратегічних рішень.
	Оцінювання ідей	Учні можуть зрозуміти і оцінити цінність ідей.	Учні розуміють, що ідеї можуть мати різну цінність, тому їх можна використовувати по-різному.	Учні можуть розвивати стратегії для максимального одержання цінності від генерованої ідеї.
	Етичне та обґрунтоване мислення	Учні можуть розпізнати вплив свого вибору і поведінки всередині спільноти та у суспільному середовищі.	Приймаючи рішення, учні керуються етикою та обґрунтованістю.	Учні діють, щоб пересвідчитися у досягненні своїх етичних та обґрунтованих цілей.
	Самосвідомість та самоєфективність	Учні покладаються на власну здатність генерувати цінність для інших.	Учні можуть максимально скористатися своїми сильними та слабкими сторонами.	Учні можуть компенсувати свої слабкі сторони, об'єднуючись з іншими та розвиваючи свої сильні сторони.
Ресурси	Мотивація і наполегливість	Учні бажано створювати цінність для інших, одержуючи при цьому задоволення.	Учні готові докласти зусиль і використовувати ресурси для створення цінності, одержуючи задоволення.	Учні продовжують створювати цінність, незважаючи на перешкоди, реалізуючи свою пристрасть й одержуючи задоволення.

⁸ Учень – це широкий за значенням термін, вживаний для визначення суб'єкта навчання впродовж життя. Він однаковою мірою стосується учнів загальноосвітніх закладів, студентів, пошукувачів роботи, найманих працівників, підприємців та інших

	Мобілізація ресурсів	Учні можуть знаходити і відповідально використовувати ресурси.	Учні можуть збирати різні типи ресурсів і керувати ними для створення цінності для інших.	Учні можуть визначити стратегії мобілізації ресурсів, необхідних для генерування цінності для інших.
	Фінансова та економічна грамотність	Учні можуть скласти бюджет простого виду діяльності.	Учні можуть знайти можливості фінансування і керувати бюджетом своєї діяльності зі створення цінності.	Учні можуть скласти план фінансової стабільності для діяльності зі створення цінності.
	Мобілізація інших осіб	Учні можуть чітко та з ентузіазмом висловлювати свої ідеї.	Учні можуть переконувати, залучати до діяльності та надихати інших осіб на діяльність зі створення цінності.	Учні можуть надихати інших та залучати їх до своєї команди для створення цінності.
	Ініціативність	Учні готові зробити спробу вирішити проблеми, які впливають на їхні спільноти.	Учні можуть ініціювати діяльність зі створення цінності.	Учні можуть шукати можливості брати на себе ініціативу задля створення цінності або її збагачення.
	Планування та управління	Учні можуть визначити цілі простої діяльності зі створення цінності.	Учні можуть скласти план дій, що визначає пріоритети і етапи, важливі для досягнення їхніх цілей.	Учні можуть вдосконалювати пріоритети і плани задля пристосування до мінливих умов.
	Долаання бар'єрів, пов'язаних із неоднозначністю, невизначеністю та ризиками	Учні не бояться робити помилки, пробуючи щось нове.	Учні можуть оцінити переваги і ризики альтернативних варіантів і зробити вибір, що виражає їхні переваги.	Учні можуть зважити ризики і прийняти рішення, незважаючи на непевність та двозначність.
	Співпраця з іншими	Учні можуть працювати у команді для створення цінності.	Учні можуть працювати разом з широким колом осіб і груп для створення цінності.	Учні можуть формувати команду і мережі, ґрунтуючись на потребах своєї діяльності зі створення цінності.
	Навчання через досвід	Учні можуть усвідомити, чому саме вони навчилися, беручи участь у діяльності зі створення цінності.	Учні можуть міркувати, оцінювати свої досягнення та поразки і вчитися з них.	Учні можуть покращити свою здатність створювати цінність, спираючись на свій попередній досвід і взаємодію з іншими.
Трансформація в дії				



**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

вул.Ст.Бандери, 12, м. Рівне, 33028, тел. (0362) 26-78-65, факс (0362) 26-37-15
E-mail: rectorat@rdgu.uar.net, код ЄДРПОУ 25736989

30.01.2017 № 10

На № _____ від _____

Довідка

про впровадження результатів наукового дослідження
Ляшенко Марини Юріївни за темою «Формування фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів технологій»

Результати проведеного дисертаційного дослідження були апробовані та використані у навчальному процесі напряму підготовки фахівців технологічної освіти наступним чином:

- Навчальна програма та програмне забезпечення навчальної дисципліни «Основи підприємництва»;
- Навчальна програма курсу «Менеджмент малого бізнесу»;
- Навчальна програма курсу «Основи маркетингу».

Результати наукового дослідження Ляшенко М.Ю. рекомендовано застосувати для розроблення навчально-методичного забезпечення, при викладанні навчальних дисциплін економічного блоку.

Водночас засвідчуємо, що упродовж 2013-2015 років на базі фізико-технологічного факультету нашого університету проводився педагогічний експеримент за програмою цього дисертаційного дослідження, який був спрямований на формування фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів технологій у процесі їх фахової підготовки і мав позитивні результати.



проф. Постолювський Р.М.



МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
 імені Михайла Коцюбинського

вул. Острозького, 32, м. Вінниця, 21001, Україна, тел. (0432) 26-52-20, факс (0432) 26-33-02, E-mail: info@vsru.net код ЄДРПОУ 02125094

31.06.2017 № 06/2

на № _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів науково дослідження Ляшенко Марини
 Юріївни за темою «Формування фахової компетентності з основ
 підприємництва у майбутніх учителів технологій»

У процесі підготовки дисертаційного дослідження і проведення педагогічного експерименту з проблеми формування фахової компетентності з основ підприємництва майбутніх учителів технологій у процесі вивчення дисциплін підприємницького спрямування впроваджувались результати розробок Ляшенко М.Ю., які були запроваджені до навчального процесу факультету математики, фізики і технологій, а саме:

- навчальні програми, які були розроблені за участю автора та з використанням практичних рекомендацій його дисертаційного дослідження з навчальних дисциплін: спец курс «Основи підприємництва», «Основи менеджменту», «Основи маркетингу».
- розроблена освітня технологія реалізації формування фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів технологій у процесі вивчення економічних дисциплін.

Даною довідкою засвідчую, що навчальні програми з дисциплін економічного циклу підготовлені відповідно до чинних сучасних вимог та затверджені освітньо-професійної програми підготовки фахівців технологічної освіти, а розроблена технологія реалізації формування фахової компетентності з основ підприємництва показала результативність і може бути рекомендована до впровадження в інших педагогічних коледжах та університетах, в яких здійснюється підготовка вчителів технологій.

Проректор з наукової роботи



проф.Коломієць А.М.



МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

імені М.П. ДРАГОМАНОВА

01601, м.Київ, вул. Пирогова, 9
Телефон 234-11-08

31.01.2017 № 07-10/106
На № _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів науково дослідження Ляшенко Марини Юріївни за темою «Формування фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів технологій», яке подається на здобуття науково ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика навчання технологій

Упродовж 2012-2016 років на базі Інженерно-педагогічного факультету Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова була апробована та впроваджена у практику підготовки майбутніх учителів технологій технологія навчання основ підприємництва на основі компетентнісного та особисто-діяльнісного підходів.

Проведене наукове обґрунтування змісту цієї підготовки дало можливість автору розробити та видати навчальну програму «Основи підприємництва»; тестові завдання в середовищі MOODLE для поточного та підсумкового контролю; лабораторні роботи із використаннями програмного засобу «Парус-Підприємство 7.40»: модуль системи «Парус - Менеджмент і Маркетинг».

Аналіз успішності студентів, їх анкетування засвідчило ефективність розробленої в дисертації технології навчання студентів технологічної освіти підприємству.

Результати наукового дослідження М.Ю. Ляшенко «Формування фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів технологій» рекомендовано застосовувати для розробки навчально-методичного забезпечення підготовки бакалаврів спеціальності 014 Середня освіта (трудове навчання та технології).

Проректор з наукової роботи,
доктор фізико-математичних наук,
професор



Г.М. Горбін



МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
 УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
 20300, Черкаська обл., м. Умань, вул. Садова, 2, тел. (04744) 3-45-82, факс (04744)
 3-45-82, E-mail: udpu@udpu.org.ua УДПУ р/р 35228202004420, банк одержувача УУДКСУ
 в Черкас.обл. МФО 820172, код 02125639

01.02.2017р. № 305/01
 На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження Ляшенко Марини Юріївни

за темою «Формування фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів технологій», представленої на здобуття науково ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика навчання технологій

Результати дисертаційного дослідження Ляшенко Марини Юріївни на тему «Формування фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів технологій» протягом 2013–2016 років упроваджувались у навчальний процес підготовки вчителів технологій Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини з метою підвищення якості підготовки майбутніх фахівців та рівня їхньої готовності до здійснення професійної діяльності.

У результаті експериментального навчання було доведено ефективність розробленої дисертантом методичної системи формування фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів технологій, яка ґрунтується на використанні компетентнісного та особистісно-діяльнісного підходів. Важливим компонентом запропонованої автором моделі формування фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів технологій є оновлення змісту фахової підготовки майбутніх фахівців технологічної освіти у вищих навчальних закладах шляхом ведення спецкурсу «Основи підприємництва» як навчальної дисципліни за вибором студентів.

На підставі використання методичних розробок дисертантки та ознайомлення зі змістом дисертації підтверджуємо, що дане дисертаційне дослідження має практичний та науковий інтерес і доцільне до впровадження та використання у вищих педагогічних навчальних закладах, в яких здійснюється підготовка фахівців технологічної освіти.

Довідку видано для подання до спеціалізованої Вченої ради К 26.053.19 Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика навчання (технологій).

004684

Перший проректор



А.М. Гедзик

Міністерство освіти і науки України
 ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ
 НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
 «ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
 ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
 УНІВЕРСИТЕТ імені Григорія
 Сковороди»



08401, м. Переяслав-Хмельницький,
 вул. Сухомлинського, 30.
 тел.: (04567) 5-63-89

факс: 5-63-94
 03.02.14 № 70
 На № _____ від _____

Ministry of Education and Science of Ukraine
 STATE INSTITUTION OF HIGHER
 EDUCATION «PEREYASLAV-KHME LNYSKY
 HRYHORIY SKOVORODA
 STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY"
 30, Sukhomlynsky St.
 Pereyaslav-Khmelnytsky
 08401
 tel.: (04567) 5-63-89
 fax: 5-63-94

ДОВІДКА

про використання результатів дисертаційного дослідження Ляшенко Марини
 Юріївни за темою «Формування фахової компетентності з основ
 підприємництва у майбутніх учителів технологій», представленої на здобуття
 науково ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю
 13.00.02 – теорія та методика навчання технологій

Дисертаційне дослідження М.Ю. Ляшенко спрямоване на вивчення,
 узагальнення і експериментальну перевірку технології формування фахової
 компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів технологій у
 процесі вивчення економічних дисциплін.

Упродовж 2013-2015 рр. на базі природничо-технологічний факультету
 пошукувачем було здійснено апробацію складових методик формування
 фахової компетентності з основ підприємництва у майбутніх учителів
 технологій. Крім цього, проводилося впровадження і нині використовується
 у навчальному процесі підготовки бакалаврів технологічної освіти
 навчальних програм із спец курсу «Основи підприємництва», «Основи
 менеджменту», «Основи маркетингу», які розроблені за участю
 М.Ю. Ляшенко з урахуванням пропедевтики економічної підготовки.

Порівняння результатів констатувального і формувального етапів
 педагогічного експерименту підтвердило ефективність теоретичного
 обґрунтування основних ідей та фахової компетентності майбутнього
 вчителя технологій у процесі вивчення економічних дисциплін, а також
 методичних рекомендацій, які сприяли її успішній реалізації.

Зазначене вище дозволяє зробити висновок, що дисертаційне
 дослідження М.Ю. Ляшенко є актуальним і теоретично важливим, а його
 результати доцільно впроваджувати у практику підготовки вчителів
 технологій.

Результати обговорено і затверджено на засіданні кафедри теорії і
 методики технологічної освіти та комп'ютерної графіки Державного вищого
 навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
 університет імені Григорія Сковороди» (протокол № 7 від 3 лютого 2017
 року)

Ректор

Завідувач кафедри



В.П. Коцур

В.В. Васенко



**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ІВАНА ФРАНКА**

вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, 82100; тел. (0324) 41-04-74, факс (03244) 3-38-77
e-mail: administrator@drohobych.net, код ЄДРПОУ 02125438

Від _____ № _____
на № 827 від 06.02.2017р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів науково дослідження Ляшенко Марини
Юріївни за темою «Формування фахової компетентності з основ
підприємництва у майбутніх учителів технологій»

Модернізація підготовки вчителя технологій є невід'ємною складовою реформи системи вищої педагогічної освіти країни. Важливим стає сегмент економічної підготовки вчителів технологій, що необхідний для формування інтелектуального фахівця, який відповідає сучасним ринковим вимогам, а саме затребуваності на ринку праці.

Актуальним стає необхідність майбутніх вчителів технологій не лише професійно виконувати свої обов'язки, а й бути спроможним підготувати учнів до життя і праці в умовах ринкового середовища, сформувати підприємницьку компетентність, яка є одну з ключових компетентностей для навчання впродовж життя.

Цією довідкою засвідчуємо, що нами був впроваджені результати наукового дослідження дисертантки і нині використовується в навчальному процесі підготовки майбутніх учителів технологій Інституту фізики, математики, економіки та інноваційних технологій, в якому представлено, зокрема, програмне забезпечення навчальних дисциплін підприємницької-економічної підготовки

Розробка технологій формування фахової компетентності з основ підприємництва майбутніх учителів технологічної освіти у процесі вивчення економічних дисциплін є важливим для системи професійної підготовки вчителів освітньої галузі «Технології» для забезпечення системності, неперервності та наскрізності підприємницького професійного становлення фахівця. Ця позиція була перевірена дисертанткою Ляшенко М.Ю. у процесі педагогічного експерименту, що проводився впродовж 2013-2016 рр. зі студентами спеціальності «Середня освіта (Трудове навчання та технології) нашого університету, що здобувають освітньо-кваліфікаційний рівень «Бакалавр».

Довідку про впровадження результатів дисертаційного дослідження Ляшенко М. Ю. затверджено на засіданні кафедри методики трудового і професійного навчання та декоративно-ужиткового мистецтва Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (протокол № 1 від 31 січня 2017 року).

Завідувач кафедри методики трудового і професійного навчання та декоративно-ужиткового мистецтва, доктор педагогічних наук, професор

Оршанський Л.В.

Проректор з наукової роботи Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, доктор педагогічних наук, професор



Пантюк М.П.